

Μ. ΠΑΣΧΑΛΗ – Γ. ΣΑΒΒΑΝΤΙΔΗ

ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

*

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και μοιράζονται δωρεάν.

Μ. ΠΑΣΧΑΛΗ – Γ. ΣΑΒΒΑΝΤΙΔΗ

ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

*

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

I. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

1. Εισαγωγή

Η βιβλιογραφία που αφορά την πραγματολογική εισαγωγή, χωρίς να έχει αξιώσεις πληρότητας, περιλαμβάνει βασικές μελέτες και άρθρα πάνω στο θέμα ή τα θέματα που πραγματευόμαστε κάθε φορά. Κατά κανόνα αποφεύγουμε να παραπέμψουμε σε γενικά ενημερωτικά βοηθήματα, όπως ιστορίες και λεξικά. Χρησιμότερα λεξικά για την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα είναι τα παρακάτω:

Real-Enzyklopädie (Pauly-Wissova) και *Der Kleine Pauly, I-V: Lexikon der Alten Welt (Artemis)*· *Oxford Classical Dictionary*· *Darémberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines*· *Roscher, Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*. Απαραίτητο βοήθημα για πλήρη βιβλιογραφική ενημέρωση είναι η *L'Année Philologique*, την οποία ακολουθούμε στις βραχυγραφίες των περιοδικών.

2. Συμπληρωματικές παρατηρήσεις και οδηγίες

Η παράγραφος (1) περιλαμβάνει συμπληρωματικές παρατηρήσεις και σχόλια στο κείμενο του μαθήματος. Οι παράγραφοι (2) κεξ. περιλαμβάνουν συμπληρωματικά στοιχεία και οδηγίες διδακτικής που αναφέρονται στις «Παρατηρήσεις» του μαθήματος. Το υλικό των παρατηρήσεων και των σχολίων μπορεί να χρησιμοποιηθεί, κατά την κρίση του καθηγητή, τόσο για τη δική του ενημέρωση όσο και για την ενημέρωση των μαθητών και την επίλυση αποριών. Στη δεύτερη περίπτωση ο καθηγητής θα πρέπει να επιλέγει τα στοιχεία εκείνα που συμβάλλουν στην ουσιαστικότερη προσέγγιση των φαινομένων (εμβάθυνση και κατανόηση), έτσι που ο μαθητής να ωφελείται **χωρίς να επιβαρύνεται**.

3. Μετάφραση

Η μετάφραση που δίνουμε δε φιλοδοξεί με κανέναν τρόπο να αποτελέσει την «τελευταία λέξη» στο μεταφραστικό πρόβλημα. Η μετάφραση ενός κειμένου είναι για το φιλόλογο ξεχωριστή απόλαυση που δεν επιθυμούμε να του τη στερήσουμε.

Η εξήγηση των λέξεων που υπάρχει κάτω από τα κείμενα έχει ως στόχο να εφοδιάσει τους μαθητές με ένα βασικό λεξιλόγιο. Στη μετάφραση, χωρίς να απομακρυνόμαστε ουσιαστικά από το λεξιλόγιο, επιλέξαμε κάποτε κάποτε εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης, όπως επέβαλλαν οι απαιτήσεις της συνολικής απόδοσης ενός λατινικού κειμένου στη νεοελληνική. Για τον ίδιο λόγο δε διατηρήσαμε στη μετάφραση τα στοιχεία εκείνα της σύνταξης της λατινικής γλώσσας (όπως π.χ. τη συχνή παθητική σύνταξη) που θα ηχούσαν αφύσικα στη δημοτική.

4. Απαντήσεις στις ασκήσεις

Δίνουμε τις, κατά την κρίση μας, σωστές απαντήσεις στις ασκήσεις του βιβλίου. Όπου χρειάζεται δίνουμε επίσης ή συζητάμε την εναλλακτική απάντηση ή τις εναλλακτικές απαντήσεις.

5. Σχόλια στα «Επιμύθια»

Τα σχόλια αυτά δίνουν πληροφορίες για πρόσωπα των «Επιμυθίων» που είναι λίγο γνωστά ή εντελώς άγνωστα.

6. Επαναληπτικές ασκήσεις

Οι επαναληπτικές ασκήσεις έχουν συνταχθεί κατά ενότητες μαθημάτων και βοηθούν τους μαθητές να επαναλάβουν (α) την ύλη των «Παρατηρήσεων» της κάθε ενότητας, (β) το λεξιλόγιο της κάθε ενότητας (ή περισσότερων ενότητων), (γ) τα κείμενα της κάθε ενότητας, εφόσον κατά κανόνα οι μαθητές καλούνται να μεταφράσουν ή να συντάξουν προτάσεις ή περιόδους που προέρχονται (αυτούσιες ή παραλλαγμένες)

από τα κείμενα αυτά. Μέρος των ασκήσεων αυτών μπορεί να γίνεται προφορικά και μέρος με τη μορφή γραπτής δοκιμασίας (τεστ). Μαζί με τις επαναληπτικές ασκήσεις δίνονται και οι απαιτήσεις τους μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες.

II. ΟΔΗΓΙΕΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ»

A. Εισαγωγικά

Παρουσίαση του βιβλίου από τον καθηγητή στους μαθητές: ανάγνωση του Προλόγου· εξήγηση των συμβόλων και συντομογραφιών (με αντιπροσωπευτικά παραδείγματα από τα πρώτα μαθήματα)· παρουσίαση των τμημάτων του βιβλίου (μαθήματα, επίμετρο, λεξιλόγιο και ευρετήρια).

B. Διδασκαλία κατά μάθημα

1. Πραγματολογική εισαγωγή

Ανάγνωση της εισαγωγής από ένα μαθητή· ο καθηγητής σχολιάζει, διευκρινίζει και προσθέτει στοιχεία όπου κρίνει σκόπιμο να το κάνει (βλ. ειδικά βοηθήματα). Ο συνολικός χρόνος για την παρουσίαση της εισαγωγής και τη συζήτηση δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 4'.

2. Κείμενο

Ο καθηγητής διαβάζει το κείμενο αργά και καθαρά. Στα πρώτα μαθήματα η ανάγνωση γίνεται περισσότερες φορές και αργότερα περιορίζεται. Στη συνέχεια ζητάει από δύο μαθητές να ξαναδιαβάσουν το κείμενο. Διορθώνει τα λάθη στην ανάγνωση επιμένοντας ιδιαίτερα στον ορθό τονισμό των λέξεων.

Οι μαθητές διδάσκονται από το πρώτο μάθημα να αναγνωρίζουν και να τονίζουν τη μακρόχρονη παραλήγουσα (βλ. σελ. 8 του βιβλίου και το επίμετρο, σελ. 290· επίσης τη Γραμματική)· ο συνολικός χρόνος για την ανάγνωση του κειμένου δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 7'.

3. Λεξιλόγιο-Ετυμολογικά-Μετάφραση

Στη φάση αυτή ο καθηγητής διαβάζει το μάθημα κομματιστά κατά νοηματικές ενότητες (περιόδους), που τις διασπάει σε υποενότητες (προτάσεις). Τοποθετεί τις λέξεις στη σειρά: υποκείμενο (με τους προσδιορισμούς του) – ρήμα (με τα συμπληρώματα και τους προσδιορισμούς του). Εξηγεί τις λέξεις χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιο (ή, όπου κρίνει σκόπιμο, και το λεξικό· βλ. τα βοηθήματα).

Όταν η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική είναι διαφανής (π.χ. scorulus-σκόπελος) ο καθηγητής την επισημαίνει αμέσως. Επίσης υπενθυμίζει τις συγγενικές λατινικές λέξεις που είναι ήδη γνωστές στους μαθητές από προηγούμενα μαθήματα και που σημειώνονται στα «Ετυμολογικά» (εφόσον το επιτρέπει ο χρόνος και το επίπεδο των μαθητών, ο καθηγητής ζητάει να του αναφέρουν οι ίδιοι οι μαθητές τις συγγενικές λατινικές λέξεις που έχουν ήδη συναντήσει).

Στην περίπτωση που η ετυμολογική συγγένεια μιας λέξης του κειμένου με τη νεοελληνική δεν είναι διαφανής, ο καθηγητής συζητά τα «Ετυμολογικά» μετά την ολοκλήρωση της μετάφρασης. Στη συζήτηση αυτή είναι δυνατό ο ίδιος ή οι μαθητές να επισημάνουν και παράγωγες λέξεις της αγγλικής ή της γαλλικής που τυχόν γνωρίζουν. Ο χρόνος που θα αφιερωθεί στα «Ετυμολογικά» δεν πρέπει ποτέ να ξεπερνάει τα 5'.

Ένα πρακτικό πρόβλημα που απασχολεί το φιλόλογο την ώρα που μεταφράζει είναι η αντιμετώπιση των νέων συντακτικών φαινομένων του μαθήματος. Είναι προτιμότερο να περιορίζεται στη φάση αυτή σε διευκρινίσεις που είναι απολύτως απαραίτητες για την απόδοση του κειμένου στη νεοελληνική αφήνοντας τη θεωρητική εξέταση των φαινομένων για την ώρα

των Παρατηρήσεων.

Η μετάφραση γίνεται σε πρώτη φάση τμηματικά σε συνεργασία με τους μαθητές (εκτός από τα πιο δύσκολα σημεία). Δεν πρέπει να αφήνονται σημεία σκοτεινά και αδιευκρίνιστα, γιατί τότε οι μαθητές αποθαρρύνονται και αναζητούν εξωσχολική βοήθεια για να λύσουν τις απορίες τους.

Όταν ολοκληρωθεί η πρώτη φάση της μετάφρασης, ο καθηγητής μεταφράζει ολόκληρο το κείμενο σε στρωτή δημοτική. Έπειτα ζητάει από έναν ή περισσότερους μαθητές να την επαναλάβουν. Ο χρόνος που πρέπει να αφιερώνεται στη μετάφραση υπολογίζεται σε 20'-25'.

4. Παρατηρήσεις

Στην παρουσίαση των «Παρατηρήσεων» πρέπει να αποφεύγεται η απλή ανάγνωση των στοιχείων που υπάρχουν στο βιβλίο. Είναι προτιμότερο να αναπτύσσει ο καθηγητής προφορικά το συγκεκριμένο γραμματικό και συντακτικό υλικό του κάθε μαθήματος χρησιμοποιώντας όσο γίνεται πιο πολύ τον πίνακα.

Από το πρώτο κίολας μάθημα ο μαθητής πρέπει να συνηθίσει να εξετάζει τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα της λατινικής παράλληλα με εκείνα της αρχαίας ελληνικής. Για το σκοπό αυτό ο καθηγητής πρέπει να φροντίζει να υπογραμμίζει την αντιστοιχία των αρχαιοελληνικών τύπων και συντάξεων που σημειώνουμε στο μάθημα. Όπου νομίζει, μπορεί να εμπλουτίσει τις παρατηρήσεις του βιβλίου με πρόσθετο συγκριτικό υλικό (περισσότερα παραδείγματα από την αρχαία ελληνική, μετάφραση φράσεων ή προτάσεων από τη μια γλώσσα στην άλλη κ.ά.).

Για λόγους πρακτικούς (εξοικονόμηση χώρου) στην κλίση των ονομάτων έχουν συμπτυχθεί οι τύποι που συμπίπτουν μορφολογικά. Στη διδασκαλία και στην εξέταση οι πτώσεις των ονομάτων θα πρέπει να δίνονται με τη συνηθισμένη σειρά τους.

Στόχος των «Παρατηρήσεων» δεν είναι να ενθαρρύνουν την από μέρους του μαθητή στείρα απομνημόνευση τύπων και

κανόνων. Σε κάθε μάθημα γίνεται προσπάθεια να αναλύονται π.χ. οι γραμματικοί τύποι στα συστατικά τους μέρη και να ερμηνεύονται τα συνθετότερα συντακτικά φαινόμενα. Στην παρουσίαση των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων του μαθήματος ο καθηγητής θα πρέπει να είναι σταθερά προσανατολισμένος προς αυτήν την κατεύθυνση, έτσι που οι μαθητές να κατανοούν το **πώς** και το **γιατί** του κάθε φαινομένου.

Για περισσότερα στοιχεία που αφορούν τις «Παρατηρήσεις» συχνά παραπέμπουμε στο Επίμετρο του βιβλίου και στη σχολική Γραμματική. Ο φιλόλογος μπορεί επίσης να χρησιμοποιήσει κάποιο άλλο βοήθημα (όπως αυτά που υποδεικνύουμε). Ορισμένες φορές θα διαπιστώσει ότι η άποψή μας για κάποιο γραμματικό ή συντακτικό φαινόμενο διαφέρει από αυτήν που θα συναντήσει στα βοηθήματα. Στις περιπτώσεις αυτές ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ανατρέξει στα μεγάλα ξενόγλωσσα βοηθήματα για να λύσει τις τυχόν απορίες του. Ο χρόνος που θα αφιερώνεται στις παρατηρήσεις υπολογίζεται σε 20'.

5. Ασκήσεις

Οι «Ασκήσεις» έχουν σκοπό να εμπεδώσουν τη διδασκαλία της γραμματικής και της σύνταξης. Άλλες από τις «Ασκήσεις» πρέπει να γίνονται μέσα στην τάξη και άλλες να ορίζονται ως δουλειά για το σπίτι. Το μάθημα επομένως ολοκληρώνεται την επόμενη φορά με την εξέταση και τη διόρθωση των «Ασκήσεων». Ο συνολικός χρόνος για τις ασκήσεις υπολογίζεται σε 10'.

Εκτός από τον έλεγχο των ασκήσεων τονισμού που υπάρχουν στο βιβλίο, ο καθηγητής θα πρέπει να ασκεί καθημερινά τους μαθητές στον ορθό τονισμό των λέξεων της λατινικής.

6. Επιμύθιο

Το «Επιμύθιο» στο τέλος του μαθήματος σκοπό έχει να κλείσει ευχάριστα το συγκεκριμένο μάθημα και δεν αποτελεί μέρος της εξεταστέας ύλης. Η μετάφραση που δίνουμε είναι πάντοτε ελεύθερη για να αποδοθεί όχι τόσο το γράμμα όσο το πνεύμα του λατινικού κειμένου. Το «Επιμύθιο» συνδέεται με

το μάθημα της ημέρας με την υπογράμμιση (= πλάγια στοιχεία) γραμματικών ή συντακτικών τύπων που εξετάστηκαν στις «Παρατηρήσεις».

Η παρουσίαση του «Επιμύθιου» γίνεται με ανάγνωση του λατινικού κειμένου από τον καθηγητή και της μετάφρασης από ένα μαθητή. Μπορεί να γίνει σύντομη συζήτηση πάνω στο περιεχόμενό του, αλλά ο συνολικός χρόνος που θα αφιερώνεται στο «Επιμύθιο» δεν πρέπει να ξεπερνάει τα 4'.

Σημ. Η κατανομή του χρόνου υπολογίζεται με βάση το διδακτικό δώρο, είναι ενδεικτική και όχι αυστηρά ρυθμιστική.

III. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. Πραγματολογική εισαγωγή

H. J. Rose (μετάφρ. Κ. Χ. Γρόλλιου), **Ιστορία της Λατινικής λογοτεχνίας**, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1978 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

Ζερόμ Καρκοπινό (μετάφρ. Κ. Παναγιώτου), **Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της αυτοκρατορίας**, Αθήνα 1971 (Ωκεανός).

J.P.V.D. Baldson (μετάφρ. Ν. Πετρόχειλου), **Ρωμαίες γυναίκες**, Αθήνα 1982 (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης).

M. Cary (μετάφρ. Αικ. Ε. Σταθοπούλου), **Ρωμαϊκή ιστορία**, τόμ. Α' και Β', Αθήνα 1960 (Μίνωας).

Ιστορία του ελληνικού έθνους, τόμ. Ε' (1974) και ΣΤ' (1976) (Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.).

Ν. Χρ. Κονομή, **Από την ιστορία της λατινικής γλώσσας**, Θεσσαλονίκη 1979.

Λογοτεχνία και πολιτική στα χρόνια του Αυγούστου (Πρακτικά Α' Πανελλ. Συμποσίου Λατινικών Σπουδών), Γιάννενα 1984 (Πανεπιστήμιο).

2. Στοιχεία ετυμολογίας

Ν. Π. Ανδριώτη, **Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής**, Θεσσαλονίκη 1983³.

3. Μετάφραση

Ι. Θ. Κακριδή, **Το μεταφραστικό πρόβλημα**, Αθήνα 1966⁴.

4. Λεξικά

Στεφ. Κουμανούδη, **Λεξικόν λατινοελληνικόν**, ανατ. Αθήνα 1972 (Γρηγόρης).

Ε. Τσακαλώτου, **Ελληνολατινικόν Λεξικόν**, Αθήνα 1934 (Δημητράκος)

5. Γραμματικές και συντακτικά

Θ. Α. Κακριδή, **Γραμματική της λατινικής γλώσσας**, Αθήνα (Κολλάρος).

Ε. Α. Σκάσση, **Ιστορική γραμματική της λατινικής γλώσσας**, τόμ. Α' (Αθήνα 1969) και Β' (Αθήνα 1972-75).

Fr. Skutsch-E. Σκάσση, **Επίτοπος Εισαγωγή εις την Λατινικήν Γλώσσαν (Ετυμολογίαν)**, Αθήνα 1955.

Ι. Δρ. Σταματάκου, **Ιστορική γραμματική της αρχαίας ελληνικής**, Αθήνα 1968 (ανατ., Αθήναιον).

Jean Humbert (μετάφρ. Γ. Κουρμούλη), **Συντακτικόν της αρχαίας ελληνικής γλώσσας**, Αθήνα 1957.

IV. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

A. ΓΛΩΣΣΑ – ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ – ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ

F. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, Frankfurt 1951.

G. Bernardi Perini, *L'accento latino*, Bologna 1970³.

C. D. Buck, *Comparative Grammar of Greek and Latin*, Chicago 1962⁸.

W. Eisenhut, *Die lateinische Sprache*, München 1959.

A. Ernout, *Aspects du vocabulaire latin*, Paris 1954.

A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris 1953³.

- A. Ernout, *Philologica I*, Paris 1946· *Philologica II*, Paris 1957· *Philologica III*, Paris 1965.
- A. Ernout – F. Thomas, *Syntaxe Latine*, Paris 1964³.
- J. Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la republique*, Paris 1963.
- J.-B. Hofmann, *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg 1951³.
- J. Ph. Krebs, *Antibarbarus der Lateinischen Sprache*, I-II, Basel /Stuttgart 1962⁸.
- R. Kühner – F. Holzweissig, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, Erster Teil, Elementar-, Formen-und Wortlehre, Hannover 1912² (= Darmstadt 1966).
- R. Kühner – C. Stegmann, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, Zweiter Teil (I-II), Satzlehre, Hannover 1962⁴ (=Darmstadt 1966).
- A. D. Leeman, *Orationis ratio*, I-II, Amsterdam 1963.
- E. Loefstedt, *Syntactica*, Lund, I 1942², II 1933 (I+II 1956).
- A. Lunelli, *La lingua poetica latina*, Bologna 1974 (μελέτες των W. Kroll, H. H. Janssen, M. Leumann).
- J. Marouzeau, *Introduction au latin*, Paris 1941 [= J. Marouzeau (A. Lambert – H. Haffter μετ., επεξ.), Einführung ins Latein, Zürich/ Stuttgart 1966].
- J. Marouzeau, *Traité de stylistique latine*, Paris 1962⁴.
- A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris 1966⁷.
- A. Meillet – J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1966⁶.
- Herm. Menge, *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik* (Bearbeitet von Andr. Thierselder), Darmstadt 1968¹⁶.
- F. Neue – C. Wagener, *Formenlehre der lateinischen Sprache*, I-IV, Leipzig, 1892-1905³.
- M. Niedermann, *Précis de phonétique historique du latin*, Paris 1959⁴.
- E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, I-II, Darmstadt 1958⁵.
- L. R. Palmer, *The Latin Language*, Oxford 1894 (New York/London 1963).
- V. Pisani, *Storia della lingua latina* (vol. I), Torino 1962. *Grammatica latina storica e comparativa* (Vol. II), Torino 1962.
- W. Sidney Allen, *A Guide to the Pronunciation of Classical Latin*,

- London 1965.
- F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre, Heidelberg 1914 (=1948).
- F. Stolz - A. Debrunner - W. P. Schmid, Geschichte der lateinischen Sprache, Berlin 1966⁴.
- F. Stolz - J. H. Schmalz (M. Leumann, J. B. Hofmann), Lateinische Grammatik, München 1926-1928⁵ (J. B. Hofmann - A. Szantyr, Lateinische Syntax und Stilistik, München 1965).
- A. Traina, L'alfabeto e la pronunzia del latino, Bologna 1967³.
- V. Väänänen, Introduction au latin vulgaire, Paris 1967².
- J. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax, I, Basel 1926· II, Basel 1928².
- E. C. Woodcock, A New Latin Syntax, London 1962³.

B. ΛΕΞΙΚΑ

- Forcellini, Lexicon Totius Latinitatis, I-IV, Prati 1858-1875.
 J. Perin, Onomasticon, I, Patavii 1913· II, Patavii 1920.
- Ch. T. Lewis - Ch. Short, A Latin Dictionary, Oxford 1968 (1879¹).
 Oxford Latin Dictionary, Oxford 1968 - 1982.
- Thesaurus Linguae Latinae, Lipsiae 1900-.
- A. Ernout - A. Meillet, Dictionnaire Étymologique de la langue latine, Paris 1967⁵.
- A. Walde - J. B. Hofmann, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg 1930· II, Heidelberg 1954-1956· III (Register), Heidelberg 1956.

LECTIO PRIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για την εξορία του Οβιδίου: τα έργα του *Tristia* και *Epistulae ex Ponto* (κυρίως το β' βιβλίο των *Tristia*). Βοήθημα: J.C. Thibault, *The Mystery of Ovid's Exile*, Berkley/Los Angeles 1964. Για το θέμα της λογοκρισίας στην αρχαία Ρώμη βλ. F.H. Kramer, «Bookburning and Censorship in Ancient Rome: A Chapter from the History of Freedom of Speech», *JHI* 6(1945) 157-196· R. McMullen, *Enemies of the Roman Order*, Cambridge, Mass./London 1967, *passim*.

Πηγή του κειμένου: πρωτότυπο.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τη χρήση απρόθετου ονόματος πόλης για τη δήλωση κίνησης προς κάποιο τόπο ή κατεύθυνσης βλ. το μάθ. XXVIII Π1. (β) Για τη σύνταξη του επιθ. *riēna* με γενική βλ. το μάθ. XXIX Π4. (γ) Η συνηθέστερη σύνταξη του *perugno* είναι με δοτική, αλλά και η σύνταξη με την πρόθεση *contra*+αιτιατ. είναι κλασική (βλ. Κικέρωνα **Rosc. Com.** 17,5). Η δοτική *iniuriis* θα δημιουργούσε σύγχυση στους μαθητές, γιατί προηγείται η αφαιρετική *epistulis*.

2. Στη διδασκαλία του πρώτου μαθήματος θα πρέπει κυρίως να φροντίσει ο καθηγητής να διαλύσει την εντύπωση των μαθητών πως έρχονται σε επαφή με μια γλώσσα ολότελα ξεκομμένη από τις γνώσεις τους. Για το σκοπό αυτό θα πρέπει να αξιοποιηθούν όσο γίνεται πιο πολύ (α) οι συγγένειες και οι αντιστοιχίες στη γραμματική και στο συντακτικό της λατινικής με την αρχαία ελληνική, (β) οι ετυμολογικές και άλλες αντιστοιχίες με τη νεοελληνική (και με άλλες ξένες γλώσσες, εφόσον αυτό είναι δυνατό).

3. Για καλύτερη ακουστική εξοικείωση των μαθητών με τη λατινική γλώσσα συνιστάται να γίνουν αρκετές αναγνώσεις του πρώτου κειμένου και από τον καθηγητή και από τους μαθητές.

Η ίδια πρακτική είναι σκόπιμο να ακολουθηθεί και στα αμέσως επόμενα 4 μαθήματα. Από το πρώτο κιόλας μάθημα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον ορθό τονισμό των λέξεων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο ποιητής Οβίδιος είναι εξόριστος στην Ποντική γη¹. Γράφει συχνά γράμματα στη Ρώμη. Τα γράμματά του είναι γεμάτα παράπονα. Αποζητά τη Ρώμη και κλαίει την κακή του τύχη. Διηγείται για τους βάρβαρους κατοίκους και την παγωμένη γη. Οι έγνοιες και οι δυστυχίες βασανίζουν τον ποιητή. Πολεμάει ενάντια στην αδικία με τις επιστολές του. Η Μούσα είναι η μοναδική φίλη του ποιητή.

1. Ο Οβίδιος αναφέρεται στον τόπο της εξορίας του (Tomī, που ανήκε διοικητικά στην επαρχία Moesia inferior) ως terra (tellus) Pontica

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *barbarā exulo – plēna querelārūm – amīcis scriptitāmus – desiderātis, terram, deplorātis – Ponticā narras – excruciat – fortunam, repugnātis.*
- II. *E-pis-tu-lis, con-tra* (το σύμπλεγμα *tr* που αποτελείται από άφωνο και υγρό δε χωρίζεται), *in-iu-ri-am, re-pug-nat.*
- III. *es – estis – sum – est – sumus – sunt.*
- IV. *Fortūna adversa poētam excruciat.*

LECTIO SECUNDA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για την ιστορία της Διδώς και του Αινεία: Βιργιλίου **Αινειάδα**, Οβιδίου **Heroides** 7 (επιστολή της Διδώς στον Αινεία). Βοηθήματα: A.S. Pease, **Aeneidos liber IV**, Cambridge, Mass. 1935 (Darmstadt 1967), εισαγωγή (3-79)· V. Pöschl, «Dido und Aeneas», **Festschrift K. Vretska**, Heidelberg 1970, 148-173· N.K. Πετρόχειλου, «Dido vergiliana et Dido ovidiana», **Φιλολογος** 23 (1981) 244-264· J. Perret, «Amour et mariage dans l'épisode de Didon», **Hommages à J. Bayet, Coll. Latomus 70**, Bruxelles 1964, 538-543· R.C. Monti, **The Dido Episode and the Aeneid**, Leiden 1981.

Πηγή του κειμένου: πρωτότυπο.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το κύριο όνομα Aenēas κλίνεται ως εξής: Aenēas, Aenēae, Aenēae, Aenēan (-am), Aenēā, Aenēā. (β) Το κύριο όνομα Anchises κλίνεται ως εξής: Anchīsēs, Anchīsae, Anchīsae, Anchīsēn (-am), Anchīsē (-ā), Anchisā. (γ) Η έκφραση ad Italiam δείχνει απλώς την κατεύθυνση και την προσέγγιση, ενώ η έκφραση in Italiam δείχνει την κατεύθυνση, την άφιξη και την είσοδο σε λιμάνι της χώρας. (δ) Το κύριο όνομα Dido κλίνεται ως εξής: Dido, Didōnis (Didus), Didōni (Dido), (Didōnem) Dido, Dido, Didōne.

2. Η κλητική mī της αντωνυμίας meus δεν πρέπει να συγχέεται με τη δοτική mī της προσωπικής αντωνυμίας. Η πρώτη προέρχεται από την ινδοευρ. άτονη γεν.-δοτική (κτητική)*μοι (πρβ. ελλ. **τέκνον μοι**), ενώ η δεύτερη από το mihi.

3. Η γραφή Onidi στη γενική αποδίδει πιθανότατα την προφορά των δύο -ii ως ένα. Κάτι ανάλογο συνέβη και με το mihi, που θα πρέπει να προφερόταν mī. [το h(= δασύ πνεύμα) ανάμεσα σε δύο φωνήεντα δεν ακουγόταν].

4. Στο παράδειγμα dolo exprugnant, (= **δόλω αίρουσι**) να διευκρινιστεί πως η ελληνική δοτική (**δόλω**) αντιστοιχεί προς τη λατινική αφαιρετική (**dolo**). Η έκφραση του τρόπου στην ελληνική γίνεται με τη δοτική (οργανική) **δόλω**, ενώ στη λατινική με την αφαιρετική (οργανική) dolo· στη λατινική η δοτική δεν εκφράζει επιρρηματικές σχέσεις (εξαίρεση αποτελεί η δοτική του σκοπού, για την οποία γίνεται λόγος στο μάθημα XXX).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Αινείας είναι γιος του Αγχίση. Πατρίδα του Αινεία είναι η Τροία. Οι Έλληνες πολιορκούν την Τροία και την κυριεύουν με δόλο. Ο Αινείας πλέει προς την Ιταλία με τον Αγχίση, με το γιο του και με τους συντρόφους του. Οι άνεμοι όμως αναταράζουν το πέλαγος και φέρνουν τον Αινεία στην Αφρική. Εκεί η βασίλισσα Διδώ θεμελιώνει μια καινούρια πατρίδα. Ο Αινείας διηγείται στη βασίλισσα από την αρχή τους δόλους των Ελλήνων. Η βασίλισσα ερωτεύεται τον Αινεία και ο Αινείας τη βασίλισσα. Τελικά ο Αινείας πλέει στην Ιταλία και η βασίλισσα ξεψυχάει.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. Graeci – ponto – Rōmam – oppugnātis, dolo expugnātis – Graeciam navigant – Venti adversi – novum – filios.
- II. a. miserias b. insidiis (αφ. του τρόπου) c. filio.
- III. Aenēas, filius, Anchísae, Pátria, Aenēae, oppúgnant, expúgnant, Aenēas, Anchísā, sóciis, Itáliam, návīgat. Aenēan, Áfrīcam, regīna, pátrīam, Aenēas, regīnae, insídias, Graecórum, renárrat. Regīna, Aenēan, Aenēas, regīnam. Dénique, Aenēas, Itáliam, návīgat, regīna, exspírat.
(Για τον τονισμό των λέξεων της λατινικής οι μαθητές να συμβουλευτούν τη Γραμματική, το Επίμετρο III και το μαθ. V Π4).
- IV. Aenēas cum sociis in ponto ad Italiam navigat (ή in Italiam, αν θέλουμε να δηλώσουμε την άφιξη).

LECTIO TERTIA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την άποψη πως οι Ρωμαίοι δεν είχαν εξαρχής δικούς τους μύθους (εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις) βλ. H. J. Rose, «Myth and Ritual in Classical Civilisation», *Mnemosyne* 4 (1950) 281-287. Για την άποψη πως οι ελληνικοί μύθοι εκτόπισαν τους παλιότερους ρωμαϊκούς βλ. G. Dumézil, *La religion Romaine archaïque*, Paris 1966, 60. κεξ.

Πηγή του κειμένου: πρωτότυπο.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το κύριο όνομα Cassiōpē κλίνεται ως εξής: Cassiōpē, Cassiōpēs, Cassiōpae, Cassiōpēn, Cassiōpē, Cassiōpē. (β) Το κύριο όνομα Cérpheus κλίνεται ως εξής: Cerpheus, Cerphei (Cerpheos), Cerpheo, Cerpheum (Cerphea), Cerpheu, Cerpheo. (γ) Το κύριο όνομα Andrómēda κλίνεται ως εξής: Andrómēda (Andrómēdē), Andromedae (Andromedēs), Andromedae, Andromedam (Andromedan, Andromedēn), Andromēda (Andromedē), Andromedā (Andromedē). (δ) Ο όρος calcei pēnnāti χρησιμοποιήθηκε στη θέση του τρίτο-

κλιτου *talaria-ium* (= φτερωτά σανδάλια). (ε) Ο όρος *hasta* χρησιμοποιήθηκε στη θέση του ελληνόκλιτου *harpē-ēs* (= ἄρπη).

2. Για την εξήγηση του βραχύχρονου *e* στο *delēo* θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως μακρόχρονο φωνήεν μπροστά από άλλο φωνήεν της ίδιας λέξης κανονικά βραχυνόταν. Οι εξαιρέσεις είναι ελάχιστες [η γενική του ενικού της ε΄ κλίσης (*diēi*), η γενική ορισμένων αντωνυμιών (*istius, illius*) και αντωνυμικών επιθέτων (*nullius, totius* κτλ.) και ορισμένοι τύποι του *fio* (*fio, fiam*: υποτ. και μέλλ.).

3. Στα παραδείγματα από την ελληνική να διευκρινιστεί πως οι δοτικές **τῇ ἐπιστολῇ, τῇ ἄρπῃ** αντιστοιχούν ως προς τη χρήση με την αφαιρετική του οργάνου της λατινικής.

4. Για επανάληψη της κλίσης των ονομάτων της α΄ και β΄ κλίσης να ζητηθεί από τους μαθητές να αναγνωρίσουν μερικούς τύπους ουσιαστικών που απαντούν στο κείμενο, με βάση τη συντακτική τους χρήση π.χ. *Nymphis, Aethiopiae, scorulum* κτλ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Κηφέας και η Κασσιόπη έχουν μια κόρη, την Ανδρομέδα. Η Κασσιόπη, περήφανη για την ομορφιά της, συγκρίνει τον εαυτό της με τις Νηρηίδες. Ο Ποσειδώνας θυμωμένος στέλνει στην ακτή της Αιθιοπίας ένα θαλασσινό θεριό (κῆτος), που αφανίζει τους κατοίκους. Το μαντείο απαντά (έτσι) στους κατοίκους: «Στο θεό αρέσει βασιλικό σφάγιο». Τότε ο Κηφέας δένει την Ανδρομέδα πάνω σε ένα βράχο. Το κῆτος κατευθύνεται προς την Ανδρομέδα. Ξαφνικά καταφτάνει πετώντας ο Περσέας με τα φτερωτά σανδάλια του· βλέπει την κόρη και θαμπώνεται από την ομορφιά της. Ο Περσέας σκοτώνει το κῆτος με το δόρυ και απελευθερώνει την Ανδρομέδα. Ο Κηφέας, η Κασσιόπη και οι κάτοικοι της Αιθιοπίας χαίρονται πάρα πολύ.

1. ο θεός ζητά.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *habēmus – nocent – vidētis – stupeo – deles – gaudet – placent – vidēmus – vides – habētis.*
- II. *Nymphae – Neptūni, incolis – barbari – regiam hostiam – calceos pennātos.*

- III. Cérpheus (Κέφειος), Cassiōpe, Andrómēda, Pérseus (Πέρσεος), Aethiōpīa (τα ονόματα Cérpheus και Perseus είναι δισύλλαβα, όπως και στα ελληνικά (**Κηφεύς, Περσεύς**)).
- IV. ad oram: εμπρόθ. στο p. urget, που δηλώνει κίνηση προς κάποιο τόπο (προσέγγιση· βλ. το μάθ. II).
- V. Perseus in Aethiōpīam advolat et filiam Cérphei liberat.

LECTIO QUARTA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κύριες πηγές για την εξιδανίκευση του απώτερου παρελθόντος της Ρώμης από τους Ρωμαίους ιστορικούς και την κατοπινή ηθική παρακμή: Σαλλούστιος, **Cat.** 6-13, **Jug.** 41-42, **Hist.l.** fr. 1-18 (Maurenbrecher)· Λίβιος, **Praefatio**. Βοηθήματα: D. C. Earl, **The Political Thought of Sallust**, Amsterdam 1966, κεφ. IV· V. Pöschl, «Die römische Auffassung der Geschichte», **Gymnasium** 63 (1956) 190-205· F. Hampl, «Römische Politik in Republikanischer Zeit und das Problem des Sittenverfalls», **HZ** 188 (1959) 497-525. Πηγή του κειμένου: Επιλογή από το Σαλλούστιο, **Cat.** 6 και 9.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1 (α) Για τους υπερθετικούς *maxima* και *minima* βλ. το μάθημα XXVII Π1. (β) Για την κλίση του ουσ. *deus* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXII. (γ) Για τον τύπο *domi* βλ. το μάθ. XIII Π3. (δ) Για την έκφραση *in bello* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. (ε) Για την εμπρόθετη αφαιρετική *ex annis* που δηλώνει την αιτία βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXXVIII. (ζ) Για τον εμπρόθετο προσδιορισμό *propter sapientiam* βλ. τα μαθ. XII Π6, XVIII Π4.

2. Για τον τύπο *benefici* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. II σχετικά με τη γενική *Onidi*.

3. Αρχικά το πρόσφυμα που στην οριστική του παρατατικού παρεμβαλλόταν ανάμεσα στο θέμα και την κατάληξη ήταν *-ā-*, όπως δείχνει ο παρατατικός του *sum* (*er-ā-s-* πρβ. την οριστική του υπερσυντελικού: *amaver-a-s*). Επειδή όμως υπήρχε

κίνδυνος να συμπέσει η οριστική του παρατατικού είτε με την οριστική του ενεστώτα (*amā-ā-mus> amāmus) είτε με την υποτακτική του ενεστώτα (*delē-ā-mus> delēāmus) το πρόσφυμα ā- αντικαταστάθηκε από το -bā-.

4. Για την έκφραση της αλληλοπάθειας υπάρχουν και οι εξής εναλλακτικές συντάξεις: alius alium amat (προκειμένου για πολλούς), alter alterum amat (προκειμένου για δύο πρόσωπα): επίσης με επανάληψη του ουσιαστικού (homo hominem amat) και με το επίθετο mutuus (αμοιβαίος) στον κατάλληλο τύπο: π.χ. mutuo amōre devincti sunt.

5. Οι αντωνυμίες is, ipse και idem κατατάσσονται στις δεικτικές μόνο από γραμματική άποψη. Ως προς την έννοιά τους η is είναι επαναληπτική, η idem επίσης επαναληπτική (μάθ. XIV Π2) και η ipse οριστική (μάθ. IX Π4). Η is αποτελεί επίσης κανονικά τον όρο αναφοράς της αναφορικής αντωνυμίας quī quae quod π.χ. id cupit, quod omnes cupiunt.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τους αρχαίους Ρωμαίους διέκρινε¹ πάρα πολύ μεγάλη ομόνοια κι ελάχιστη πλεονεξία. Οι Ρωμαίοι ήσαν γενναιοδωροι στη λατρεία των θεών αλλά οικονόμοι στην ιδιωτική τους ζωή. Παράβγαιναν μεταξύ τους στη δικαιοσύνη και φρόντιζαν την πατρίδα τους. Στον πόλεμο απομάκρυναν τους κινδύνους με το θάρρος τους κι αποκτούσαν συμμάχους² με τις ευεργεσίες τους. Εκλεγμένοι άντρες φρόντιζαν για το κράτος: οι άντρες αυτοί είχαν το σώμα αδύναμο από τα χρόνια αλλά το πνεύμα δυνατό από τη σοφία τους .

1. Στους αρχαίους Ρωμαίους υπήρχε 2. συμμαχίες

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. propulsabāmus – parabātis – consultābat – curābas – consultābant – parābam.
- II. periculum – periculo – beneficiis (αφαιρ.) – dona.
- III. inter nos iuvāmus, inter vos iuvātis, inter se iuvant.
- IV. ego magnificus eram, tu magnificus eras, ille magnificus erat.
nos magnifici erāmus, vos magnifici erātis, illi magnifici erant.
- V. est – sunt – certant – curant.

LECTIO QUINTA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για το Σίλιο Ιταλικό βλ. M. von Albrecht, **Silius Italicus**, Amsterdam 1964· R. Häussler, **Das historische Epos der Griechen und Römer**, II, Heidelberg, 1978, 148-186.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Πλίνιο **ep.** 3, 7, 4-8.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1 (α) Για τα απόλυτα αριθμητικά από το 11 έως το 17 βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. Το *septéndecim* προήλθε από το *septemdecim* (*septem+decem*) με μετατροπή του *m* σε *n* πριν από το οδοντικό *d* (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV σχετικά με τον τύπο *eundem* κτλ.). (β) Η τοπική αφαιρετική του *ουσ.* *locus*, όταν συνοδεύεται από επιθετικό προσδιορισμό, απαντά συνηθέστερα απρόθετη παρά εμπρόθετη π.χ. *multis (in) locis*, *(in) illis locis*. (γ) Για τον τύπο *Neapoli* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XVIII.

2. Η διάκριση του *loca* από το *loci* με βάση την κυριολεκτική και τη μεταφορική σημασία του *locus* είναι μεταγενέστερη, δηλ. της κλασικής λατινικής. Στην ινδοευρωπαϊκή η κατάληξη *-a* του πληθυντικού των ουδετέρων είχε περιληπτική σημασία, πράγμα που εξηγεί και τη λεγόμενη αττική σύνταξη της ελληνικής, όπου ένα όνομα πληθυντικού αριθμού συντάσσεται με ρήμα ενικού αριθμού. Αρχικά ο τύπος *loca* δήλωνε έναν τόπο (χώρο) στο σύνολό του, ενώ ο τύπος *loci* δήλωνε πολλούς τόπους (βλ. Πλαύτος *Trin.* 863 και 930).

3. Να τονιστεί ιδιαίτερα πως η αντωνυμία *suus-a-um* και η *se (sui, sibi)* εκφράζουν αυτοπάθεια. Η χρήση των αντωνυμιών αυτών συχνά προκαλεί σύγχυση στους μαθητές. [Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις όπου οι αντωνυμίες αυτές κατ' εξαί-

ρση δεν εκφράζουν αυτοπάθεια, αλλά δε θεωρήσαμε σκόπιμο να αναφερθούμε σ' αυτές].

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Σίλιος Ιταλικός, ο επικός ποιητής, ήταν άντρας δοξασμένος. Τα δεκαεπτά βιβλία του για το δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο είναι όμορφα. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του παρέμενε στην Καμπανία. Στα μέρη εκείνα είχε στην κατοχή του πολλά αγροκτήματα. Ο Σίλιος είχε ευαίσθητη ψυχή. Επιδίωκε (να φτάσει) τη δόξα του Βιργιλίου και περιέβαλλε το πνεύμα του με αγάπη¹. Τον τιμούσε όπως ο μαθητής το δάσκαλο. Το μνημείο του, που βρισκόταν στη Νεάπολη, το θεωρούσε (κάτι) σαν ναό.

1. λάτρευε το πνεύμα του.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *pulchros libros, habēbam – tenebāmus – magnum agrum, possidēbant – pulchrum librum, habebātis – pulchris, studēbas – sacra, honorabāmus.*
- II. *Ultimis annis vitae tuae in Campaniā te tenebas.*
Ultimis annis vitae nostrae in Campaniā nos tenebāmus.
Ultimis annis vitae vestrae in Campaniā vos tenebātis.
Ultimis ānnis vitae suae in Campaniā se tenebant.
- III. *Valēri, Aristīdes, philosophīa.*
- IV. *ingenium suum fovebat:* το *suum* αναφέρεται στο υποκείμενο, δηλ. στο Σίλιο Ιταλικό (αυτοπάθεια), ενώ το *eius* στο Βιργίλιο.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ I-V

- I. Να μεταφερθούν τα ρήματα των μαθ. I, II και III στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρατατικού και τα ρήματα του μαθ. V στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα στη νέα τους μορφή. Προσοχή στον τονισμό!
- [I]. α. *exulābat, scriptitābat, erant, desiderābat, deplorābat, Narrābat, excrucīābant, repugnābat, erat.*
β. *erat, erat, oppugnābant, expugnābant, navigābat, turbābant, portā-*

- bant, fundābat, renarrābat, amābat, navigābat, exspirābat.
- γ. habēbant, se comparābat, urgēbat, nocēbat, respondēbat, placēbat, adligābat, se movēbat, advolābat, vidēbat, stupēbat, delēbat, liberābat, gaudēbant.
- δ. est, (sunt), se tenet, pōssīdet, habet, studet, fōvet, honōrat, iacet, habet.
- II. Να συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού ή του επιθέτου.
- Andromeda filii[a] Cēphei et Cassiopes est.
 Perseus Andromed[am] amat.
 Scopulus in or[ā] Aethiopiae est.
 Incol[ae] deo regiam hostiam dant.
 Concordia Rōman[ōrum] (γεν. πληθ.) maxima erat.
 Rōmāni amic[os] (αρσ., πληθ.) honorābant.
 (In) illo loc[o] monumentum Vergili est.
 Silius monumentum Vergili, poētae epic[i], pro templo habēbat.
 Bell[um] Troiae clarum est.
 Poēta ingenio valid[o] contra iniuriam repugnat.
 Aenēas pericul[a] (πληθ.) ponti non timet (timeo, 2 φοβάμαι).
 Incolae Aethiopiae Perseo don[a] portant.
 Silius Vergilium, vir[um] clarum, honorābat.
 Silius in agr[is] suis se tenēbat.
 Silius Vergilium pro magistr[o] habēbat.
 Silio (δοτ.) animus tener- erat.
- III. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
- Neptūnus beluam [suam] ad oram Aethiopiae urget (suus-a-um).
 Perseus beluam videt; [eam] hastā delet (is, ea, id).
 Perseus et Andromeda inter [se] amant (nos, vos, se).
 Regina Aenēan rogat (rogo, 1 ρωτώ) et Aenēas [reginae] respondet (regina).
 [Poētae] (δοτ.) exilium non placet (poēta).
 Neptūnus [ventis] (αφ.) pontum turbat (ventus, πληθ.).
 Apud [Graecos] poētae multi erant (Graeci).
 Dido novam patriam in [Africā] fundat (Africa).
 Graeci in [Asiam] navigant (Asia-ae, η Ασία).
 Vergilius narrat de [dolis] Graecōrum (dolus, πληθ.).
 Bellum plēnum [periculōrum] est (periculum, πληθ.).
 Cepheus et Cassiope cum [incolis] valde gaudent (incola, πληθ.).
- IV. Να μπει το σημάδι της μακρόχρονης ή βραχύχρονης συλλαβής

πάνω από την παραλήγουσα των παρακάτω λέξεων, κι έπειτα να τονιστούν οι λέξεις αυτές: *epistularum, deploramus, propulsabamus, nocetis, desiderant, Homerus* ('Όμηρος), *Neapolis, Aspasia*, (η Ασπασία).

[IV]. *epistulárum, deplorámus, propulsabámus, nocétis, desidérant, Homérus, Neápólis, Aspásia*.

LECTIO SEXTA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τα προβλήματα που γεννά το «άλλα» του Κικέρωνα στο **De legibus** από την πλατωνική-στωική θεωρία στο ρωμαϊκό δίκαιο βλ. U. Knoche, «Ciceros Verbindung der Lehre vom Naturrecht mit der römischen Recht und Gesetz», G. Radke (ed.), **Cicero, ein Mensch seiner Zeit**, Berlin 1968, 38-60. Γενικά για το έργο αυτό του Κικέρωνα βλ. E. Rawson, «The Interpretation of Cicero's "De Legibus"», **ANRW** I 4 (1973), 334-356.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Κικέρωνα, **Cluent**. 146.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουσ. *civitas* σχηματίζει τη γενική του πληθυντικού σε *-ium* και *-um* (*civitatium, civitatum*) και δεν είναι δυνατό να προσδιορισθεί αν προέρχεται από θέμα *civitāt-* (συμφωνόληκτο) ή *civitāti-* (φωνηεντόληκτο). (β) Το ουσιαστικό *iudex* στις περιτοσύλλαβες πτώσεις τονίζεται στην προπαραλήγουσα: *iúdicis, iúdicí ... iúdicés ...* Το *interpres* στις περιτοσύλλαβες πτώσεις τονίζεται επίσης στην προπαραλήγουσα: *intérpretis... intérpretes...* (γ) Η πρόταση *quam ... continent* είναι αναφορική προσδιοριστική (μάθ. XLII Π1α). (δ) Ο σύνδεσμος *enim* συνδέει κύριες προτάσεις και μπαίνει μετά την πρώτη λέξη (ή φράση) μιας πρότασης (όπως ακριβώς στην ελληνική ο **γάρ**). Δείχνει αιτιολόγηση ή επιβεβαίωση (βλ. και τα συμπληρωματικά σχόλια στο μάθ. XIV για τον *nam*). (ε) Το ουσ. *foens* είναι αρσενικό (όπως τα: *mons, rons*). (ζ) Η πρόταση *ut corpora (non stant)* είναι απλή παραβολική, όπως δείχνει το *sic* που ακολουθεί (μάθ. XLI Π1β).

2. Στη διάρκεια του 4ου π.Χ. αιώνα το *-s-* ανάμεσα σε δύο

φωνήεντα μετατράπηκε σε -r- (ρωτακισμός). Έτσι εξηγείται το γιατί στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική έχουμε genus και στις υπόλοιπες πτώσεις gener-. Σε ορισμένα ουσιαστικά ο ρωτακισμός επεκτάθηκε και στην ονομαστική, με αποτέλεσμα να εμφανιστούν οι ονομαστικές arbor, labor, honor (από τις πλάγιες πτώσεις, όπως: arboris, labōris, honōris), ενώ διατηρήθηκαν παράλληλα και οι αρχικοί τύποι arbor, labor και honor (σπανιότεροι, κυρίως αρχαϊκοί και ποιητικοί). Το -s- ανάμεσα σε δύο φωνήεντα διατηρήθηκε (α) σε λέξεις μη ινδοευρωπαϊκές (όπως rosa, asinus), (β) σε λέξεις που εισήχθησαν στη λατινική αργότερα (όπως το basium), (γ) σε λέξεις όπου το -s- προέρχεται από απλοποίηση (causa<caussa), (δ) σε λέξεις όπου υπήρχε άλλο r (miser) (ε) στα σύνθετα (de-sino) κτλ.

3. Ο τύπος genus προήλθε από το *genos (ελλ. **γένος**). Σύμφωνα με φωνητικό νόμο της λατινικής το ινδοευρωπαϊκό *ǵ* σε τελική κλειστή συλλαβή έγινε *ŷ* (πρβ. porulŷ<porulǵs, και την ελλ. κατάληξη **-ος** των δευτερόκλιτων ουσιαστικών).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στην πολιτεία που τη στεριώνουν οι νόμοι, οι καλοί πολίτες τηρούν τους νόμους πρόθυμα: γιατί ο νόμος είναι το θεμέλιο της ελευθερίας και η πηγή της δικαιοσύνης. Ο νους, η ψυχή, η σκέψη και η κρίση της πολιτείας βρίσκονται στους νόμους. Όπως τα σώματά μας δεν υπάρχουν¹ χωρίς την ψυχή, έτσι και η πολιτεία δε στέκεται χωρίς το νόμο. Οι άρχοντες είναι θεράποντες των νόμων, οι δικαστές είναι ερμηνευτές των νόμων και, τέλος, όλοι εμείς είμαστε υπηρέτες των νόμων γιατί έτσι μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι.

1. δε στέκονται, είναι νεκρά

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
I. Ον.	civitas libera	civitates liberae
Γεν.	civitātis liberae	civitāt(i)um liberarum
Δοτ.	civitāti liberae	civitatibus liberis
Αιτ.	civitātem liberam	civitates liberas
Κλητ.	civitas libera	civitates liberae
Αφ.	civitāte liberā	civitatibus liberis
Ον.	corpus nostrum	corpora nostra
Γεν.	corporis nostri	corporum nostrorum
Δοτ.	corpori nostro	corporibus nostris
Αιτ.	corpus nostrum	corpora nostra
Κλητ.	corpus nostrum	corpora nostra
Αφ.	corpore nostro	corporibus nostris

- II. bonas leges – libertate – iudicum, libera – aequitatem – libertatem – legis, interpres.
- III. non stant.
- IV. Lex, quae valida est – consilium, quod bonum est – mens, quae infirma est – iudex, qui liber est.
- V. Graeci legum servi erant – Leges fons libertatis sunt.

LECTIO SEPTIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τη συγγραφική δραστηριότητα του Καίσαρα βλ. F. E. Adcock, **Caesar as a Man of Letters**, Cambridge 1956 (Archon Books 1969). M. Rambaud, **L'art de la déformation historique dans les commentaires de César**, Paris 1966 (βλ. επίσης τις εισ. στα μαθ. XV, XVI, και XLV, και το κείμενο του μαθ. XLI, στ. 11-13, με το σχετικό σχόλιο). Για το στρατό του Καίσαρα βλ. J.F.C. Fuller, **Julius Caesar: Man, Soldier and Tyrant**, London 1965, 74 κεξ. M. Rambaud, «L'armée de César pendant la conquête de la Gaule», **IH** 29 (1967) 193-203 και 30 (1968) 11-23. Για θέματα επισιτισμού του στρατού του βλ. A. Labisch, **Fruentum Commeatusque: Die Nahrungsmittelversorgung der Heere Caesars**, Meisenheim am Glan 1975. Για την κατά-

κτηση της Γαλατίας βλ. Fuller, ό.π., 97 κεξ.

Πηγή του κειμένου: Διασκευή από το *De bello Gallico* 5,24.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Η ονομαστική *legio* προήλθε από το **legion* (βλ. γεν. *legiōn-is*). (β) Για την έκφραση *propter frumenti inopiam* (εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο) βλ. τα μαθ. XIII Π6, XVII Π4. (γ) Η εμπρόθετη αφαιρετική *ex quibus* δηλώνει το διαιρεμένο όλο (βλ. το μάθ. XXXI Π2θ). Η εμπρόθετη (με την *ex* ή την *de*) αφαιρετική αντί για τη γενική διαιρετική (μάθ. XXIX Π2ε) μπορεί να χρησιμοποιηθεί με το συγκριτικό και τον υπερθετικό των επιθέτων, με τα αριθμητικά και με τις αντωνυμίες. Υποχρεωτικά χρησιμοποιείται ο εμπρόθετος τύπος όταν το αριθμητικό είναι άκλιτο (π.χ. *nemo e decem*). (δ) Για τη σύνταξη του *iubeo* βλ. το μάθ. XV Π6. (ε) Το *impero* συντάσσεται και με βουλευτική πρόταση (μάθ. XLV Π3): *tribus imperat ut in Belgis remaneant*. (ζ) Για την κλίση του αριθμητικού *tres* βλ. τη Γραμματική. (η) Η ονομαστική *miles* προήλθε από το **milets* [>*miless* (με αφομοίωση)>*miles* με απλοποίηση]. Για το διπλό θέμα *milet-/milit-* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV. (θ) Το *audio* συντάσσεται και με κατηγορηματική μετοχή (βλ. το μάθ. XX Π7, με τη σημασία όμως του «ακούω κάποιον» όχι του «πληροφορούμαι», όπως εδώ). (ι) Το ουσ. *collis* είναι αρσενικό όπως τα *amnis, axis, civis, crinis, ensis, ignis, mensis, orbis, panis, piscis, unguis*.

2. Τα ουσιαστικά *pater, mater, frater, iuvenis, senex, canis* και ορισμένα άλλα σχηματίζουν τη γενική του πληθυντικού σε *-um*. Πρόκειται για θέματα που είναι κανονικά συμφωνόληκτα και όχι φωνηεντόληκτα. Τα ουσιαστικά *pater, mater* και *frater* έχουν θέμα *pater-, mater-, frater-*, (πρβ. ελλ. **πατέρ-α**), που το εμφανίζουν μόνο στην ονομαστική του ενικού. Στις υπόλοιπες πτώσεις εμφανίζουν θέμα *patr-, matr-, fratr-* (πρβ. ελλ. **πατρ-ός**). Τα ουσιαστικά *iuvenis* και *canis* προήλθαν από θέμα *iuven-* (πρβ. *iuven-cus* μοσχάρι) και *can-* (πρβ. ελλ. γεν. **κυν-ός**) αλλά εξομοιώθηκαν προς τα ισοσύλλαβα με την προσθήκη του *-i-* στην ονομαστική. Τέλος το όνομα *senex* (*<*senec-s-* πρβ. *senec-tus*) σχηματίζει τους υπόλοιπους τύπους από θέμα *sen-* (πρβ. *sen-ātus*): *senis, seni, senem* κτλ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Λόγω της έλλειψης σταριού ο Καίσαρας εγκαθιστά τις λεγεώνες του σε πολλά χειμερινά στρατόπεδα. Διατάζει τέσσερις από αυτές να ξεχειμωνιάσουν στη χώρα των Νερβίων και (άλλες) τρεις διατάζει να παραμείνουν στη χώρα των Βέλγων. Δίνει εντολή σε όλους τους διοικητές των λεγεώνων να μεταφέρουν σάρι στα στρατόπεδά τους. Συμβουλεύει τους στρατιώτες του με τα παρακάτω λόγια: «Πληροφορούμαι ότι οι εχθροί πλησιάζουν· οι ανιχνευτές μας αναγγέλλουν ότι οι εχθροί βρίσκονται κοντά. Πρέπει να φυλάγεστε από την ορμή των εχθρών· γιατί συνηθίζουν να (εξ)ορμούν από τους λόφους και μπορούν να κατασφάξουν τους στρατιώτες μας».

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
I. Ον.	collis	colles	caedes	caedes
Γεν.	collis	collium	caedis	caedium
Δοτ.	colli	collibus	caedi	caedibus
Αιτ.	collem	colles	caedem	caedes
Κλητ.	collis	colles	caedes	caedes
Αφ.	colle	collibus	caede	caedibus

- II. portāre – certāre – studēre – fovēre – admonēre.
III. poētam – hostes – me – te.
IV. insidiae (μάθ. II), supplicia-ōrum (μάθ. IV).
V. in castra: κίνηση προς κάποιο τόπο (προσδ. στο απαρ. importāre)· in hibernis: στάση (προσδ. στο p. conlocat) (βλ. τα μαθ. I Π2, και XXVIII).

LECTIO OCTAVA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τη μορφή και τη χρήση των *cerae* και του *stilus* βλ. S.F. Bonner, **Education in Ancient Rome**, London 1977, 126 κεξ.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Πλίνιο, **op.** 1,6.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Οι Ρωμαίοι έγραφαν *Gaius*, *Gnaeus* αλλά συντομογραφούσαν *C.* και *Cn.* (*C.* *Iulius Caesar*, *Cn.* *Pompeius*). Αρχικά με το γράμμα *C* δήλωναν και τον άηχο (*c*) και τον ηχηρό (*g*) ουρανικό φθόγγο. Αργότερα επινοήθηκε το γράμμα *G* για την απόδοση του ηχηρού ουρανικού φθόγγου, αλλά η παράδοση διατήρησε το *C* στη συντομογράφηση των κύριων ονομάτων. (β) Το ουσιαστικό *rugillāres* προέρχεται από το επίθετο *rugillāris-is-e* (*rugillus*=φούχτα, παράγωγο του *rugnus*=γροθιά. Το επίθετο *rugillāris* δήλωνε αρχικά κάτι που μπορούσε να κρατηθεί στην παλάμη). Κλίνεται όπως ο πληθυντικός *aurēs* (*breves*). (γ) Το *-que* είναι εγκλιτικός συμπλεκτικός σύνδεσμος (αντιστοιχεί στο ελληνικό **τε**). (δ) Η πρόταση *etsi retia vacua* (*habēbam*) είναι εναντιωματική (μάθ. *XL P1*). (ε) Η πρόταση *cum ... eris* είναι χρονική (μάθ. *XXXVIII P3*). (ζ) Το ρήμα *video* συντάσσεται και με κατηγορηματική μετοχή (μάθ. *XX P7*).

2. Η ονομ. *rete* προήλθε από το *retī*: ανάλογη μετατροπή του τελικού βραχύχρονου *-ī* σε *-ē* παρουσιάζει η προστακτική των ρημάτων όπως το *cario* (βλ. το μάθ. *XIV, P5*): *carē* <**carī*. Το ουσιαστικό *rete* εμφανίζει συχνότερα αφαιρετική *rete* παρά *retī*.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Γάιος Πλίνιος στέλνει τις ευχές του στο φίλο του Κορνήλιο Τάκιτο. Θα γελάσεις. Έπιασα τρία φοβερά αγριογούρουνα. «Ο ίδιος;» θα ρωτήσεις. Εγώ ο ίδιος. Καθόμουν δίπλα στα δίχτυα: πλάι μου δεν είχα τη λόγχη, αλλά τη γραφίδα και τις πλάκες: σκεφτόμουν κάτι και κρατούσα σημειώσεις: παρόλο που είχα τα δίχτυα άδεια, είχα όμως τις πλάκες μου γεμάτες. Τα δάση κι η ερημιά¹ είναι δυνατά ερεθίσματα της σκέψης. Όταν πας στο κυνήγι, θα μπορέσεις κι εσύ να φέρεις εκεί τις πλάκες: (τότε) δε θα δεις την Άρτεμη να περιπλανιέται στα βουνά αλλά την Αθηνά. Γειά σου!

1. (ή) η μοναξιά

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *vidēbis* – *sedebimus* – *adportābit* – *interrogābis* – *deplorābit* – *advolabit*

– propulsābunt – navigābit – continēbunt – studēbit.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
II.	Ον. Lex omnis	leges omnes
	Γεν. legis omnis	legum omnium
	Δοτ. legi omni	legibus omnibus
	Αιτ. legem omnem	leges omnes
	Κλητ. lex omnis	leges omnes
	Αφ. lege omni	legibus omnibus
	Ον. aper ferox	apri feroces
	Γεν. apri ferocis	aprorum ferocium
	Δοτ. apro feroci	apris ferocibus
	Αιτ. aprum ferocem	apros feroces
	Κλητ. aper ferox	apri feroces
	Αφ. apro feroci	apris ferocibus
	Ον. rete vacuum	retia vacua
	Γεν. retis vacui	retium vacuorum
	Δοτ. reti vacuo	retibus vacuis
	Αιτ. rete vacuum	retia vacua
	Κλητ. rete vacuum	retia vacua
	Αφ. reti(-e) vacuo	retibus vacuis

- III. Το γένος είναι θηλυκό, όπως δείχνουν οι καταλήξεις -do και -io (μάθ. VI Π1).
- IV. vidēbis: ρήμα: (tu: υποκ.): Diānam και Minervam: αντικ. του ρήμ. και υποκ. του απαρ.: errāre: αντικ. του vidēbis, ειδ. απαρ. (βλ. το μάθ. VII Π2-3): in montibus: εμπρόθ. προσδ. του τόπου (στάση), στο απαρ. errāre.
- V. Poēta apros in montibus errāre vidēbit.
Virtūte nostrā pericula propulsabimus.

LECTIO NONA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με την Ετρουσική περίοδο της ρωμαϊκής ιστορίας και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας βλ. A. Alföldi, *Römische Frühgeschichte*, Hei-

delberg 1976, 144 κεξ.: *Les Origines de la République romaine, Fondation Hardt, Entretiens sur l' antiquité classique*, Tome XIII, Vandoeuvres- Genève 1966- G. Poma, *Gli studi recenti sull' origine della repubblica romana: tendenze e prospettive della ricerca 1963-73*, Bologna 1973. Κύριες πηγές για την ιστορία της Λουκρητίας: Λίβιος I, 57, 6-59, 6· Διονύσιος Αλικαρνασσεάς 4, 64, 4-67, 4 και 70,1 κεξ. Για την πολιτική σημασία των όρων *rex* και *regnum* στην περίοδο της δημοκρατίας βλ. J. Hellegouarc'h, *Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la république*, Paris 1972, 560 κεξ.

Πηγή του κειμένου: δασκευή από τον Ευτρόπιο 1,7.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το θέμα των ουσιαστικών *uxor* και *dolor* λήγει σε μακρόχρονο -*ōr*-, που βραχύνεται στην ονομαστική του ενικού: *uxōr*, *dolōr*- στη λατινική το φωνήεν της τελικής συλλαβής των δισύλλαβων και πολυσύλλαβων λέξεων που έληγε σε σύμφωνο (εκτός του -s) βραχύνθηκε π.χ. *amā-re* αλλά *amāi*, *legebāmus* αλλά *legēbām*, *animālium* αλλά *animāi* κτλ. (β) Για την κλίση του *pater* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VII. (γ) Τα τακτικά αριθμητικά (*septimus*) κλίνονται όπως τα δευτερόκλιτα επίθετα σε -*us*. (δ) Το ρήμα *invenio* συντάσσεται με δύο αιτιατικές που η μια (*maestam*) είναι κατηγορούμενο της άλλης (*eam*). Άλλα ρήματα που έχουν την ίδια σύνταξη είναι το *iudico* (μάθ. XL και L), *salūto* (μάθ. XX), *deligo* (μάθ. IX), *ago* (*aliquem praecipitem*, μάθ. XXXIX), *mitto* (*aliquem alacrem*, μάθ. XII) (πρβ. τη σύνταξη των ρημάτων **αίρουμαι**, **χειροτονῶ**, **νομίζω** κτλ). (ε) Οι αφαιρετικές *hoc modo*, *cum lacrimis*, *dolōre magno* δηλώνουν τον τρόπο. Η αφαιρετική αυτή εκφέρεται συνήθως εμπρόθετη με την *cum*, εκτός αν συνοδεύεται από επιθετικό προσδιορισμό, οπότε η *cum* μπορεί να παραλειφθεί. (ζ) Για τη σύνταξη των ρημάτων *aperit* και *adimit* με έμμεσο αντικείμενο σε πτώση δοτική βλ. το μάθ. XXX Π1. (η) Το ρήμα *constituo* συντάσσεται και με βουλευτική πρόταση (μάθ. XLV Π3).

2. Για την αντωνυμία *ipse* βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. V. Στην κλίση των αντωνυμιών *ille illa illud* και *ipse ipsa ipsum* να προσεχτεί ο τονισμός της γενικής: *ipsius*, *illius* (οι τύποι *ipsius*, *illius* είναι ποιητικοί)· βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. III.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Ταρκύνιος ο Υπερήφανος, ο έβδομος και τελευταίος από τους βασιλιάδες, χάνει την εξουσία του με τούτο τον τρόπο. Ο γιος του Σέξτος Ταρκύνιος προσβάλλει την τιμή της Λουκρητίας, της γυναίκας του Κολλατίνου. Ο άντρας της και ο πατέρας της και ο Ιούνιος Βρούτος τη βρίσκουν περίλυπη. Η γυναίκα τους αποκαλύπτει με δάκρυα την προσβολή και σκοτώνεται με ένα μαχαίρι. Ο Βρούτος βγάζει το μαχαίρι από την πληγή με μεγάλο πόνο¹ κι ετοιμάζεται να τιμωρήσει την εγκληματική πράξη. Ξεσηκώνει το λαό κι αφαιρεί την εξουσία από τον Ταρκύνιο. Λεύτερος πια ο ρωμαϊκός λαός αποφασίζει να εκλέξει δύο υπάτους, τον Ιούνιο Βρούτο και τον Ταρκύνιο Κολλατίνο.

1. με βαθιά οδύνη

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *perditis* – *invenimus* – *punio* – *adimunt* – *deligunt* – *extrahitis*.
- II. *extrahere* (τελ.) – *adimere* (τελ.) – *advenire* (ειδ.) – *restituere* (τελ.).
- III. *perdebātis* – *inveniebāmus* – *puniebam* – *adimēbant* – *deligēbant* – *extrahebātis*.
- IV. *ipsum* (-am) – *ipsum* (-am) – *ipsum* (-am) – *ipsos* (-as) – *ipsos* (-as) – *ipsos* (-as).

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
V. Ον.	<i>hic modus</i>	<i>hi modi</i>	<i>illud delictum</i>	<i>illa delicta</i>
Γεν.	<i>huius modi</i>	<i>horum modorum</i>	<i>illius delicti</i>	<i>illorum delictorum</i>
Δοτ.	<i>huic modo</i>	<i>his modis</i>	<i>illi delicto</i>	<i>illis delictis</i>
Αιτ.	<i>hunc modum</i>	<i>hos modos</i>	<i>illud delictum</i>	<i>illa delicta</i>
Αφ.	<i>hoc modo</i>	<i>his modis</i>	<i>illo delicto</i>	<i>illis delictis</i>

- VI. *Rōmāni duo consules deligere constituunt.*
Brutus populo iniuriam aperit et regem punit.

LECTIO DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με το διάλογο της Αφροδίτης με το Δία βλ. W. Kühn, *Götterszenen bei Vergil*, Heidelberg 1971, 19-27. Για την έννοια του *fatum* στην *Αινειάδα* βλ. W. Pötscher, *Vergil und die göttlichen Mächte*, *Spudasmata XXXV*, Hildesheim/New York 1977. Σχετικά με την ιστορική πορεία και απο-

στολή της Ρώμης όπως παρουσιάζεται στην **Αινειάδα** βλ. V. Buchheit, **Vergil über die Sendung Roms**, Heidelberg 1963.

Πηγή του κειμένου: διασκευή των στίχων 1, 257-296 της **Αινειάδας**.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το απόλυτο αριθμητικό *trecenti* και γενικά οι εκατοντάδες (εκτός από το άκλιτο *centum*) κλίνονται όπως τα δευτερόκλιτα επίθετα σε *-us*, αλλά μόνον στον πληθυντικό. (β) Το αριθμητικό *duo* σχηματίζει την αιτιατική του αρσενικού σε *-o* (*duo*) και *-os* (*duos*). (γ) Η πρόταση *quos... nutriet* είναι αναφορική προσδιοριστική (μάθ. XLII Π1α). (δ) Για τη φράση *ab Iūlo (ortus)* [εμπρόθετη αφαιρετική της καταγωγής] βλ. το μάθ. XXXI Π2β και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο ίδιο μάθημα.

2. Για το *-ē-* της οριστικής του μέλλοντα πρβ. το *-η-* της ελληνικής υποτακτικής (**λύητε**). Η οριστική του μέλλοντα σε *-am* ήταν παλιά υποτακτική. Η συγγένεια της υποτακτικής και του μέλλοντα διαπιστώνεται και από την αντιστοιχία του μέλλοντα *ero* (<**eso*) του *sum* με την υποτακτική **ᾶ** (<*ἔω*<**ἔσω*) του **εἰμί**.

3. Για να φανεί η απουσία θεματικού (συνδετικού) φωνήεντος από ορισμένους τύπους του *fero*, να σχηματιστεί η οριστική και το απαρέμφατο του ενεστώτα παράλληλα με το *lego*: *fer-o* / *leg-o*, *fer-s* αλλά *leg-i-s*, *fer-t* αλλά *leg-i-t*, *fer-i-mus* / *leg-i-mus*, *fer-tis* αλλά *leg-i-tis*, *fer-u-nt* / *leg-u-nt*, *fer-re* αλλά *leg-e-re*.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Αινείας θα κάνει φοβερό πόλεμο στην Ιταλία. Θα συντρίψει άγριους λαούς, θα τους επιβάλει θεσμούς και θα χτίσει τείχη. Εσύ θα αποθεώσεις τον Αινεία. Αργότερα ο Ίουλος, ο γιος του Αινεία, θα μεταφέρει το βασίλειο από το Λαβίνιο και θα οχυρώσει την Άλβα Λόγγα. Μετά από τριακόσια χρόνια η Ιλία θα γεννήσει δύο γιους, το Ρωμύλο και το Ρώμο, που θα τους θρέψει μια λύκαινα. Ο Ρωμύλος θα χτίσει τα τείχη του Άρη και θα δώσει στους Ρωμαίους το όνομά του. Η εξουσία των Ρωμαίων δε θα 'χει τέλος. Ο Καίσαρας Αύγουστος, απόγονος του Ιούλου, θα κλείσει τις πόρτες του Πολέμου και θα ξαναφέρει τη βασιλεία του Κρόνου. Κι αυτόν, όπως τον Αινεία, θα τον (υπο)δεχτείς στον ουρανό.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. geram – contundēmus – impōnent – munies – erunt – claudam – restitues – accipiet.
II. transferre – ferēbat – transfert – transferimus

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
III. Ον.	bellum ingens	bella ingentia
Γεν.	belli ingentis	bellōrum ingentium
Δοτ.	bello ingenti	bellis ingentibus
Αιτ.	bellum ingens	bella ingentia
Κλητ.	bellum ingens	bella ingentia
Αφ.	bello ingenti	bellis ingentibus
Ον.	populus ferox	populi ferōces
Γεν.	populi ferōcis	populōrum ferocious
Δοτ.	populo ferōci	populis ferocibus
Αιτ.	populum ferōcem	populos ferōces
Κλητ.	popule ferox	populi ferōces
Αφ.	populo ferōci	populis ferocibus

- IV. mores eis impōnet = κύρια πρόταση· impōnet: ρήμα· is(= Aenēas) υποκ· mores: άμ. αντ· eis: έμμ. αντ. (δοτ.) – Rōmānis imperium sine fine erit = κύρια πρόταση· erit: ρήμα· imperium: υποκ· Rōmānis:δοτ. προσωπ. κτητ. στο erit· sine fine: εμπρόθ. προσδ. σε θέση κατηγορουμένου.
V. Η κατάληξη -an (Aenēan < **Aiveiān**· βλ. το μάθ. II Π1).
VI. Brutus populum concitābit et Tarquinio imperium adimet.
Rōmāni duo consules deligere constituent.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ VI-X

- I. Να μεταφερθούν τα ρήματα των μαθημάτων II και III στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του απλού μέλλοντα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα.
[I]. a. erit, erit, oppugnābunt, expugnābunt, navigābit, turbābunt, portā-

bunt, fundābit, renarrābit, amābit, navigābit, exspirābit.

- β. habēbunt, se comparābit, urgēbit, nocēbit, respondēbit, placēbit, adligābit, se movēbit, advolābit, vidēbit, stupēbit, delēbit, fīberābit, gaudēbunt.
- II. a. Na μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρατατικού και τα ρήματα του μαθ. X στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα. Προσοχή στον τονισμό!
- [II]. a. perdebāt, laedēbat, inveniēbant, aperiēbat, se ipsam interficiēbat, extrahēbat, parābat, concitābat, adimēbat, constituēbat.
β. gerit, contundit, impōnit, condit, fers, transfert, munit, parit, nutrit, condit, appellat, est, claudit, restituit, accipis.
- III. Na μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του μέλλοντα. Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο.
- [III]. perdet, laedet, invenient, aperiet, se ipsam interficiet, extrahet, parābit, concitābit, adimet, constituet.
- IV. a. Na μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. X (εκτός από το erit) σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το ρήμα debeo· π.χ. Aenēas bellum ingens **gerere debet** in Italiā.
β. Na μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. II σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το «Vergilius narrat» και να γίνουν οι αλλαγές που απαιτεί η απαρεμφατική σύνταξη με ειδικό απαρέμφατο π.χ. Vergilius narrat **Aenēam filium Anchīsae esse**.
- [IV] a. contundere, imponere, condere debet.
ferre debes· transferre, munire debet.
parere debet, nutrire debet.
condere, appellare debet.
claudere, restituere debet.
accipere debes.
- β. Vergilius narrat patriam Aenēae Troiam esse.
Vergilius narrat Graecos Troiam oppugnare et dolo expugnare.
Vergilius narrat Aenēam cum Anchisa... navigare.
Vergilius narrat ventos pontum turbare et Aenēam... portare.
Vergilius narrat Didōnem reginam novam patriam fundare.
Vergilius narrat Aenēam reginae insidias... renarrare.
Vergilius narrat reginam Aenēam amare et Aenēam reginam.
Vergilius narrat Aenēam... navigare et reginam exspirare.
- V. Na συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού (ή του επιθέτου) και να δηλωθεί το γένος του.

Ego unum aprum ferōc[em] cepi. [αρσ.].
Ret[e] vacuum erat. [ουδ.].
Silvas, solitud[inem] et cogitati[ōnem] amo. [θηλ.].
Terra plēna animal[ium] est. [ουδ.].
Hostes de mont[e] (ev.) advolant. [αρσ.].
Dolor- Bruti magnus est. [αρσ.].
Collatinus uxōr[em] suam amat. [θηλ.].
Aenēas bella ingent[ia] geret. [ουδ.].
Aenēas populis feroc[ibus] mores imprōnet. [αρσ.].
Rōmulus et Remus nomin[a] filiōrum erunt. [ουδ.].
Imperium Rōmanōrum nullum (κανένα) fin[em] habēbit. [αρσ.].
Vir[es] corporis eius magnae sunt. [θηλ.].
Rōmāni caedem host[ium] perpetrant. [αρσ.].
Mont[ium] (πληθ.) cacumina (cacūmen-inis κορφή) vidēmus. [αρσ.].
Turr[im] magnam hostium vidēmus. [θηλ.].

VI. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:

Retia, [quae] vacua sunt (qui, quae, quod).
Legāti frumentum in [hiberna] important (hiberna).
[ipse] Brutus cultum extrahit (ipse, ipsa, ipsum).
[Haec] retia vacua sunt (hic, haec, hoc).
Turres moenium [illōrum] magnae sunt (ille, illa, illud).
Civitas sine [legibus] non stat (lex, πληθ.).
Caesar [militibus] imperat frumentum importāre (miles, πληθ.).
In montibus [errāre] soleo (erro, 1).
Tyrannus (ο τύραννος) [populo] libertātem adimit (populus).

LECTIO UNDECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τη σύνδεση της ηθικής παρακμής της Ρώμης με την εξαφάνιση του «φόβου των Καρχηδονίων» βλ. τη βιβλιογραφία στο μάθ. IV και επίσης H. Fuchs, «Der Friede als Gefahr», **HSCP** 25 (1958) 363-385· M. Gelzer, «Nasicas Widerſpruch gegen die Zerstörung Karthagos», **Philologus** 86 (1930-1931) 261-299· G. Bonamente, «Il metus Punicus e la decadenza di Roma in Sallustio, Agostino ed Orosio», **GIF** 27 (1975) 137-169. Σχετικά με τις σχέσεις και τη σύγκρουση της Ρώμης με την Καρ-

χηδόνα βλ. Jean-Paul Brisson, **Carthage ou Rome?** Fayard 1973· T.A. Dorey–D. R. Dudley, **Rome against Carthage**, London 1971· J. Vogt (Hrsg.), **Rom und Karthago**, Leipzig 1943· E. Pais, **Storia di Roma durante le guerre puniche**, I-II, Torino 1935².

Πηγή του κειμένου: Κορν. Νέπωτας, **Hannibal** (επιλογή και διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουσ. gens κλίνεται όπως το fons (μάθ. VI Π). (β) Η αφαιρετική bello είναι οργανική (αν και μεταφράζουμε «στον πόλεμο»). Όμοιες είναι και οι αφαιρετικές proelio, acie (στη μάχη) με ρήματα που σημαίνουν «νικώ» (vinco, supero· όπως acie vinci, μάθ. XXXVI). Δεν πρέπει να συγχέεται με την αφαιρετική του χρόνου in bello = σε καιρό πολέμου (μάθ. IX· πρβ. in pace = σε καιρό ειρήνης). Για να προσδιορίσουμε το «πότε» έγινε κάτι, χρησιμοποιούμε συνήθως απρόθετες αφαιρετικές όταν πρόκειται για λέξεις που δηλώνουν χρόνο ή υποδιαίρεση του (hieme, anno, mense Aprīli κτλ.), γιορτές ή δημόσιες συνελεύσεις (Saturnalibus, comitiis), και ουσιαστικά που δηλώνουν ηλικία, δημόσιο αξίωμα ή κάποια χρονική περίσταση, εφόσον όμως συνοδεύονται από επιθετικό προσδιορισμό (π.χ. summā senectūte, tertio consulātu, bello Punico secundo). (γ) Το ουσ. Alpes-ium απαντά σπάνια και στον ενικό: Alpīs -is. (δ) Το ουσ. elephas-antis και elephantus-i είναι ετερόκλιτο. Ο τύπος elephas (προσοχή στον τονισμό: élēphas) είναι πιο συνηθισμένος στην ονομαστική του ενικού, ενώ στις πλάγιες πτώσεις το δευτερόκλιτο elephāntus. (ε) Ο παρακείμενος transii του transeo (για το eo βλ. το μάθ. XXVIII Π3) κλίνεται ως εξής: transi- + ειδικές καταλήξεις της οριστικής του παρακειμένου. (ζ) Το απόλυτο αριθμητικό quattuordecim είναι σύνθετο από το quattuor (τέσσερα) και το decem (δέκα). Τα απόλυτα αριθμητικά από το 11 έως το 17 έχουν ως β' συνθετικό το decem (undecim, duodecim, quattuordecim, quindecim, sédecim, septēndecim (για τη βραχύτητα του de- πρβ. **δέκα**)). (η) Τα επίθετα Carthaginensis και Cannensis κλίνονται όπως το brevis (στο στ. 9 ο τύπος Carthaginenses είναι ουσιαστικό = οι Καρχηδόνιοι) (θ) Στην πρόταση Denique... dimicāvit το cum είναι πρόθεση που συντάσσεται με την αφαιρε-

τική P. Scipiōne.

2. Οι καταλήξεις του παρακειμένου διακρίνονται από τις βασικές καταλήξεις κυρίως ως προς το πρόσφυμα -is-: is-ti, is-tis, ēr-unt (<ēr-unt<*es-unt<*is-unt). Επίσης το α' πρόσωπο του πληθυντικού εμφανίζει το πρόσφυμα -i-. Το τρίτο ενικό -it προήλθε από την αρχαϊκή κατάληξη -ēd με ενδιάμεσο τύπο το -ēt.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Αννίβας, ο Καρχηδόnius στρατηγός, σε ηλικία 26 χρόνων νίκησε στον πόλεμο¹ όλα τα έθνη της Ισπανίας και κυριεύσε με τη βία το Σάγουντο. Έπειτα πέρασε με ελέφαντες πάνω από τις Άλπεις, που χωρίζουν την Ιταλία από τη Γαλατία. Μόλις βρέθηκε στην Ιταλία, κατατρόπωσε κι εξολόθρευσε τις ρωμαϊκές στρατιές στον ποταμό Τίκινο, στον ποταμό Τρεβία, στη λίμνη Τρασιμένη και στις Κάννες. Οι Ρωμαίοι πληροφορήθηκαν έντρομοι την καταστροφή στις Κάννες. Ο Αννίβας ξέφυγε από την ενέδρα του Φαβίου Μαξίμου στην περιοχή του Φαλέρνου. Αφού συμπλήρωσε 14 χρόνια στην Ιταλία, οι Καρχηδόnioι τον ανακάλεσαν στην Αφρική. Εκεί ο Αννίβας μάταια επιδίωξε να τελειώσει τον πόλεμο με συνθήκη. Τελικά, αγωνίστηκε με τον Πόπλιο Σκιπίωνα στη Ζάμα, αλλά τη νίκη την κέρδισαν οι Ρωμαίοι.

1. πολέμησε και νίκησε.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. expugnāvērunt – superavimus – transiērunt – profligavistis, delevistis – complevistis – fuērunt – revocavimus – dimicavistis.
- II. Cupit castra transferre – Cupiēbat Belli portas claudere – Cupīvit bellum componere.

III. Ον.	omnes gentes	Αιτ.	omnes gentes
Γεν.	omnium gentium	Κλητ.	omnes gentes
Δοτ.	omnibus gentibus	Αφ.	omnibus gentibus

- IV. Hannibālis, Hispāniae, élēphas, Trébiam, Ticīnum.
- V. vi: αφ. του τρόπου στο expugnāvit: cum elephantis: εμπρόθ. προσδ. της συνοδείας στο transiit.
- VI. postquam – ubi – postquam.

LECTIO DUODECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τη φύση και το τελετουργικό της ρωμαϊκής οιωνοσκοπίας βλ. W. Warde Fowler, **The Religious Experience of the Roman People**, New York 1911 (1971), 292 κεξ. G. Wissowa, **Religion und Kultus der Römer**, München 1912² (1971), 523 κεξ.

Για την εκμετάλλευση της οιωνοσκοπίας για πολιτικούς σκοπούς στην περίοδο της ύστερης δημοκρατίας βλ. L. Ross Taylor, **Party Politics in the Age of Caesar**, Berkeley/Los Angeles/London 1949, 76 κεξ.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *div.* 1,103 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Αντί για *bellum gerere cum aliquo* λέγεται και *bellum gerere contra* (*adversus*, μάθ. XIII) *aliquem*. (β) Το κύριο όνομα *Perses* (Περσέας, Πέρσης εθν.) κλίνεται ως εξής: *Perses*, *Persae*, *Persae*, *Persen* (-am), *Persē* (-a), *Persē* (-ā). (γ) Το «περίπου», όταν πρόκειται για χρονικές υποδιαιρέσεις της ημέρας, δηλώνεται με τις προθέσεις: *sub*+αιτιατική (*sub vesperum*) και *circa*+αιτιατική (*circa meridiem*). (δ) Το επίρρημα *admodum* χρησιμοποιείται συχνά ως επιτατικό του θετικού βαθμού των επιθέτων. (ε) Η κτητική αυτοπαθής αντωνυμία *suae* δίπλα στο *filiae* δε χρειάζεται και γενικά παραλείπεται όταν η συγγενική σχέση είναι εμφανής (βλ. και το μάθ. XLVII: *interrogavit filiam*). (ζ) Για την κατάληξη του *inquam* πρβ. την κατάληξη -am της υποτακτικής του ενεστώτα (*leg-am*). Αρχικά σήμαινε «θα ήθελα να πω». Για την κλίση του βλ. τη Γραμματική. (η) Για τις ευθείες ερωτήσεις (*Quid est...; Cur... es; Quid... accidit;*) βλ. το μάθ. XLIII Π. (θ) Για την κλίση του ουσ. *pater* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VII. (ι) Στην προσφώνηση *mī pater* ο τύπος *mī* χρησιμεύει ως κλητική του *meus* (αρσ.: *mī pater*, *mī fili*), αλλά για το θηλυκό χρησιμοποιείται κανονικά το *mea* (*mea Tertia*). Για την προέλευση του *mī* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις

στο μάθ. II. (κ) Οι παρακείμενοι *periit* και *rediit* κλίνονται όπως το *transiit* (συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI). (λ) Για το διπλό θέμα σε *-men-* και *-min-* των ουσιαστικών ομην και νομην βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV.

2. Ο αναδιπλασιασμός διασώζεται σε ορισμένα σύνθετα του *curro*: *accurro* (*accucurri* και *accurri*), *decurro* (*decucurri* και *decurri*), *concurro* (*concurri* και σπάν. *conucurri*), *occurro* (*occurri* και σπάν. *occucurri*), *discurro* (*discurri* και *discucurri*). Λείψανα του αναδιπλασιασμού διασώζονται και στους παρακειμένους *rettuli* (<**retetuli*- επίσης *retuli*) του *refero*, και *reppuli* (<**reperuli*- επίσης *repuli*) του *repello*.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στο Λεύκιο Αιμίλιο Παύλο, που είχε εκλεγεί ύπατος για δεύτερη φορά, έλαχε να κάνει πόλεμο με το βασιλιά Περσέα. Μόλις γύρισε σπίτι του το βραδάκι, η κορούλα του Τερτία, που τότε ήταν πολύ μικρούλα, έτρεξε στην αγκαλιά του. Ο πατέρας της τη φίλησε αλλά παρατήρησε ότι ήταν λιγάκι στεναχωρημένη. «Τι τρέχει, Τερτία μου;» ρώτησε. «Γιατί είσαι θλιμμένη; Τι σου συνέβη;» «Μπαμπά μου, πέθανε ο Πέρσης» απάντησε εκείνη. Είχε πράγματι πεθάνει ένα σκυλάκι με αυτό το όνομα, που η κοπέλα το αγαπούσε πολύ. Τότε ο πατέρας της της είπε: «Δέχομαι τον οιωνό»¹. Έτσι από ένα τυχαίο λόγο ο Αιμίλιος Παύλος προγεύτηκε νοερά² την ελπίδα ενός περιλάμπρου θριάμβου.

1. το δέχομαι ως οιωνό 2. στην ψυχή του.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *cucurrerunt* – *dedimus* – *animadvertistis* – *dixisti* – *accidit* – *respondimus*.
- II. *gessit* – *contudit* – *imposuit* – *condidit* – *tulisti* – *transtulit* – *munivit* – *peperit* – *nutrivit* – *condidit* – *appellavit* – *fuit* – *clausit* – *restituit* – *accepisti*. (Σημ. Να διορθωθεί το *contūdi* του βιβλίου σε *contūdi*).
- III. Ut... *rediit* = χρόν. πρόταση (βλ. το μάθ. XI Π3)· *rediit*: ρήμα· *is* (= *Paulus*): υποκ· *domum* = επιρρ. προσδ. του τόπου στο *rediit* (κίνηση προς) (βλ. το μάθ. XIII Π3)· *ad vesperum*: εμπρόθ. προσδ. του χρόνου στο *rediit* – *filiola eius Tertia*... *cucurrit* = κύρια πρότ.· *cucurrit*: ρήμα· *filiola*: υποκ.· *eius*: γεν. κτητ.· *Tertia*: επεξήγηση στο *filiola*· *ad complēxum*: εμπρόθ. προσδ. στο *cucurrit* που δηλώνει κατεύθυνση (βλ. τα μαθ. II και XXVIII Π1) ή σκοπό· *patris*: γεν. κτητική (ή αντικειμενική) στο *complēxum*. *quae... parvula* = αναφ. προσδ. πρό-

ταση (βλ. τα μαθ. VI Π2, Ασκ. IV και XLII Π1): erat: ρήμα: quae: υποκ.
(όρος της αναφοράς το Tertia); parvula: κατηγ. στο quae; admodum:
επιρρ. προσδ. του ποσού: tum: επιρρ. προσδ. του χρόνου στο erat.
IV. -ιον (παιδίον), -ίσκος (νεανίσκος), -ίδιον (οικίδιον) κτλ.

LECTIO TERTIA DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για τον Σουλπίκιο Γάλλο: Κικέρωνας, *rep.* 1, 22-23 και *Brut.* 78 και 90· Valerius Maximus 8, 11, 1· Πλίνιος ο πρεσβύτερος 2,53. Ο Κικέρωνας εξαιρεί την ελληνομάθειά του και την επίδοσή του στην αστρονομία.

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 8, 11, 1 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για την αιτιατική Persēn βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ XII. (β) Για την απρόθετη αφαιρετική του χρόνου serēnā nocte βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XI και XXXVIII. (γ) Το ουσ. nox σχηματίζει τη γενική του πληθυντικού σε -ium και όχι σε -um, αν και είναι συμφωνόληκτο (θέμα noct-· πρβ. **νυκτ-ός**) κατ' αναλογίαν προς τα ουσιαστικά του τύπου mons· βλ. το μάθ. VI Π. (δ) Για την κλίση του ουσ. ars βλ. το μάθ. VI Π. (ε) Η πρόταση quia... vicerat είναι αιτιολογική (μάθ. XXXV Π1).

2. Το πρόσφυμα -ēra- του υπερσυντελ. προήλθε από το *isa = is (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI)+ā (πρβ. er-ā-mus, ama-b-ā-mus). Το πρόσφυμα -ēri- του συντελεσμένου μέλλοντα προήλθε από το *isi = is+i (για το i πρβ. er-i-s, μέλλοντας του sum). Για τη μετατροπή του -īs- σε -ēr- πρβ. το μάθ. XIV Π5.

3. Το κύριο όνομα Lucius Aemilius Paulus (Paullus) αποτελείται από το Lucius (praenomen), Aemilius (nomen) και Paulus (cognomen). Τα tria nomina διέκριναν το Ρωμαίο πολίτη. Στους ιστορικούς χρόνους τα praenomina της αριστοκρατίας ήταν

ελάχιστα σε αριθμό και κανονικά εμφανίζονταν συντομογραφημένα (εκτός αν απαντούσαν μόνα τους): L(ucius), Cn(aeus), C(aius), M(arcus), P(ublius), Q(uintus), S(extus), Ti(berius), T(itus). Το *nomen* έδειχνε τη γενιά (*gens*) και ήταν το πρώτο σε σπουδαιότητα (βλ. το μάθ. XXII· Decii, Curii, Fabricii, Scipiōnes είναι *nomina gentilia*). Το *cognōmen* ήταν αρχικά παρατσούκλι: Luscipus = μονόφθαλμος (μάθ. XXII), Mus = ποντίκι (μάθ. XXII), Collatīnus = από την Κολλατία (μάθ. IX) κτλ. Το *cognōmen* ήταν πολύ εύχρηστο στα χρόνια της δημοκρατίας, γιατί έτσι ξεχώριζαν τα μέλη των *gentes* (πρβ. Caesar, μάθ. VII· Cato, μάθ. XXV κτλ.). Ορισμένοι αριστοκράτες είχαν και δεύτερο *cognōmen*: π.χ. P. Cornēlius Scipio Africānus (*cognomen ex virtute*, για τη νίκη του στην Αφρική κατά του Αννίβα· μάθ. XXII)· P. Cornēlius Scipio Aemiliānus Africānus (από υιοθεσία: ήταν γιος του L. Aemilius Paulus και υιοθετήθηκε από τον P. Cornēlius Scipio Africānus· μάθ. XXII). Οι γυναίκες διατηρούσαν κανονικά το *nomen* του πατέρα τους και δεν είχαν *praenōmen* (όπως δεν είχαν και οι δούλοι): π.χ. Iulia, η κόρη του Αυγούστου (*gens Iulia*, μάθ. XLVII· Porcia, η κόρη του Κάτωνα του νεότερου (*gens Porcia*), μάθ. XLIX. Στους αυτοκρατορικούς χρόνους το σύστημα των *tria nomina* υπέστη πολλές αλλαγές.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Σουλπίκιος Γάλλος ήταν ύπαρχος του Λευκίου Αιμιλίου Παύλου που πολεμούσε εναντίον του βασιλιά Περσέα. Μια ξάστερη νύχτα έγινε ξαφνικά έκλειψη της σελήνης· τρόμος έπιασε τις ψυχές των στρατιωτών από (αυτό) το ξαφνικό φοβερό θέαμα και ο στρατός έχασε το ηθικό του . Τότε ο Σουλπίκιος Γάλλος πραγματεύτηκε (σε ομιλία του) τη φύση του ουρανού και τη στάση και τις κινήσεις των άστρων και της σελήνης και με αυτό τον τρόπο έστειλε το στρατό στη μάχη με αναπτρωμένο ηθικό . Έτσι τα «ελευθέρια μαθήματα» του Γάλλου άνοιξαν το δρόμο για τη λαμπρή εκείνη νίκη του Αιμιλίου Παύλου. Επειδή αυτός κατανίκησε το φόβο του ρωμαϊκού στρατού, ο στρατηγός μπόρεσε να νικήσει τους εχθρούς.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. gesserat – fuerat – amiserāmus – disputaveram – miseras – dederātis – vicerant – perierat – cucurrerat – praesumpserat.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
II. Ον.	exercitus	exercitus	metus	metus
Γεν.	exercitus	exercituum	metus	metuum
Δοτ.	exercitui	exercitibus	metui	metibus
Αιτ.	exercitum	exercitus	metum	metus
Κλητ.	exercitus	exercitus	metus	metus
Αφ.	exercitu	exercitibus	metu	metibus

- III. disputatiōnem – liberāles artes

IV. serēnā... defecerat: κύρια πρόταση· defecerat: ρήμα· luna: υποκ.· subito: επιρρ. προσδ. του τρόπου στο ρ. defecerat· serēnā nocte: αφ. του χρόνου στο defecerat· – ob repentīnum... invaserat = κύρια πρόταση· invaserat: ρήμα· terror: υποκ.· animos: αντικ.· militum: γενικ. κτητ. στο animos· ob repentīnum monstrum: εξωτ. αναγκαστικό αίτιο στο invaserat (repentīnum: επιθ. προσδ.) – et... amiserat = κύρια πρόταση· amiserat: ρήμα· exercitus: υποκ.· fiduciam: αντικ.

- V. Metus animos nostros invaserat et fiduciam amiserāmus.

LECTIO QUARTA DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για τον Κάσσιο από την Πάρμα: Αππιανός, **Ρωμ. Έμφ.** 5,2 και 139· Velleius Paterculus 2,87,3· Valerius Maximus 1,7,7. Ο Οράτιος (**ορ.** 1, 4,3) μας πληροφορεί πως υπήρξε και ποιητής (βλ. και **Pomponi Porfyriōnis commentum in Horatium Flaccum, ad loc.**).

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 1,7,7 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τη γενική Antōnii (και Antōni) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. II. (β) Στην έκφραση *raucis post diebus* το *post* είναι επίρρημα, ενώ στην εναλλακτική-της *post raucos dies* είναι πρόθεση + αιτιατική (πρβ. *tertio ante die* και

ante tertium diem). (γ) Ο σύνδεσμος nam συνδέει κύριες προτάσεις και μπαίνει στην αρχή της πρότασης. Δείχνει αιτιολόγηση, επεξήγηση, διασάφηση (πρβ. τη χρήση του enim, μάθ. VI, συμπληρωματικές παρατηρήσεις). (δ) Το ρήμα adfacio (afficio) συντάσσεται με αιτιατική του προσώπου και αφαιρετική του πράγματος. Για τη μετάφραση στην ελληνική θεωρούμε συνήθως πως το ρήμα με την αφαιρετική αποτελεί περίφραση π.χ. dolōre adfacio aliquem = εξοργίζω κάποιον (μάθ. XXVIII)· praemio adfacio aliquem = ανταμείβω κάποιον· iniuriā adfacio aliquem = αδικώ κάποιον.

2. Στην κλίση της αντωνυμίας idem να προσεχτούν (α) η διάκριση του idem (αρσ.) από το īdem (ουδ.), (β) οι τύποι eundem, eandem, eorundem, earundem, όπου το m πριν από το οδοντικό d γίνεται n (πρβ. condo < *com-do, = cum+do).

3. Στην κατηγορία των ρημάτων που κλίνονται όπως το cario ανήκει επίσης το iacio. Να τονιστεί πως αρχικά θα πρέπει να αποτελούσαν μια ξεχωριστή (πέμπτη) συζυγία με θεματικό φωνήεν το -ī-.

4. Για να εξοικειωθούν οι μαθητές με τη λατινική μετάπτωση, να γίνει αναφορά στα σύνθετα του rario (-rario), του iacio (-icio) και στο -spicio (spicio). Επίσης στην κλίση ορισμένων τριτόκλιτων, όπως nomēs, nomīnis· capūt, capītis· miles (<*milēt-s), milītis. Τα σύνθετα του rario κάνουν -rario και ο παρακείμενος reperī, επειδή το -ā- πριν από r μετατρέπεται συνήθως σε -ē- (πρβ. rāro, impēro). Προσοχή! Τα σύνθετα του rario (aperio, comperio, reperio) κλίνονται σύμφωνα με την δ' συζυγία. Ο παρακείμενός τους είναι αντίστοιχα: aperui, comperi, reperi).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μετά τη ναυμαχία του Ακτίου ο Κάσσιος από την Πάρμα, που είχε υπηρετήσει στο στρατό του Μάρκου Αντωνίου, κατέφυγε στην Αθήνα. Εκεί, πριν καλά καλά παραδώσει στον ύπνο την ταραγμένη του ψυχή, του εμφανίστηκε ξαφνικά μια φρικτή μορφή. Νόμιζε πως ερχόταν προς το μέρος του ένας άνθρωπος με πελώριο ανάστημα και βρώμικη όψη, όμοιος με είδωλο νεκρού. Μόλις τον είδε ο Κάσσιος, τον έπιασε φόβος και θέλησε να πληροφορηθεί το όνομά του. Εκείνος απάντησε πως ήταν ο Πλούτωνας¹. Τότε τρόμος συντάραξε τον Κάσσιο και τον

εμπνησε^ε. Ο Κάσσιος φώναξε τους δούλους του και τους ρώτησε γι' αυτόν τον άνθρωπο. Εκείνοι (όμως) δεν είχαν δει κανένα. Ο Κάσσιος ξανακοιμήθηκε³ κι ονειρεύτηκε την ίδια μορφή. Λίγες μέρες αργότερα τα ίδια τα πράγματα επιβεβαίωσαν την αξιοπιστία του ονείρου: ο Οκταβιανός δηλαδή του επέβαλε την ποινή του θανάτου.

1. Ο Χάροντας 2. τον σήκωσε από τον ύπνο του 3. παραδόθηκε ξανά στον ύπνο.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I contūgit - concipiūmus - cupītis - concūtit - aspicit - adficiunt - capis - interficit - pariunt - accipiūmus.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
II. Ον.	fallax spes	fallāces spes	res ipsa	res ipsae
Γεν.	fallācis spei	–	rei ipsiūs	rerum ipsārum
Δοτ.	fallāci spei	–	rei ipsi	rebus ipsis
Αιτ.	fallācem spem	fallāces spes	rem ipsam	res ipsas
Κλητ.	fallax spes	fallāces spes	–	–
Αφ.	fallāci spe	–	re ipsā	rebus ipsis

III. ipsum – ipse – Idem (ουδ. = το ίδιο) – eundem.

IV. α. Athēnas: απρόθ. αιτιατ. ονόματος πόλης που δηλώνει την κατεύθυνση, την κίνηση προς κάποιο τόπο (προσδιορίζει το con- fūgit) (βλ. τα μαθ. I Π2 και XXVIII).

β. ad se: εμπρόθετη αιτιατική που δηλώνει την κατεύθυνση, την κίνηση προς πρόσωπο (προσδιορίζει το venīre): η αντωνυμία se αναφέρεται στο υποκ. της πρότασης, δηλ. στον Κάσσιο, ενώ το ad eum θα αναφερόταν σε κάποιο άλλο πρόσωπο (βλ. το μάθ. V Π5).

γ. effigiēi: δοτ. ως συμπλήρωμα στο επίθ. similis (βλ. ειδ. το μάθ. XXX Π1).

δ. quem = eum = αντικ. του aspēxit (όπως και στα ελληνικά, η αναφ. αντων. στην αρχή μιας περιόδου ή ημιπεριόδου ισοδυναμεί με δεικτική: βλ. το μάθ. XLII Π3 Σημ.).

ε. esse: αντικ. του respondit, ειδ. απαρ.

ζ. se: υποκ. του esse, ταυτοπροσωπία: το υποκ. του ειδ. απαρ.

βρίσκεται σε αιτιατ. και δεν παραλείπεται (αλλά βλ. XVIII Π3).

η. de homine: εμπρόθ. προσδ. της αναφοράς στο interrogāvit.

V. Venit homo quidam facie horrendā; quem (ή eum) simul aspēxi, terrorem concēpi.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XI-XIV

- I. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. X στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρακειμένου (για τους χρόνους των ρημάτων βλ. το λεξιλόγιο). Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!
- [I]. gessit, contūdit, imposuit, condidit, tulisti, transtulit, munīvit, peperit, nutrīvit, condidit, appellāvit, fuit, clausit, restituit, accepisti.
- II. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του υπερσυντελικού. Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!
- [II]. perdiderat, laeserat, invenerant, aperuerat, se ipsam interfecerat, extra-xerat, paraverat, concitaverat, ademerat, constituerat.
- III. Να μεταφερθούν τα ρήματα της κατηγορίας του cario του μαθ. XIV στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Προσοχή στον τονισμό!
- [III]. confugit, aspicit, concipit, cupit, concutit, adficit.
- IV. Να συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού.
- Marcella dom[um] vēnit et nunc dom[i] est.
Liberāles artes exercitu[i] Rōmāno victoriam dedērunt.
Gallus apud exercit[um] Pauli erat.
Milites stellārum mot[us] (πληθ.) discunt.
Gallus de re[bus] mirabilibus disputāvit.
Post multos die[s] Athēnas confūgit.
Cassius servos de speci[e] interrogāvit.
Spe[m] victoriae amisimus.
- V. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
- Simul luna [defēcit], terror animos militum invāsīt (deficio).
Propter [speciem] Cassius timōrem concēpit (species).
Vix luna [defecerat], cum ego terrōrem [concēpi] (deficio, concipio).
Vix speciem [viderat], cum terrōrem ille [concēpit] (video, concipio).
Vidi puellam [facie tristī] (facies tristis).
Cicero homo [magna(e) sapientia(e)] fuit (magna sapientia).

LECTIO QUINTA DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τον εθνικιστικό-ρωμαιοκεντρικό χαρακτήρα της ρωμαϊκής ιστορικής σκέψης βλ. G. De Sanctis, «Livio e la storiografia Romana», *Problemi di storia antica*, Bari 1932, 225-247. Για τη στάση των Ρωμαίων απέναντι στους «βαρβάρους» βλ. A. N. Sherwin-White, *Racial prejudice in Imperial Rome*, Cambridge 1967. Σχετικά με την εικόνα των Γερμανών στον Καίσαρα και στον Τάκιτο βλ. E. A. Thompson, *The Early Germans*, Oxford 1965.

Πηγή του κειμένου: επιλογή και διασκευή από το *De bello Gallico*, 4, 1 κεξ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουδέτερο *lac* έχει θέμα *lact-* (*lact-is-*) η ονομαστική *lac* προήλθε από το **lact-* (πρβ. **γάλα** < ***γάλακτ**) με αποβολή του *t*. (β) Το θηλυκό *caro* κλίνεται ως εξής: *caro, carnis, carni, carnem, caro, carne – carnes, carniūm, carnibus, carnes, carnes, carnibus* (θέμα: *carōn** → *caro* με αποβολή του *n*: το *carn* είναι η εξασθενημένη βαθμίδα). (γ) Τα ρήματα *nuntriuntur* και *lavantur* εκφράζουν άμεση αυτοπάθεια. Για την έκφραση της άμεσης αυτοπάθειας μπορεί να χρησιμοποιηθεί, για έμφαση, ο ενεργητικός τύπος του ρήματος με την αιτιατική της προσωπικής αντωνυμίας: *se lavant, nos lavāmus* κτλ. (πρβ. *se dedit*, μάθ. XIV. *se expedivit*, μάθ. XI). (δ) Για την αφαιρετική *locis frigidissimis* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. V. Εδώ η αφαιρετική αυτή ισοδυναμεί με εναντιωματική πρόταση: *etsi locis frigidissimis vivunt*. (ε) Για το σύνδεσμο *cum* βλ. επίσης τα μαθ. XXIV Π6 και XXXVIII Π3. (ζ) Η αφαιρετική *equestribus proeliis* χρησιμοποιείται κανονικά χωρίς πρόθεση (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ XI). (η) Η αφαιρετική *pedibus* δηλώνει τον τρόπο (= **πεζή**). (θ) Η ονομαστική *pes* προήλθε από το **ped-*

(θέμα *pēd-*, πρβ. **ποδ-ός, πέδ-ον**· **pēds*>**pets*>**pess*>*pes*).

2. Να προσεχτεί η ύπαρξη δύο καταλήξεων για το απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα: -*tī* (για τις συζυγίες α', β' και δ') και -*i* (για τη γ' συζυγία και για τα ρήματα της κατηγορίας του *cario*).

Να τονιστεί πως τα αποθετικά ρήματα εμφανίζουν και τύπους της ενεργητικής φωνής λόγω της ενεργητικής (ή μέσης) σημασίας τους.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όλη η ζωή των Γερμανών περιορίζεται στο κυνήγι και στις στρατιωτικές ασχολίες¹. Οι Γερμανοί δεν ασχολούνται με τη γεωργία, αλλά τρέφονται με γάλα, τυρί και κρέας. Αν και ζουν σε περιοχές φοβερά παγωμένες², φορούν μόνο δέρματα και πλένονται στα ποτάμια. Όταν η χώρα τους κάνει πόλεμο, εκλέγουν άρχοντες με εξουσία ζωής και θανάτου. Στις ιππομαχίες συχνά πηδάνε από τα άλογά τους και πολεμάνε πεζοί: η χρήση της σέλας θεωρείται ντροπή και μαλθακότητα. Δεν επιτρέπουν στους εμπόρους να φέρουν κρασί στη χώρα τους, γιατί εξαιτίας του, όπως πιστεύουν, οι άντρες γίνονται μαλθακοί κι εκθηλώνονται.

1. στη σπουδή των στρατιωτικών πραγμάτων 2. βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *nutrīmur – lavamini – excitor – interrogāris – proeliātur.*
- II. *Pontus(a) ventis turbātur – Pericula a Rōmānis propulsantur – Legiōnes a Caesare in hibernis conlocantur – Alba Longa ab Iūlo munītur.*
- III. *Germāni (a mercatoribus) vinum ad se importāri non sinunt – Caesar arma in castra importāri iubet – Caesar castra munīri vetat.*
- IV. *Cum Germani ex equis desiliunt, fortiter proeliantur (pugnant).*

LECTIO SEXTA DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τη μάχη της Αλησίας βλ. J. Carcopino, *Alésia et les ruses de César*, Paris 1958· J. Gall, *Alésia. Archéologie et histoire*, Paris 1963· J. Harmand, *Une campagne césarienne: Alésia*, Paris 1967.

Πηγή του κειμένου: επιλογή από το *De bello Gallico* 7, 88-89 με μικρές αλλαγές.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για το ρήμα *occurro* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII. (β) Να προσεχτεί ο τονισμός του *occīdo* (*ob + caedo = κόβω*) = σκοτώνω· το *occīdo* (*ob + cādo = πέφτω*) σημαίνει πέφτω και δύω. (γ) Το ρήμα *comprehendo* έχει ως παράλληλο τύπο το *comprendo < compre(h)endo*· πρβ. *mī < mihi*, συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. II. (δ) Για τον παρακείμενο του *refero* (*rettuli*, και *retuli*) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII. (ε) Για την κλίση του ουσ. *civitas* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VI. (ζ) Προσοχή στον τύπο *consēdit*: είναι παρακείμενος! (η) Το επίρρημα *eo* δηλώνει κίνηση προς κάποιο τόπο (σχετικά: *huc, istūc, illūc*, ανάλογα με το σημείο όπου βρίσκεται ο ομιλητής: *huc = προς το μέρος μου (δεῦρο)*, *istūc = προς το μέρος σου (αυτόσε)*, *illūc = προς τα εκεί (ἐκεῖσε)*. Η στάση δηλώνεται με το *ibi* (μάθ. XIV· επίσης με τα *hic, istic, illic*) και η απομάκρυνση με το *inde* (μάθ. XXVIII· επίσης με τα *hinc, istinc, illinc*). (θ) Για τα σύνθετα του *do* βλ. το μάθ. XVII Π3.

2. Όταν το *facio* είναι σύνθετο με πρόθεση, σχηματίζει κανονικά την παθητική φωνή: *interficio, interficior* (αντίθετα: *calefacio, calefio*).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αφού οι στρατιώτες μας έριξαν τα ακόντια στους εχθρούς, μάχονταν με

τα ξίφη. Ξαφνικά πίσω τους διακρίνεται το ιππικό μας· οι κόορτεις πλησιάζουν· οι εχθροί στρέφουν τα νώτα τους και φεύγουν!· τους επιτίθενται οι ιππείς. Γίνεται μεγάλη σφαγή. Ο Σεδούλιος, ο στρατηγός και ηγεμόνας των Λεμοβίκων, σκοτώνεται· ο στρατηγός των Αρβέρνων πιάνεται ζωντανός πάνω στη φυγή· στον Καίσαρα παραδίδονται 74 στρατιωτικά λάβαρα· μεγάλος αριθμός εχθρών αιχμαλωτίζεται και εκτελείται· οι υπόλοιποι μετά τη φυγή σκορπίζονται στις επικράτειές τους. Την επομένη (οι Γαλάτες) στέλνουν πρεσβευτές στον Καίσαρα. Ο Καίσαρας τους διατάζει να παραδώσουν τα όπλα και να φέρουν μπροστά του τους αρχηγούς τους. Ο ίδιος παίρνει θέση μπροστά στο στρατόπεδο· (οι Γαλάτες) οδηγούν τους αρχηγούς τους στο σημείο αυτό. Παραδίδουν τον Βερκιγγετόριγα και καταθέτουν τα όπλα τους.

1. τρέπονται σε άτακτη φυγή

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. mittuntur – cernuntur – occiduntur – comprehendor – interficimini – caperis.
- II. Hostes ab imperatōre vincuntur – Cassius terrōre concutitur – Magnus numerus hostium a Rōmānis capitur – Arma a nobis proiciuntur – Legāti a vobis mittuntur.
- III. Caesar arma tradi iubet – Caesar principes produci iubet – Caesar arma mitti iubet πρβ. το μάθ. XV, Π6.
- IV. mittentur – cernentur – occidentur – comprehendar – interficiemini – capiēris.
- V. Duces Gallōrum vivi capiuntur (comprehenduntur).

LECTIO SEPTIMA DECIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγή του κειμένου: διασκευή από το **De bello Gallico** 1,39.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τη διαφορά του *praedīco* από το *praedīco* βλ. τις συμπλ. παρατηρήσεις στο μάθ. XLVIII. (β) Το αντωνυμικό επίθετο *alius* σημαίνει «άλλος» (από πολλούς), το *alter* (μάθ. XIX)

«ο άλλος» (από δύο πρόσωπα). Στη γενική και στη δοτική του ενικού το *alius*, το *alter* και το *totus* λήγουν σε *-ius*, *-i* (μάθ. L). (γ) Η εμπρόθετη αφαιρετική *aliā de causā* δηλώνει την αιτία· το ουσ. *causa* (αιτία) με αντωνυμίες απαντά σε στερεότυπες φράσεις όπως: *eā de causā, ob eam (illam) causam, his de causis* κτλ. (να διακριθεί η αφαιρετική *causā* από την καταχρηστική πρόθεση *causā + γεν.*, μάθ. XLIX). (δ) Η στάση δηλώνεται συνήθως με απλή αφαιρετική όταν ένα ουσιαστικό συνοδεύεται από το αντωνυμικό επίθετο *totus: totis castris, totā urbe*.

2. Το ρήμα *do* χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή. Το *-a-* του ρήματος αυτού δεν είναι θεματικό αλλά ριζικό φωνήεν και είναι παντού βραχύχρονο (εκτός από τους τύπους *dās, dā*). Γι' αυτό τονίζουμε *amāre* αλλά *circūmdāre*! Όταν είναι σύνθετο με πρόθεση μονοσύλλαβη μετατρέπει το *-ā-* σε *-ī-*: *abdimus* (<**ab-damus*· *abditus*<**ab-dātus*) και το *-ē-* του αναδιπλασιασμού του παρακειμένου σε *-ī-*: *abdīdi* (<**ab-dēdi*)· μπροστά από το *r* το *ā* έγινε *ē*: *abdēre* < **ab-dare* (λατινική μετάπτωση, μάθ. XIV Π6 και συμπληρωματικές παρατηρήσεις).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μεγάλος φόβος έπιασε το στράτευμα από τις διαδόσεις των Γαλατών και των εμπόρων, που διαλαλούσαν ότι οι Γερμανοί είχαν φοβερή σωματική διάπλαση και απίστευτη ανδρεία. Άλλοι (από τους Ρωμαίους) ήθελαν να φύγουν προβάλλοντας ο καθένας και μια δικαιολογία. Μερικοί έμεναν σπρωγμένοι από ντροπή. Αυτοί δεν μπορούσαν ούτε να προσποιηθούν ούτε να κρατήσουν τα δάκρυά τους: κρυμμένοι στις σκηνές τους είτε παραπονιόντουσαν για τη μοίρα τους¹ είτε θρηνηλούσαν για τον κοινό κίνδυνο μαζί με τους φίλους τους. Σε όλο το στρατόπεδο υπέγραφαν και σφράγιζαν διαθήκες.² Από τις διαδόσεις τους και το φόβο τους ταράζονταν σιγά-σιγά ακόμη κι αυτοί που θεωρούνταν έμπειροι στα στρατιωτικά ζητήματα.

1. έκλαιγαν τη μοίρα τους 2. Σε όλο το στρατόπεδο έγραφαν τις διαθήκες, τους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *miserabāmur – querebāris – habebamini – perturbabātur – comprehendēbar – referebantur – capiebātur.*

- II. occupātus -a -um, praedicātus -a -um, cupītus -a -um, questus -a -um, miserātus -a -um, obsignātus -a -um, habitus -a -um, perturbātus -a -um.

Σημ. Το remaneo (re + maneo) δεν έχει παθητική μετοχή. Στη θέση της μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη μετοχή mansus-a-um του maneo, αν και δεν έχει την ίδια ακριβώς σημασία.

III. questus: ενεργ. – adductus: παθ. – miserāti: ενεργ. – missi: παθ.

IV. Αφαιρετικές της ιδιότητας (βλ. τα μαθ. XIV Π3 και XXXI Π3γ).

V. irā – dolōre (βλ. το μάθ. IX) – terrōre (βλ. το μάθ. XIII) – laetitīā (βλ. το μάθ. XII) – misericordiā.

VI. Metu permōti Rōmāni fugērunt (terga vertērunt).

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ο Βίβιος Κούριος χρημάτισε διοικητής του ιππικού του Ιουλίου Καίσαρα (βλ. **B.C.** I, 24) και ήταν γνωστός του Κικέρωνα (βλ. **Att.** 2, 20, 6). Το κείμενο του Κοϊντιλιανού αντί για proeliabāmur έχει declamābāmus.

LECTIO DUODEVICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για το μύθο του Ηρακλή και του Κάκου: Διόδωρος 4, 21, 2· Cn. Gellius fr. 7 Peter· Βιργίλιος, **Aen.** 8,190 κεξ· Λίβιος 1, 7, 3 κεξ· Οβίδιος, **Fast.** 1, 543 κεξ· Προπέρτιος 5, 9, 1 κεξ· Διονύσιος Αλικαρνασσίας 1,39 κτλ. Βοηθήματα: J. Bayet, **Les origines de l'Hercule Romain**, Paris 1926, 141 κεξ., 363 κεξ· G.K. Galinsky, «The Hercules – Cacus episode in **Aeneid VIII**,» **AJP** 87 (1966)18-51· E. Paratore, «Hercule et Cacus chez Virgile et Tite-Live», **Vergilliana**, Bardon-Verdière (eds.), 1971, 260-282· J.P. Small, **Cacus and Marsyas in Etruscan-Roman Legend**, Princeton 1982.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Λίβιο 1, 7, 4-8.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το κύριο όνομα Hercules κλίνεται ως εξής: Hercules, Herculis (-i), Herculi, Herculem (-en), Hercule (Hercle), (πρβ. meher-

cule, μάθ. XXXV) Hercule. (β) Το ουσ. urbs δηλώνει συνήθως τη Ρώμη ακόμα κι αν δε συνοδεύεται από το Rōma. (γ) Το ουσ. bos κλίνεται ως εξής: bos, bovis, boni, bonem, bos, bove. Boves, boum (bouum), būbus (bōbus), boves, boves, būbus (bōbus). Το θέμα είναι bou- (πρβ. **βούς**, δωρ. **βῶς**), που διασώζεται στους τύπους bon-is, bon-i, bon-em, bon-e, bon-es. Στη γενική του πληθυντικού κάνει bouum και συνηθέστερα boum (εξέπεσε το ν). Στη δοτική και στην αφαιρετική του πληθυντικού η δίφθογγος ου έδωσε το μακρό ū: būbus [όλοι οι προϊστορικοί ή πρωτοϊστορικοί δίφθογγοι μετατράπηκαν σε μακρό φωνήεν· πρβ. lūna < *leuk-sna, μάθ. XII, Ετυμ. 4· διασώθηκαν μόνον οι δίφθογγοι ai (=ελλην. **αι**) και οι (=ελλην. **οι**) που έγιναν αντίστοιχα ae και oe· επίσης η δίφθογγος au που εμφανίζεται και ως ō, όπως cauda > cōda]. Για την προέλευση της ονομαστικής bos και της δοτικής και αφαιρετικής bobus υπάρχουν διάφορες απόψεις. (δ) Για την αιτιατική Tiberim (αφ. Tiberi) πρβ. Neapolim/Neapoli, μάθ. V. Οι κατάληξεις σε -im και -i συνηθίζονται με ονόματα πόλεων και ποταμών σε -is (βλ. το μάθ. VII Π4). (ε) Για την αφαιρετική της αιτίας de viā βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXXVIII. (ζ) Για την κλίση του ουσ. pars βλ. το μάθ. VI Π. (η) Για τον υπερθετικό proximus βλ. το μάθ. XXVII Π1.

2. Στην κλίση της αντωνυμίας quidam να προσεχτούν οι τύποι quendam (< quemdam), quorundam (< quorumdam)· βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV.

3. Η κατάληξη -isse του απαρεμφάτου του ενεργητικού παρακειμένου προήλθε από το πρόσφυμα -is- (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI) και την κατάληξη *-se του απαρεμφάτου του ενεργητικού ενεστώτα (μάθ. VII Π1).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Λένε πως ο Ηρακλής οδήγησε από την Ισπανία τα βόδια του Γηρυόνη στο σημείο όπου αργότερα ο Ρωμύλος έχτισε τη Ρώμη. Υπάρχει η παράδοση¹ πως ο Ηρακλής ξεκούρασε τα βόδια κοντά στον ποταμό Τίβερη και πως ο ίδιος κοιμήθηκε εκεί αποκαμωμένος από το δρόμο. Τότε ο βοσκός Κάκος, έχοντας πεποίθηση στις δυνάμεις του, έσυρε από την ουρά σε μια σπηλιά μερικά βόδια στραμμένα ανάποδα. Μόλις ο Ηρακλής ξύπνησε και είδε το κοπάδι του και κατάλαβε πως

(του) έλειπε ένα μέρος, κατευθύνθηκε στη σπηλιά που ήταν πολύ κοντά του· όταν όμως είδε πως οι πατημασιές των βοδιών ήσαν στραμμένες προς τα έξω, βρέθηκε σε αμηχανία κι άρχισε να απομακρύνει το κοπάδι του από εκείνον τον εχθρικό² τόπο. Αλλά το μουγκρητό των βοδιών που ακούστηκε από τη σπηλιά έκανε τον Ηρακλή να γυρίσει³ προς τα πίσω. Τότε ο Κάκος προσπάθησε να τον εμποδίσει με τη βία, αλλά ο Ηρακλής τον σκότωσε με το ρόπαλό του.

1. λέγεται πως 2. αφιλόξενο 3. τον γύρισε προς τα πίσω.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. Rōmulus urbem Rōmam condidisse dicitur – Cacus boves quosdam in spēluncam traxisse fertur – Hercules gregem aspexisse existimātur – Boves mugivisse dicuntur – Hercules Cacus interfecisse fertur – Incolae eius loci Herculem honoravisse dicuntur.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
II. Ον.	pulcher bos	pulchri boves
Γεν.	pulchri bovis	pulchrōrum boum (bovum)
Δοτ.	pulchro bovi	pulchris bubus (bobus)
Αιτ.	pulchrum bovem	pulchros boves
Κλητ.	pulcher bos	pulchri boves
Αφ.	pulchro bove	pulchris bubus (bobus)
Ον.	magna vis	magnae vires
Γεν.	—	magnārum virium
Δοτ.	—	magnis viribus
Αιτ.	magnam vim	magnas vires
Κλητ.	—	magnae vires
Αφ.	magna vi	magnis viribus

III quidam – quandam – quaedam – quidam – quibusdam.

- IV. caudis: αφ. οργανική στο traxit - abesse: ειδ. απαρ., αντικ. του sensit, με υποκ. το partem – amovēre: τελ. απαρ., αντικ. του coepit, με υποκ. το Hercules – bovum: γενικ. υποκειμ. στο mugītus (boves mugivērunt) – vi: αφ. του τρόπου στο prohibēre (βλ. το μάθ. XI Ασκ. V) – conātus: μτχ. χρον. (ή αιτιολ.) με ενεργ. σημασία (βλ. το μάθ. XVII Π2) και υποκ. το Cacus – clavā: αφ. του οργάνου στο interficitur.
- V. Cacus vi prohibēre eum temptavisse dicitur.
Duces arma tradidisse nuntiantur.

LECTIO UNDEVICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βλ. την εισαγωγή στο μάθ. XLII.

Πηγή του κειμένου: Ευτρόπιος 6,15 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Η χρονολόγηση των γεγονότων κατά έτος γινόταν με αναφορά στους υπάτους της κάθε χρονιάς. Τα ονόματά τους και το ουσ. *consules* έμπαιναν στην ιδιόμορφη απόλυτη αφαιρετική (μάθ. XXI). Ο σύνδεσμος *et*, τον οποίο προσθέσαμε για να διακρίνουν οι μαθητές πως πρόκειται για δύο πρόσωπα, κανονικά παραλείπονταν. (β) Για την κλίση του ουσ. *vir* βλ. το μάθ. V. (γ) Για τη φράση *ex urbe* = από τη Ρώμη βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XVIII. (δ) Το *deprehendo* έχει ως παράλληλο τύπο το *deprendo* (συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XVI). (ε) Να υπενθυμιστεί η διαφορά της αντωνυμίας *ipse* από την *idem* (μαθ. IX Π4 και XIV Π2). (ζ) Για τη φράση *proelio victus* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. (η) Η αφαιρετική *in eādem cruentissimā rugnā* είναι εμπρόθετη για έμφαση.

2. Για το σχηματισμό των παραθετικών των επιθέτων και επιρρημάτων βλ. τα μαθ. XXVI-XXVII.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Όταν ήταν ύπατοι ο Μάρκος Τύλλιος Κικέρωνας και ο Γάιος Αντώνιος, ο Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας, ένας άντρας από πολύ αριστοκρατική γενιά αλλά με χαρακτήρα πολύ διεστραμμένο, συνωμότησε εναντίον του κράτους. Τον ακολούθησαν μερικοί επιφανείς αλλά αχρείοι άντρες. Ο Κικέρωνας έδιωξε τον Κατιλίνα από τη Ρώμη. Οι σύντροφοί του πιάστηκαν και στραγγαλίστηκαν στη φυλακή. Ο ίδιος ο Κατιλίνας με το στρατό του νικήθηκε στη μάχη από τον Αντώνιο, τον

άλλο ύπατο, και σκοτώθηκε. Ο Γάιος Σαλλούστιος αναφέρει πως στην ίδια την τόσο φονική μάχη σκοτώθηκαν ακόμη πολλοί Ρωμαίοι στρατιώτες και πολλοί (άλλοι) τραυματίστηκαν βαριά.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. Socii Catilinae ab Antōnio deprehensi sunt – Catilina ab Antōnio proelio victus est – Pastor improbus a me vi prohibitus est – Bovum mugitus a te auditus est – Boves a vobis in speluncam tracti sunt – Hercules ab incolis honoratus est.
- II. Sallustius tradit Catilinam improbos viros consecutos esse.
Sallustius tradit Catilinam ex urbe expulsam esse.
Sallustius tradit socios Catilinae deprehensos (esse) et strangulatos esse.
Sallustius tradit Catilinam ab Antōnio victum esse.
Sallustius tradit Catilinam ab Antōnio interfectum esse.
- III. ingentissimus-a-um – timidissimus-a-um – turpissimus-a-um.
- IV. Rōmāni fortiter proeliati sunt.
Sallustius tradit coniuratos consulibus traditos esse.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XV-XIX

- I. Na μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. XVII στους αντίστοιχους τύπους (α) της οριστικής του ενεστώτα (ενεργ. ή παθ.), (β) της οριστικής του μέλλοντα (ενεργ. ή παθ.). Na ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!
 - [1] (a). occupat, praedīcant, cupit, rémanent, possunt, queruntur, miserantur, obsignantur, habentur, perturbantur.
 - (b). occupābit, praedicābunt, cupiet, remanēbunt, poterunt, querentur, miserabuntur, obsignabuntur, habebuntur, perturbabuntur.
- II. Na μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. XVI στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρακειμένου, ενεργητικού ή παθητικού (στη θέση του cernitur να δοθεί ο παρακείμενος του conspīcitur, γιατί η μετοχή του παθητικού παρακειμένου του cerno (= cretus) δεν είναι εύχρηστη· οι τύποι misērunt και consēdit φυσικά δεν αλλάζουν). Na ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!

- [II] gesserunt, conspectus est, appropinquavērunt, vertērunt, fugērunt, occurrērunt, facta est, occīsus est, comprehensus est, relāta sunt, captus est, interfectus est, discessērunt, missi sunt, iussit, deditus est, proiecta sunt.
- III. Na μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. XVI, από το Sedulius έως το discēdunt, σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το Caesar tradit... (α) του παθ. ενεστώτα, (β) του παθ. παρακειμένου. Να γίνουν οι αλλαγές που απαιτεί η απαρεμφατική σύνταξη.
- [III] Caesar tradit Sedulium, ducem et principem... occīdi (occīsum esse).
 Caesar tradit ducem... vivum... comprehendi (comprehensum esse).
 Caesar tradit signa... ad se referri (relāta esse).
 Caesar tradit magnum numerum hostium capi (captum esse) atque interfici (interfectum esse).
 Caesar tradit reliquos... discedēre (discessisse).
- IV. Na συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση.
- (a). Caesar iubet signa [tradi] (trado).
 Caesar iubet Gallos signa [tradere] (trado).
 Caesar vetat testamenta [obsignāri] (obsignor).
 Cum Germāni magistrātus [creant] (creo), vitae necisque potestātem eis dant.
 Legātus nuntiat magnam caedem [fieri (factam esse)] (fio).
- (b). Cacus [ab Hercule] interfectus est (Hercules).
 Sedulius [a Rōmānis] occiditur (Rōmāni).
 Hostes [metu] adducti fugiunt (metus).
 Hercules [irā] incensus Cacus interficit (ira).
 Vercingetorix [spe] victoriae permōtus proelium committit (spes).
 Propter bovum [mugitum] Hercules pergīt ad speluncam (mugitus).
 Livius tradit pastōrem [quendam] amovisse boves (quidam, quaedam, quoddam).
 Vercingetorix, vir [magnae virtūtis (magnā virtūte)], deditur (magna virtus).

LECTIO VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τον αυτοκράτορα Κλαύδιο βλ. A. Momigliano, **Claudius. The Emperor and his Achievement**, Cambridge 1961². Την πληροφορία του Σουητωνίου για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε αυτοκράτορας απορρίπτει ο H. Jung, «Die Thronerhebung des Claudius», **Chiron** 2 (1972) 367-386.

Πηγή του κειμένου: Σουητώνιος, **Claud.** 10 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Τα τακτικά αριθμητικά από το 20 και εξής (φυσικά, και τα σύνθετα 18, 19) σχηματίζονται με την κατάληξη -*esimus*: *vicesimus*, *tricesimus* κτλ. (β) Για την απρόθετη αφαιρετική του χρόνου *quinquagesimo* απο βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. (γ) Το ουσιαστικό *aetas* σχηματίζει τη γενική του πληθυντικού σε -*um* και -*ium* (όπως το *civitas*, συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VI). (δ) Να προσεχτεί ο τονισμός του ονόματος *Caligūla*. (ε) Για τον παρακείμενο του *discurro* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII.

2. Στη διδασκαλία των μετοχών να γίνουν συχνές αναφορές στην ελληνική (συνημμένη μετοχή, είδη μετοχών). Να τονιστεί επίσης πως (α) η λατινική διαθέτει λιγότερες μετοχές (3) από ό,τι η ελληνική (10) (βλ. και το μάθ. XXI): (β) η κατηγορηματική και η επιθετική μετοχή χρησιμοποιούνται πολύ λιγότερο από ό,τι στην ελληνική· η δεύτερη αντικαθίσταται συχνά από αναφορική πρόταση και την πρώτη υποκατέστησε σχεδόν εντελώς το ειδικό απαρέμφατο· (γ) από τις κατηγορίες της επιρρηματικής μετοχής αυτές που χρησιμοποιούνται συχνότερα είναι η χρονική και η αιτιολογική· (δ) Γενικά η κλασική λατινική είναι γλώσσα αναλυτικότερη από την αρχ. ελληνική και χρησιμο-

ποιει πολυ συχνοτερα τις δευτερευουσες προτασεις παρα τη μετοχη. (Η μετοχή ταιριάζει περισσότερο στην πιο συνθετική δομή και στην πυκνότερη έκφραση της ελληνικής).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σε ηλικία πενήντα χρονών ο Κλαύδιος έγινε αυτοκράτορας χάρη σε ένα παράδοξο και τυχαίο γεγονός¹. Όταν οι δολοφόνοι του Καλιγούλα τον έδιωξαν (από το Παλάτι), αποσύρθηκε σε μια θερινή κατοικία, που ονομάζεται Ερμαίο. Λίγο αργότερα, τρομοκρατημένος από τα νέα της σφαγής, σύρθηκε προς το λιακωτό που ήταν πολύ κοντά του και κρύφτηκε ανάμεσα στα παραπετάσματα που κρεμόντουσαν στην πόρτα. Ένας στρατιώτης που έτρεχε πέρα δώθε πρόσεξε τα πόδια του τον αναγνώρισε που κρυβόταν τον τράβηξε έξω και τον προσαγόρευσε αυτοκράτορα. Από εκεί τον οδήγησε στους συντρόφους του. Αυτοί τον μετέφεραν στο στρατόπεδό τους σκυθρωπό και περιδεή, ενώ το πλήθος που τον συναντούσε τον λυπόταν σαν να επρόκειτο να πεθάνει¹. Την άλλη μέρα ο Κλαύδιος ανακηρύχτηκε αυτοκράτορας.

1. σαν να πήγαινε στο θάνατο, σαν να ήταν μελλοθάνατος.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *capiens, captūrus - recēdens, recessūrus - prorepens, prorreptūrus - animadvertens, animadversūrus - salutans, salutatūrus - addūcens, adductūrus - impōnens, impositūrus.*
- II. *exclūsus*: χρονική, προτερόχρονο, *Claudius - exterritus*: αιτιολογική, προτερόχρονο, *Claudius - praetenta*: επιθετική, προτερόχρονο, *vela - discurrens*: επιθετική (ή χρονική), σύγχρονο, *miles - latentem*: κατηγορηματική, σύγχρονο, *eum - extractum*: χρονική, προτερόχρονο, *eum - (quasi) moritūrum*: αιτιολογική (υποκειμενική αιτιολογία), υστερόχρονο, *eum*.
- III. *imperium captūrus sum (es...), captūrus eram (eras...), captūrus ero (eris...).*
- IV. *discessūrum-am-um esse, discessūros-as-a esse. salutatūrum-am-um esse, salutatūros-as-a esse.*

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Η Φαβία ήταν γυναίκα του Ποπλίου Κορνηλίου Λεντούλου Δολαβέλλα (*P. Cornēlius Lentulus Dolabella*). Ο Δολαβέλλας παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο την Τυλλία (*Tullia*), την κόρη του Κικέρωνα.

LECTIO PRIMA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με το ενδιαφέρον των Ελλήνων και των Ρωμαίων για την ετυμολογία των λέξεων και τις σχετικές φιλοσοφικές αντιλήψεις βλ. Oxford Classical Dictionary s. v. «Etymology». Σχετικά με τα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται στο κείμενο βλ. J. Bayet, *Tite-Live. Histoire Romaine, Livre V*, Paris 1954, App. III, IV και V· F. Schachermeyr, «Die Gallische Katastrophe», *Klio* 23 (1930) 277-305· J. Hellegouarc'h, «Le principat de Camille», *REL* 48 (1970) 112-132. R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy: Books 1-5*, Oxford 1965, 736.

Πηγή του κειμένου: Σέρβιος, *Comm. in Verg. Aen.* 6,825 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το *sum* διέσωσε τη μετοχή του ενεστώτα μόνο. στα σύνθετα *praesum* (*praesens*) και *absum* (*absens*). Στη θέση της χρησιμοποιείται αναφορική πρόταση ή κάποιος άλλος τρόπος έκφρασης. (β) Για την κλίση του ουσ. *civitas* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VI. (γ) Για τους τύπους *abeunt* (του *abeo*), *redit* (του *redeo*) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI, το μάθ. XXVIII Π3 και τη Γραμματική. Η μετοχή του *eo* κάνει *iens* (<*i-ent-s), *euntis* (<*ei-ont-is)· πρβ. **ιών, Ι-όντ-ος**.

2. Για την κατανόηση της έννοιας της απόλυτης μετοχής να γίνει αναφορά στην ελληνική. Η απόλυτη αφαιρετική της λατινικής αντιστοιχεί γενικά προς την απόλυτη γενική της ελληνικής. Η λατινική δε διαθέτει απόλυτη αιτιατική και ονομαστική. Σχετικά με την ιδίομορφη απόλυτη αφαιρετική να γίνει αναφορά στο μάθ. XIX (*Cicerōne et Antōnio consulis*). Τέλος να τονιστεί ιδιαίτερα πως η λατινική δε διαθέτει ενεργητική

μετοχή για το παρελθόν (με εξαίρεση τις μετοχές του παρακειμένου των αποθετικών ρημάτων που έχουν κυρίως ενεργητική σημασία).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Οι Γαλάτες με αρχηγό το Βρέννο, αφού κατατρόπωσαν τις ρωμαϊκές λεγεώνες στον ποταμό Αλία, κατέστρεψαν εντελώς τη Ρώμη εκτός από το Καπιτώλιο, για το οποίο πήραν ως αντάλλαγμα ένα τεράστιο χρηματικό ποσό. Τότε ο Κάμιλλος, που είχε παραμείνει εξόριστος για πολύ καιρό στην Αρδέα, γιατί δε μοίρασε ακριβοδίκαια τη λεία από τους Βηίους, εκλέχτηκε δικτάτορας αν και βρισκόταν μακριά (από τη Ρώμη)· ακολούθησε τους Γαλάτες που ήδη αποχωρούσαν και, αφού τους εξολόθρευσε, πήρε πίσω όλο το χρυσάφι. Επειδή το χρυσάφι ζυγίστηκε στον τόπο εκείνο, έδωσε το όνομά του στην πόλη: ονομάζεται δηλαδή Πίσασυρο, επειδή εκεί ζυγίστηκε το χρυσάφι. Μετά την πράξη αυτή ο Κάμιλλος επέστρεψε στην εξορία, από όπου (όμως) γύρισε αφού τον παρακάλεσαν.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *Pecuniā acceptā – Legionibus delētis – Gallis interemptis – Catilīna victo ab Antōnio – Pedibus animadversis – Caco interfecto.*
Προσοχή! δε δηλώνεται το ποιητικό αίτιο όταν συμπίπτει με το υποκείμενο ή το αντικείμενο της πρότασης.
- II. *Cicerōne et Antōnio consulibus – Caesare imperatōre – Catōne vivo – Junōne invīta – Patre incio.*
- III. *delētis:* χρον. μτχ.· *divīsam:* επιθ. μτχ.· *absens:* εναντ. μτχ.· *abeuntes:* χρον. μτχ.· *interemptis:* χρον. μτχ.· *appensum:* αιτιολ. μτχ.· *rogātus:* χρον. μτχ.
- IV. *Bubus in spēluncam tractis Cacus se abdidit.*
Gallis victis Camillus in exilium rediit.

LECTIO ALTERA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για όσα αναφέρονται στην εισαγωγή βλ. D. Earl, **The Moral and Political Tradition of Rome**, Ithaca/New York 1967, K.1 — 2· H. Roloff, **Maiores bel Cicero**, Göttingen 1938· M. Bonjour, **Terre Natale: Études sur une composante affective du patriotisme romain**, Paris 1975, κεφ. 1· M. Rambaud, **Cicéron et l'histoire romaine**, Paris 1953· J. Vogt, **Ciceros Glaube an Rom**, Stuttgart 1935 (Darmstadt 1963).

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, **Sest.** 143 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Μέχρι την εποχή του Αυγούστου το *deus* δεν εμφανίζει κλητική στον ενικό. Από την εποχή αυτή και εξής — αλλά σπάνια και κυρίως σε ποιητές — ως κλητική του *deus* χρησιμοποιείται ο τύπος *dive* (του *divus*) ή η ονομαστική *deus* (πολύ συχνή στους χριστιανούς συγγραφείς. Ο τύπος *dee* εμφανίζεται μόνον τρεις φορές — όλες σε χριστιανούς συγγραφείς — (ίσως γιατί τα δύο *e* θα μπορούσαν εύκολα να συναιρεθούν σε *ē* και η λέξη θα συνέπιπτε με την πρόθεση *dē*). Στους υπόλοιπους τύπους κλίνεται ως εξής: *deus*, *dei*, *deo*, *deum*, *deo*· *di* (*dei*, *dii*), *deum* (*deorum*), *dis* (*deis*, *diis*), *deos*, *di* (*dei*, *dii*), *dis* (*deis*, *diis*). (β) Για τη μετοχή *praesens* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXI. (γ) Για τη χρήση του *id* (*id...quod*) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. IV. (δ) Για τους υπερθετικούς *optimum* και *rectissimum* βλ. τα μαθ. XXVI-XXVII.

2. Σχετικά με την υποτακτική *sim* πρβ. την υποτακτική *velim* του *volo*. Οι υποτακτικές αυτές αποτελούν λείψανα παλαιών ευκτικών (*sim* < **es-im*· πρβ. **εἶην** < ***ἔσ-ίην**). Πρόσοχή στον τονισμό των συνθέτων: *possimus*, *possitis*.

3. Το μάθημα αυτό δίνει μια πρώτη γεύση στους μαθητές για το σχηματισμό, την έννοια και τη λειτουργία της υποτακτι-

κής. Για να δώσουμε μια εικόνα της λειτουργίας της στις ανεξάρτητες προτάσεις, περιοριστήκαμε μόνο στην υποτακτική του ενεστώτα. Στα επόμενα μαθήματα θα μας απασχολήσουν οι χρήσεις της υποτακτικής στις δευτερεύουσες προτάσεις, με τις οποίες θα πρέπει κυρίως να εξοικειωθούν οι μαθητές. Να τονιστεί ιδιαίτερα η αντίθεση της οριστικής με την υποτακτική στο λατινικό εγκλιτικό σύστημα. Για να γίνουν κατανοητές από τους μαθητές οι δυνατότητες της λατινικής υποτακτικής, να υπογραμμιστούν οι αντιστοιχίες της με διάφορες εγκλίσεις της ελληνικής στα παραδείγματα που παραθέτουμε στις παρατηρήσεις.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ας μιμηθούμε τους Βρούτους, τους Καμίλλους, τους Δεκίους, τους Κουρίους, τους Φαβρικίους, τους Σκιπίωνές μας και τους αναρίθμητους άλλους (ηγέτες) που στέριωσαν αυτή την πολιτεία: σε αυτούς εγώ βέβαια δίνω μια θέση ανάμεσα στους αθάνατους θεούς¹. Ας αγαπάμε την πατρίδα μας, ας υπακούουμε στη Σύγκλητο, ας φροντίζουμε για τους καλούς πολίτες· ας αδιαφορούμε για το τωρινό κέρδος κι ας υπηρετούμε τη μελλοντική δόξα· ας θεωρούμε άριστο πράγμα αυτό που είναι το πιο σωστό· ας ελπίζουμε αυτά που θέλουμε, αλλά ας υπομένουμε ό,τι (αντίξοο) μας συμβεί· ας πιστεύουμε, τέλος, πως το σώμα των γενναίων αντρών και των μεγάλων ανθρώπων είναι θνητό, αλλά οι δυνάμεις της ψυχής² και η δόξα της αρετής είναι αιώνια.

1. τους τοποθετώ στη χορεία των αθάνατων θεών 2. οι πνευματικές δυνάμεις, οι πνευματικές δραστηριότητες.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *faciāmus* απορηματική – *ament* ευχετική – *servias* ευχετική – *negligat* δυνητική – *consulātis* ευχετική – *Moriāmur* προτρεπτική – *Sequantur* προτρεπτική.
- II. *nostros*: αντ. κτητ. (*noster-tra-trum*), αρσ. γέν., πληθ. αρ., αιτιατ. πτ. – *coetus*: ουσ. της δ' κλίσ. (*coetus-us*), αρσ. γέν., ενικ. αρ., αφ. πτ. – *fructus*: ουσ. της δ' κλίσ. (*fructus-us*), αρσ. γέν., πληθ. αρ., αιτιατ. πτ. (ως αντικείμενο του *negligāmus*) – *fortium*: επίθ. τριγ. δικ. τριτ. (*fortis-is-θ*), αρσ. γέν., πληθ. αρ., γενικ. πτ. – *motus*: ουσ. της δ' κλίσ. (*motus-us*), αρσ. γέν., πληθ. αρ., αιτιατ. πτ. (ως υποκείμενο του απαρεμφάτου *esse*).

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	deus immortālis	di (dei, dii) immortāles
Γεν.	dei immortālis	deōrum immortalium
Δοτ.	deo immortāli	dis (deis, diis) immortalibus
Αιτ.	deum immortālem	deos immortāles
Κλητ.		di (dei, dii) immortāles
Αφ.	deo immortāli	dis (deis, diis) immortalibus
Ον.	coetus	coetus
Γεν.	coetus	coetuum
Δοτ.	coetui	coetibus
Αιτ.	coetum	coetus
Κλητ.	coetus	coetus
Αφ.	coetu	coetibus
Ον.	vir fortis	viri fortes
Γεν.	viri fortis	virōrum fortium
Δοτ.	viro forti	viris fortibus
Αιτ.	virum fortem	viros fortes
Κλητ.	vir fortis	viri fortes
Αφ.	viro forti	viris fortibus

III. Είναι οριστ. του συντ. μέλλ., ενεργ. φων., γ' ενικ. πρόσ.

accidero acciderimus

accideris accideritis

acciderit acciderint

(βλ. το μάθ. XIII Π2 και το μάθ. XXIV Π1· να υπενθυμιστεί η σύμπτωση όλων των καταλήξεων (πλην του α' εν.) με τις καταλ. της υποτ. του ενεργ. παρακ. (βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXIV).

IV. Puniāmus coniurātos! (Utinam) vincātis hostes!

LECTIO TERTIA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για την ιστορία της Αρρίας: Πλίνιος, *επ.* 3,16· Μαρτιάλης 1,13· Δίωνας ο Κάσσιος 60,16,5-6. Σύμφωνα με τις πηγές αυτές η Αρρία

βύθισε πρώτη ένα εγχειρίδιο στα στήθη της και, αφού το έβγαλε, είπε δίνοντάς το στον άντρα της «Paete, non dolet» (Παίτε, δεν πονάει). Σχετικά με την αυτοκτονία στη Ρώμη (πρβ. Λουκρητία, μάθ. ΙΧ· Σενέκας, μάθ. XXXV εισαγ. Πορκία, μάθ. XLIX) βλ. Yolande Gris , *Le suicide dans la Rome antique*, Montr al/Paris 1982. Για την Αρρία βλ. και Baldson-Πετρόχειλου, *Ρωμαίες Γυναίκες*, 71-72.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Πλίνιο, *ep.* 3,16.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

Προσοχή! Στο στίχο 9 (Scrib ni nus arma...) αρχίζει το δεύτερο περιστατικό.

1. (α) Για το *quin immo* βλ. το μάθ. XL (*quin etiam*) και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XLVII. (β) Το *ουσ. pars* στον ενικό σημαίνει «μέρος» και στον πληθυντικό «πολιτική παράταξη». (γ) Το *ουσ. navis* κλίνεται όπως το *auris*, αλλά σχηματίζει την αφαιρετική και σε -i και σε -e.

2. Η αντίθεση της οριστικής με την υποτακτική καθώς και οι κανόνες της ακολουθίας των χρόνων θα μας απασχολούν συνέχεια μέχρι και το τελευταίο μάθημα του βιβλίου. Οι μαθητές πρέπει να εξοικειωθούν με την ιδέα πως θα καλούνται πάντοτε να δικαιολογούν (α) τη χρήση της υποτακτικής, (β) το χρόνο της υποτακτικής που χρησιμοποιείται.

Σημ. Όταν δίνονται πρακτικοί κανόνες για το σχηματισμό κάποιου γραμματικού τύπου (εδώ της υποτακτικής του παρατατικού), αυτό δε θα πρέπει να γίνεται με τρόπο που να συσκοτίζεται ή να παρακάμπτεται ο γραμματικός σχηματισμός.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Καικίνας Παίτος, ο σύζυγος της Αρρίας, ήταν άρρωστος· άρρωστος ήταν και ο γιος τους. Το παιδί τους πέθανε. Η Αρρία του έκανε την κηδεία με τέτοιο τρόπο, που ο σύζυγός της να το αγνοεί¹. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά όταν έμπαινε στην κρεβατοκάμαρά του προσποιόταν ότι ο γιος τους ήταν ζωντανός και στο σύζυγό της, που ρωτούσε πολύ συχνά πώς ήταν το παιδί, απαντούσε: «Κοιμήθηκε καλά, έφαγε με όρεξη»². Κι όταν κάποια στιγμή τα δάκρυά της, που τα συγκρατούσε τόση ώρα, ήταν έτοιμα να ξεσπάσουν ασταμάτητα³, έβγαине έξω· τότε παραδινόταν στη θλίψη της και λίγο αργότερα ξαναγύριζε με μάτια στεγνά.

Ο Σκριβωνιανός είχε στασιάσει στην Ιλλυρία εναντίον του αυτοκράτορα Κλαυδίου. Ο Παίτος είχε πάει με το μέρος του, και, μετά το φόνο του Σκριβωνιανού, τον οδηγούσαν σιδηροδέσμιο στη Ρώμη. Επρόκειτο να ανέβει στο καράβι⁴: η Αρρία παρακαλούσε τους στρατιώτες να την επιβιβάσουν⁵ μαζί του. Δεν το κατόρθωσε· (έτσι) νοίκιασε ένα ψαροκάικο κι ακολούθησε το πελώριο καράβι.

1. να μην το μάθει 2. πήρε τροφή με όρεξη 3. υπερίσχυαν και ξέσπαγαν
4. καθώς ήταν να ανέβει στο καράβι, η Αρρία παρακαλούσε 5. να την αφήσουν να ανέβει.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *faceret – esset – darem – quiescerent – pararētur – sequerētur.*
- II. *ascensusus erat*: ενεργ. περιφρ. συζυγία (βλ. το μάθ. XX Π8), γ' ενικ. πρόσ. του παρατατικού της οριστικής (του ρ. *ascendo*).
<i>ascensūrus eram</i>	<i>ascensūri erāmus</i>
<i>ascensūrus eras</i>	<i>ascensūri erātis</i>
<i>ascensūrus erat</i>	<i>ascensūri erant</i>
- III. *vivere*: αντικ. του *simulābat*, ειδικό απαρέμφατο.
interroganti: συνημμένη μετοχή, επιθετική, με υποκ. τη δοτ. *marīto*.
cohibitaē: συνημμένη μετοχή, επιθετική, με υποκ. την ονομ. *lacrimaē*.
se dolōri dabat: *se*: άμ. αντικ. στο *dabat* (αυτοπάθεια = παράδινε τον εαυτό της (βλ. το μάθ. V Π5)· *dolōri*: έμμ. αντικ. στο *dabat* σε πτώση δοτ.
occīso Scribōniāno: απόλυτη αφαιρετική (βλ. το μάθ. XXI Π)· *occīso*: χρονική μετοχή, *Scribōniāno*: υποκ.
- IV. *funus*: αιτ. του τριτόκλ. ουσ. *funus-eris* (ουδ.).
ingentem: αιτιατ. εν. του θηλ. του τριγεν. και μονοκατάλ. επιθ. *ingens-ntis*.
navem: αιτιατ. εν. του τριτόκλ. ουσ. *navis-is* (θηλ.).

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	<i>funus</i>	<i>funera</i>	<i>navis</i>	<i>naves</i>
Γεν.	<i>funeris</i>	<i>funerum</i>	<i>navis</i>	<i>navium</i>
Δοτ.	<i>funeri</i>	<i>funeribus</i>	<i>navi</i>	<i>navibus</i>
Αιτ.	<i>funus</i>	<i>funera</i>	<i>navem</i>	<i>naves</i>
Κλητ.	<i>funus</i>	<i>funera</i>	<i>navis</i>	<i>naves</i>
Αφ.	<i>funere</i>	<i>funeribus</i>	<i>navi</i> (και <i>nave</i>)	<i>navibus</i>

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	ingens	ingentes
Γεν.	ingentis	ingentium
Δοτ.	ingenti	ingentibus
Αιτ.	ingentem	ingentes
Κλητ.	ingens	ingentes
Αφ.	ingenti	ingentibus

- V. ενεστ. *condūcit*, παρ. *conducēbat*, μέλλ. *condūcet*, παρακ. *conduxit*, υπερσ. *conduxerat*, συντ. μέλλ. *conduxerit*.
- VI. *Arria cum lacrimis rogābat, num filius (suus) viveret* (μάθ. XII, συμπλ. παρ.)
Arria maritum suum piscatoriā naviculā secūta est.

LECTIO QUARTA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *De or.* 2,276 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τον τύπο *domi* βλ. το μάθ. XIII Π3. (β) Για την έκφραση *domini iussu* βλ. το μάθ. XXXI Π3, θ. (γ) Για την έκφραση *raucis post diebus* βλ. τα συμπληρωματικά σχόλια στο μάθ. XIV. (δ) Για τη χρήση του μορίου *-nē* βλ. το μάθ. XLIII Π4.

2. Το πρόσφυμα *-ēri-* προήλθε από το **is + i* (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XI και XVIII). [Αρχικά η υποτακτική του παρακειμένου θα πρέπει να διακρινόταν από την οριστική του συντελεσμένου μέλλοντα ως προς την ποσότητα του *-i-*: υποτ. *amaverīmus* (πρβ. *sīmus*, *velīmus*), μέλλ. *amaverīmus* (πρβ. *erīmus*). Στους ποιητές εμφανίζονται τύποι

που διασώζουν την αρχική διάκριση]. Το πρόσφυμα -īssē- της υποτακτικής του υπερσυντελικού προήλθε από το īs + sē (το πρόσφυμα -sē- στην υποτακτική του παρατατικού έγινε -rē- λόγω ρωτακισμού· βλ. το μάθ. XXIII Π1).

3. Ο cum προήλθε από το quom. Η ρίζα του είναι η ίδια με αυτή της αναφορικής αντωνυμίας (qui, quae, quod) και η κατάληξη του είναι κοινή σε πολλούς συνδέσμους, μόρια και επιρρήματα (όπως dum, μάθ. XXXVIII· num μάθ. XLIII· tum μάθ. III). Μάλιστα το tum προηγείται συνήθως στην κύρια πρόταση, όταν η δευτερεύουσα εισάγεται με τον **χρονικό** cum. Στους κλασικούς χρόνους ο cum όταν συντασσόταν με την οριστική ήταν κυρίως χρονικός, ενώ όταν συντασσόταν με την υποτακτική ήταν ιστορικός-διηγηματικός, αιτιολογικός (μάθ. XXXV) ή εναντιωματικός (μάθ. XL).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σαν πήγε ο Πόπλιος Κορνήλιος Νασικός στον ποιητή Έννιο και τον ζητούσε από την πόρτα, η υπηρέτρια του είπε ότι δεν ήταν σπίτι. (Τότε) ο Νασικός κατάλαβε πως του απάντησε έτσι με διαταγή του αφεντικού της και πως ο Έννιος ήταν μέσα. Άκου τώρα τί έκανε μετά ο Νασικός. Σαν ήλθε λίγες μέρες αργότερα ο Έννιος στον Νασικά και τον ζητούσε από την πόρτα, ο Νασικάς φώναξε πως δεν ήταν σπίτι, παρόλο που ήταν. Τότε ο Έννιος αγανακτισμένος που ο Νασικάς έλεγε ψέματα τόσο φανερά, του είπε: «Τι λοιπόν; Δε γνωρίζω τη φωνή σου;» Θέλεις να μάθεις τι απάντησε ο Νασικάς; «Είσαι αναιδής άνθρωπος. Όταν σε ζητούσα εγώ, πίστεψα την υπηρέτριά σου πως δεν ήσουν σπίτι. Εσύ δεν πιστεύεις εμένα τον ίδιο;»

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. dixerit – fecerimus – responderim – audiveris – paraverint – egressa sit – tractus sit – fueritis.
- II. dixisset – fecissēmus – respondiissem – audivisses – paravissent – egressa esset – tractus esset – fuissetis.
- III. Cum Galli legiōnes delevisent, Rōmam evertērunt.
Cum Camillus Gallos interemisset, aurum recēpit.
Cum miles pedes animadvertisset, Claudium extraxit.
Cum Antōnius Catilinam vicisset, urbem servāvit.

- IV. α. *quid... fecerit*: πλάγια ερωτ. πρόταση (βλ. το μάθ. XLIV): το ρήμα της βρίσκεται στην υποτακτική του παρακειμένου (*fecerit*), γιατί η πρόταση εξαρτάται από ρήμα αρκτικού χρόνου (*accipe*: προστ. του ενεστώτα) και γιατί δηλώνεται το προτερόχρονο.
- β. *quid... responderit*: πλάγια ερωτ. πρόταση: το ρήμα της βρίσκεται στην υποτακτική του παρακειμένου (*responderit*), γιατί η πρόταση εξαρτάται από ρήμα αρκτικού χρόνου (*scire*: απαρ. του ενεστώτα, αντικ. του *vis* επίσης χρόνου ενεστώτα) και γιατί δηλώνεται το προτερόχρονο.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Πρόκειται για τον Γάιο Ιούλιο Καίσαρα τον Στράβωνα (C. Iulius Caesar Strabo), συγγραφέα μιας πραγματείας *De ridiculis* (βλ. Κικέρωνα *De or.* 2,216). Ο Σουλπίκιος είναι ο Πόπλιος Σουλπίκιος Ρούφος (P. Sulpicius Rufus), δήμαρχος το 88 π.Χ. και περίφημος ρήτορας. Εισηγήθηκε πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και συμπαρατάχθηκε με τον Γάιο Μάριο εναντίον του Σύλλα (βλ. την Εισ. στο μάθ. XL).

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XX-XXIV

- I. Να μετατραπεί η πρώτη από τις δύο προτάσεις της κάθε περιόδου σε πρόταση εισαγόμενη με τον ιστορικό *cum* (+ υποτ.).
- Scriboniānus occīsus erat et Paetus Rōmam tractus est.*
Arria conduxit piscatoriam naviculam et navem secūta est.
Cicero Catilinam ex urbe expulit et socios eius deprehendit.
Hercules gregem aspexit et partem abesse sensit.
Hercules vestigia foras versa vidit et confūsus discedere coepit.
- [I] *Cum Scriboniānus occīsus esset, Paetus Rōmam tractus est.*
Cum Arria piscatoriam naviculam conduxisset, navem secūta est.
Cum Cicero Catilinam ex urbe expulisset, socios eius deprehendit.
Cum Hercules gregem aspexisset, partem abesse sensit.
Cum Hercules vestigia...vidisset, confūsus discedere coepit.
- II. Στην παραπάνω άσκηση η πρώτη από τις δύο προτάσεις να μετατραπεί σε απόλυτη αφαιρετική.

[II] Occīso Scribōniāno Paetus Rōmam tractus est.

Piscatoriā naviculā conductā Arria navem secūta est.

Expulso Catilinā Cicero socios eius deprehendit.

Grege aspectā Hercules partem abesse sensit.

Vestigiis visis Hercules confūsus discedere coepit.

III. Na μετατραπούν οι προτάσεις με τα μαύρα γράμματα σε μετοχικές με συνημμένη μετοχή και να συμπτυχθούν οι δύο προτάσεις σε μία.

Claudius in castra delātus est et imperātor factus est.

Gallus legātus Pauli erat, **qui bellum adversus Persen gerēbat.**

Species Cassium terrōre concussit et e somno eum excitāvit.

Galli Rōmam occupavērunt et delevērunt.

Camillus Gallos, **qui ablitūri erant**, secūtus est.

Vidi imperatōrem milites **adhortāri.**

[III] Claudius in castra delātus imperātor factus est.

Gallus legātus Pauli erat bellum adversus Persen gerentis.

Species Cassium terrōre concussum e somno excitāvit.

Galli Rōmam occupātam delevērunt.

Carhillus Gallos abitūros secūtus est.

Vidi imperatōrem milites adhortantem.

IV. Na συμπληρωθούν οι σωστοί τύποι της υποτακτικής (ενεργητικής ή παθητικής) του ενεστώτα ή του παρατατικού. Na δικαιολογηθεί ο χρόνος με βάση τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων.

Rogat Paulus, num Caligula [excludātur] ab insidiatoribus (exclūdo).

Rogābat Paulus, num Caligula [se abderet] (me abdo).

Rogat Paulus, num equitātus [appropinquet] (appropinquo).

Rogābat Paulus, num hostes [fugerent] (fugio).

Rogat Paulus, num dux Arvernōrum [capiātur] (capior).

Rogābat Paulus, num arma [proicerentur] (proicior).

Rogat Paulus, num nos lacte [nutriāmur] (nutrior).

Rogābat Paulus, num vos in fluminibus [lavaremini] (lavor).

V. Na συμπληρωθούν οι σωστοί τύποι της υποτακτικής (ενεργητικής ή παθητικής) του παρακειμένου ή του υπερσυντελικού. Na δικαιολογηθεί ο χρόνος με βάση τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων.

Rogat Paulus, num Galli legiōnes Rōmānas [deleverint] (deleo).

Rogāvit Paulus, num urbs Rōma [eversa esset] (evortor).

Rogat Paulus, num Camillus Gallos [secūtus sit] (sequor).
Rogāvit Paulus, num Camillus Gallos [secutūs esset] (sequor).
Rogat Paulus, num Scribōniānus arma [moverit] (moveo).
Rogāvit Paulus, num Scribōniānus [occīsus esset] (occīdor).
Rogat Paulus num Arria naviculam [conduxerit] (condūco).
Rogāvit Paulus, num filius cibum [sumpsisset] (sumo).

LECTIO QUINTA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τα αίτια και τις συνέπειες της καταστροφής της Καρχηδόνας από τους Ρωμαίους βλ. M. Gelzer, «Nasicas Widerspruch gegen die Zerstörung Karthagos», *Philologus* 86 (1931) 261-299. W. Hoffmann, «Die römische Politik des 3. Jahrhunderts und das Ende Karthagos», *Historia* 9 (1960) 309-344. F.E. Adcock, «Delenda est Carthago», *CHJ* 8 (1946) 117-128. U. Hackl, «Posidonius und das Jahr 146 v. Chr. als Epochendatum in der antiken Historiographie», *Gymnasium* 87 (1980) 155-166. βλ. επίσης και τη βιβλιογραφία στην εισ. του μαθ. XI.

Πηγή του κειμένου: Πλίνιος, **N. H.** 15, 74-75 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για το ρήμα *inquam* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII. (β) Τα τακτικά αριθμητικά από το 1 έως το 10 είναι τα εξής: *primus*, *secundus*, *tertius*, *quartus*, *quintus*, *sextus*, *septimus* (μάθ. IX), *octāvus*, *nonus*, *decimus* (βλ. και την αρίθμηση των μαθημάτων *LECTIO PRIMA... DECIMA...*). (γ) Στην έκφραση *prope a muris* το *prope* είναι επίρρημα· ως πρόθεση συντάσσεται με την αιτιατική (*prope Tiberim*, μάθ. XVIII). (δ) Το ουσ. *opes* εμφανίζει στον ενικό μόνο τις πτώσεις *opis*, *opem*, *ope*, κυρίως με την έννοια «βοήθεια». (ε) Το ρήμα *memini* είναι παρακειμένος με σημασία ενεστώτα [για τον αναδιπλασιασμό *me-mini*, πρβ. το ελλην. **μέ-μονα** (ρίζα **μεν-**)]· ο τύπος *memento* είναι **μορφολογικά** προστακτική του παρακειμένου, η μόνη που

διασώθηκε στη λατινική (πρβ. την προστακτ. **μεματω** του **μεμο-va**)· ο τύπος *mementōte* είναι αναλογικός σχηματισμός με βάση την προστ. του μέλλοντα (κατάλ. *-tōte*).

2. Ο υποθετικός λόγος... *patriae consultūrum esse, nisi... consulueritis* (υποτ. του παρακ.) είναι εξαρτημένος του α' είδους (μάθ. XXXIX Π1), με ρήμα εξάρτησης το (*neminem*) *credideritis*. Ευθύς λόγος: *Nemo patriae consulēt, nisi vos ipsi patriae consulueritis* (οριστ. του συντ. μέλλοντα).

3. Η άρνηση για τις προτάσεις κρίσης είναι συνήθως η *non*, και για τις προτάσεις επιθυμίας η *nē*. Έτσι η *nē* χρησιμοποιείται με την υποτακτική του παρακειμένου για την έκφραση της απαγόρευσης. Από αρνητικό μόριο η *nē* εξελίχθηκε σε σύνδεσμο που εισάγει τις αρνητικές τελικές, βουλευτικές κ.ά. προτάσεις. Η *nē* είναι ενισχυμένος τύπος του αρνητικού μορίου *nē* που εμφανίζεται μόνο στα σύνθετα [*nē-que, nē-uter, nōlo<*nē-volo, nēmō<*nē-hemo, ne + homo = άνθρωπος*: πρβ. το *αχώριστο* αρνητικό μόριο της ελληνικ. ***ve-**, που μπροστά από *a, e, (o)* συναιρέθηκε σε **νη (νω)**: **νη-νεμία, νή-ριθμος, νη-λεής (νώδυνος)**].

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάποια μέρα ο Κάτωνας έφερε στη Σύγκλητο¹ ένα σύκο πρώιμο από την Καρχηδόνα και δείχνοντάς το στους Συγκλητικούς είπε: «Σας ρωτώ (να μου πείτε), πότε νομίζετε πως το σύκο αυτό κόπηκε από το δέντρο». Όταν όλοι απάντησαν πως ήταν φρέσκο, αυτός συνέχισε: «Κι όμως, μάθετε πως κόπηκε στην Καρχηδόνα πριν τρεις μέρες. Τόσο κοντά στα τείχη μας έχουμε τον εχθρό! Φυλαχτείτε λοιπόν από τον κίνδυνο και προστατεύστε την πατρίδα. Μη στηρίζετε στις δυνάμεις της Ρώμης². Να αποβάλετε³ την υπερβολική σας αυτοπεποίθηση. Μην πιστέψετε πως θα ενδιαφερθεί κανείς για την πατρίδα, αν εσείς οι ίδιοι δε φροντίσετε γι' αυτήν. Θυμηθείτε πως κάποτε η πατρίδα μας βρέθηκε στον έσχατο κίνδυνο!»⁴. Κι αμέσως (οι Ρωμαίοι) ξεκίνησαν τον τρίτο Καρχηδονιακό πόλεμο, που στη διάρκειά του καταστράφηκε η Καρχηδόνα.

1. στο Βουλευτήριο 2. βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XVIII 3. Να αφήσετε κατά μέρος 4. διέτρεξε τον έσχατο κίνδυνο.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. scitote: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του ενεργ. μέλλ. του scio, 4.
cavēte: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του ενεργ. ενεστ. του caveo, cavi, cāutum, cavēre, 2.
tutamini: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του παθ. ενεστ. του αποθ. tutor, 1.
nolīte: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του ενεργ. ενεστ. του nolo, nolui, nolle.
deponite: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του ενεργ. ενεστ. του depono, -posui, -positum, -ponēre, 3.
mementōte: β' πληθ. πρόσ. της προστ. του ελλειπτ. meminī, meminisse.
- II. Dic – intrāte – accipē – confidite – consulite – imitamini.
- III. ostendens: μτχ. του ενεστ., αρσ. γέν., ενικ. αρ., ον. πτ., του ostendo, -tendi, -tentum (-tensum), -tendēre, 3.
decēptam esse: απαρ. του παθ. παρακ., (με υποκειμένο θηλ. γέν., ενικ. αρ., αιτιατ. πτ.) του decēpro, -cepseri, -cepertum, -cepēre, 3.
consultūrum esse: απαρ. του ενεργ. μέλλ., (με υποκειμένο αρσ. γέν. ενικ. αρ., αιτιατ. πτ.), του consulo, consului, consultum, consulēre, 3.
consulueritis: υποτ. του παρακ., ενεργ. φων., β' πληθ. πρόσ., του ρημ. consulo.
- IV. putētis: το ρήμα της πλάγιας ερώτησης βρίσκεται στην υποτ. του ενεστ. (= αρκτικός χρόνος), επειδή η πρόταση εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (interrogatio) και δηλώνεται κάτι το σύγχρονο.
- V. decēptam esse: αντικ. του putētis, ειδ. απαρ.
consultūrum esse: αντικ. του credideritis, ειδ. απαρ.
fuisse: αντικ. του mementōte, ειδ. απαρ.
- VI. Noli confidere verbis eius!
Decerpite ficum ex arbore!

LECTIO SEXTA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τα ταφικά έθιμα των Ρωμαίων και τις αντιλήψεις τους γύρω από το θάνατο και τη μεταθανάτια ζωή βλ. J.M.C. Toynbee, **Death and Burial in the Roman World**, Ithaca, New York 1971· F. Cumont, **After Life in Roman Paganism**, Yale U. P. 1922 (New York 1959). F. Cumont, **Recherches**

sur le symbolisme funeraire de Romains, Paris 1942.

Πηγή του κειμένου: Πλίνιος, *op.* 5, 16 (με ελάχιστες αλλαγές).

Η επιγραφή της Εισαγωγής βρίσκεται στο CIL VI 16, 631 = Dessau, ILS *op.* 1030.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για το χαιρετισμό *C. Plinius Marcellino suo salutem* βλ. το μάθ. VIII εισ.· (β) Το ουσ. *cernix* μέχρι την εποχή του Αυγούστου χρησιμοποιείται από τους πεζογράφους στον πληθυντικό (*cernices*) αλλά ο Λίβιος χρησιμοποιεί πολλές φορές τον ενικό. Στην ποίηση ο ενικός είναι συχνότατος. (γ) Το *diligō*, αν και σύνθετο του *lego* (μάθ. XII Π), σχηματίζει τον παρακείμενο σε *-lexi*. Όμοια τον σχηματίζουν τα σύνθετα *intelligō* (*intelligo*) (μάθ. XL1) και *negligō* (*negligo*) (μάθ. XXII). (δ) Το επίθ. *novus* δεν έχει συγκριτικό και τον αναπληρώνει με το *recentior* ή τον σχηματίζει περιφραστικά (*magis novus*). Ο υπερθετικός *novissimus* έχει τη σημασία «έσχατος, τελευταίος στη σειρά» (πρβ. *extrēmus*).

2. Στην πρόταση (*nondum impleverat...*) *et iam illi... erat* ο σύνδεσμος *et* είναι περίπου ισοδύναμος με τον αντίστροφο *cum* (μάθ. XIV Π4). Στη χρήση αυτή απαντά μετά τα επιρρήματα *nondum*, *vix*, *vixdum* κτλ. (πρβ. ελλην. **ούπω... και**).

3. Ο β' όρος της σύγκρισης εκφέρεται συνήθως με το *quam* όταν ο α' όρος βρίσκεται σε πώση γενική, δοτική ή αφαιρετική π.χ. *vir bonus consulit utilitati omnium plus quam suae* (μάθ. XLVI). Η εκφορά του β' όρου της σύγκρισης με την αφαιρετική είναι προτιμότερη όταν η πρόταση είναι αρνητική (ή ερωτηματική που ισοδυναμεί με αρνητική) π.χ. *Ea puellā nihil fuit amabilius* (αλλά και *nihil miserius quam ipsa victoria*, μάθ. XXXVII). Επίσης ο β' όρος εκφέρεται κανονικά με την αφαιρετική όταν είναι αναφορική αντωνυμία π.χ. *Marcella, quā nihil fuit amabilius*.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Γάιος Πλίνιος στέλνει τις ευχές του στο Μαρκελλίνο. Σου γράφω

τα παρακάτω με πάρα πολλή θλίψη: Η μικρότερη κόρη του Φουνδανού 'μας πέθανε. Δεν είδα ποτέ μου κανένα¹ πιο πρόσχαρο, πιο αξιαγάπητο και πιο αξιο να ζήσει περισσότερα χρόνια από αυτήν την κοπέλα. Πριν καλά καλά συμπληρώσει² τα δεκατρία της χρόνια, διέθετε κιόλας γεροντική σύνεση και σοβαρότητα που ταιριάζει σε δέσποινα, **μαζί όμως με³ κοριτσιίστικη γλυκύτητα. Πώς κρεμιόταν από το λαιμό του πατέρα της! Πώς αγκάλιαζε εμάς, τους φίλους του πατέρα της, με αγάπη και οεμνότητα! Πώς αγαπούσε τις τροφούς, τους παιδαγωγούς και τους δασκάλους της! Με πόση επιμέλεια και με πόσο νόημα διάβαζε! Πόσο συγκρατημένα έπαιζε! Με πόση υπομονή, κι ακόμη με πόση εγκαρτέρηση υπέμεινε την τελευταία αρρώστιά της!**

1. τίποτα 2. ακόμη δεν είχε συμπληρώσει 3. κι όμως.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *tristissimus*: επίθ. υπερθ. βαθμού, αρσ. γέν., ενικ. αρ., ονομ. πτ. (θετ. *tristis-is-e*)
festivius: επίθ. συγκρ. βαθμού, ουδ. γέν., ενικ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. *festivus-a-um*)
amabilius: επίθ. συγκρ. βαθμού, ουδ. γέν., ενικ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. *amabilis-is-e*)
longiōre: επίθ. συγκρ. βαθμού, θηλ. γέν., ενικ. αρ., αφ. πτ. (θετ. *longus-a-um*)
dignius: επίθ. συγκρ. βαθμού, ουδ. γέν., ενικ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. *dignus-a-um*)
novissimam: επίθ. υπερθ. βαθμού, θηλ. γέν., ενικ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. *novus-a-um*)
- II. *Modestus, modestior, -ius, modestissimus-a-um* (ρίζα *modest-*)
suavis, suavior, -ius, suavissimus-a-um (ρίζα *suav-*)
cruentus, cruentior, -ius, cruentissimus-a-um (ρίζα *cruent-*)
fortis, fortior, -ius, fortissimus-a-um (ρίζα *fort-*)
- III. *immense* (<θ. *immens-*), *immensius, immensissime*
aeque (<θ. *aequ-*), *aequius, aequissime*
mirabiliter (<θ. *mirabili-*), *mirabilius, mirabilissime*
similiter (<θ. *simili-*), *similius, simililime*
constanter (<θ. *constant(i)-*), *constantius, constantissime*

IV.

	ΕΝΙΚΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
	Αρσ. Θηλ.	Ουδ.	Αρσ. Θηλ.	Ουδ.
Ον.	dignior	dignius	digniōres	digniōra
Γεν.	digniōris	digniōris	digniōrum	digniōrum
Δοτ.	digniōri	digniōri	dignioribus	dignioribus
Αιτ.	digniōrem	dignius	digniōres	digniōra
Κλητ.	dignior	dignius	digniōres	digniōra
Αφ.	digniōre	digniōre	dignioribus	dignioribus

V. Porciā / quam Porcia

Paulo / quam Paulus

Porciā / quam Porciam

Paulo / quam Paulum

Gallis / quam Gallos

feminis Graecōrum / quam feminas Graecōrum

VI. Marcella longiōre vitā digna erat.

Amīci paterni Marcellam semper amanter salutābant.

LECTIO SEPTIMA ET VICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τα σωζόμενα αποσπάσματα της τραγωδίας **Atrous** του Ακκίου με εισαγωγή και σχόλια βλ. V.D' Antó, **Accio: I frammenti delle tragedie**, Lecce 1980, 95 κεξ., 277 κεξ. Για τη συνάντησή του με τον Πακούβιο και την κριτική του τελευταίου βλ. 17 κεξ. Για την αντιπαράθεση του ύφους του τραγικού Ακκίου με το ύφος του Πακουβίου στη ρωμαϊκή αρχαιότητα βλ. R. Degli Innocenti Pierini, **Studi su Accio**, Firenze 1980, 9 κεξ.

Πηγή του κειμένου: Aulus Gellius 13,2 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τους τοπικούς και χρονικούς προσδιορισμούς ex urbe Romā, Tarentum, grandi iam aetate βλ. το μάθ. XXVIII. (β) Το ρήμα **deverto**, -verti, -versum, -vertēre, 3 (καταλύω, μένω) εμφανίζεται και ως ημιαποθετικό: **devertor**, -verti, -verti· (prb. soleo,

soiplus sum, solere, μάθ. VII· confido, confisus sum, confidere, μάθ. XXV· revertor, reverti (παρακ.) και reversus sum, reverti (απαρ.), μάθ. XXI). Βλ. και τη Γραμματική. (γ) Η πρόταση ut dicis είναι παραβολική (μάθ. ΧLI Π1Β). (δ) Μετά από ρήματα ή εκφράσεις που σημαίνουν ελπίζω, υπόσχομαι, ορκίζομαι, απειλώ, ακολουθεί κανονικά απαρέμφατο σε χρόνο μέλλοντα (meliōra fore spero). Όμοια συντάσσονται και τα αντίστοιχα ρήματα της ελληνικής (π.χ. **ὑπισχνεῖται ταῦτα ποιήσῃν** = promittit se ea facturum esse). (ε) Στην πρόταση post fiunt... incundā το post είναι επίρρημα (= postea). (ζ) Για το ρήμα raenitet βλ. το μάθ. XXIX Π3δ. Το ρήμα απαντά συνήθως ως απρόσωπο, αλλά εδώ είναι προσωπικό με υποκείμενο το id.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σαν πήγε ο Άκκιος από τη Ρώμη στον Τάραντα, όπου ο Πακούβιος είχε αποσυρθεί σε μεγάλη πια ηλικία, έμεινε στο σπίτι του. Ο Άκκιος, που ήταν πολύ νεότερός του, του διάβασε, μετά από επιθυμία του, την τραγωδία του που ονομάζεται «Ατρέας». Τότε ο Πακούβιος του είπε πως όσα είχε γράψει ήταν βέβαια ηχηρά και μεγαλόπρεπα, μόνο που του φαινότουσαν κάπως τραχιά και στιφά. Ο Άκκιος του απάντησε: «Έτσι είναι όπως τα λες· κι ούτε βέβαια μετανιώνω γι' αυτό· γιατί αυτά που θα γράψω στη συνέχεια ελπίζω πως θα είναι καλύτερα. Λένε, αλήθεια, πως με το πνεύμα συμβαίνει το ίδιο πράγμα που συμβαίνει με τους καρπούς¹: αυτοί που γεννιούνται σκληροί και πικροί γίνονται αργότερα γινωμένοι και γλυκείς· όσοι όμως βγαίνουν από την αρχή μαραμμένοι και μαλακοί, αργότερα δεν ωριμάζουν αλλά σαπίζουν».

1. αυτό που υπάρχει στους καρπούς το ίδιο υπάρχει και στο πνεύμα.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- i. minor: επίθ. συγκρ. βαθμ., αρσ. γέν., ενικ. αρ., ον. πτ. (θετ. parvus-a-um)
- duriōra: επίθ. συγκρ. βαθμ., ουδ. γέν., πληθ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. durus-a-um)
- acerbiōra: επίθ. συγκρ. βαθμ., ουδ. γέν. πληθ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. acerbus-a-um)

meliōra: επίθ. συγκρ. βαθμ., ουδ. γέν. πληθ. αρ., αιτ. πτ. (θετ. bonus-a-um)

Σημ. Οι τύποι *durīōra*, *acerbiōra* και *meliōra* είναι αιτιατικές και όχι ονομαστικές, γιατί συμφωνούν στην πτώση με το *ea*, το υποκείμενο των απαρεμφάτων *vidēri* και *fore*.

	ΕΝΙΚΟΣ		ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ	
II. Ον.	romum	acerbius	roma	acerbiōra
Γεν.	romi	acerbiōris	romōrum	acerbiōrum
Δοτ.	romo	acerbiōri	romis	acerbioribus
Αιτ.	romum	acerbius	roma	acerbiōra
Κλητ.	romum	acerbius	roma	acerbiōra
Αφ.	romo	acerbiōre	romis	acerbioribus

- III. *maxima, minima – bene – nobilissimi, pravissimi — optimum, rectissimum – proximum – festivus, amabilis.*
- IV. α. *lēgit*: οριστ. του παρακ., ενεργ. φων., γ' ενικ. πρόσ. του ρήμ. *lego*, *lēgi*, *lectum*, *lēgere*, 3. Ο τύπος *lēgit* είναι οριστ. του ενεστ., ενεργ. φων., γ' ενικ. πρόσ. Το *lego* σχηματίζει τον παρακ. με έκταση του ριζικού βραχύχρονου φωνήεντος (βλ. το μάθ. XII).
- β. *īdem*: αντ. δεικτ. (επαναλ.), ουδ. γέν., ενικ. αρ., αιτιατ. πτ. (*īdem*, *eadem*, *īdem*). Ο τύπος *īdem* είναι σε αιτιατ. πτώση ως υποκ. του απαρ. *esse* (ετεροπροσωπία): βλ. και το μάθ. XIV, συμπλ. παρ.
- V. *Pacuvius maior natu erat Accio (quam Accius). Tragoediae meae meliōres erunt hāc (quam haec).*

ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ο Πόπλιος Βατίνιος (P. Vatinius) υπήρξε Ρωμαίος πολιτικός, οπαδός του Καίσαρα, και έφτασε μέχρι το αξίωμα του υπάτου (46 π.Χ.). Εναντίον του ο Κικέρωνας εκφώνησε βιαιότατο λόγο το 56 π.Χ. Έγινε στόχος καυστικής σάτιρας των αντιπάλων του τόσο για την πολιτική του τοποθέτηση όσο και για τις αρρώστιες του (έπασχε από ποδάγρα και χοιράδωση). Ο Κάτουλλος τον σατιρίζει σε 3 ποιήματά του (14,52,53).

LECTIO DUODETRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τη δουλεία στη Ρώμη βλ. W. L. Westermann, *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*, Philadelphia 1955· J. Vogt, *Sklaverei und Humanität. Studien zur antiken Sklaverei und ihrer Erforschung*, *Historia – Einzelschr.* 8, Wiesbaden 1972²· J. Schmidt, *Vie et mort des esclaves dans la Rome antique*, Paris 1973. Για τις απόψεις του Κικέρωνα στο θέμα της δουλείας βλ. R. Étienne, «Cicero et l'esclavage», *Actes du Colloque d'Histoire Sociale*, 1970, Paris 1972, 83-100.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *Q. Fr.*1, 2, 14 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Προσοχή στον τονισμό: *Aesópus*, *Lícípus*. (β) Ο τύπος *fūgit* είναι παρακείμενος· ο ενεστώτας κάνει *fūgit* (μάθ. XII Πγ) (γ) *Apud Patrōnem*: μεταφράζουμε «κοντά στον Πάτρωνα». (δ) Η πρόθεση *cum* ακολουθεί πάντοτε μετά την προσωπική αντωνυμία (*meum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*) και συχνά μετά την αναφορική αντωνυμία (*quocum* ή *cum quo*). (ε) Για το ρήμα *adfacio* (*afficio*) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV. (ζ) Για τις συμπερασματικές προτάσεις βλ. το μάθ. XXXVII. Στη συμπερασματική πρόταση *ut... possit* έχουμε υποτακτική χρόνου ενεστώτα, γιατί το *adfectus est* είναι παρακείμενος «με σημασία ενεστώτα», δηλ. δείχνει ότι το πάθος δημιουργήθηκε στο παρελθόν αλλά εξακολουθεί να υπάρχει.

2. Συμπληρωματικές παρατηρήσεις για την εκφορά του τόπου και του χρόνου υπάρχουν στα μαθήματα V, XI, XII, XIV, XV, XVI, XVII, XIX, XX, XXXV, XXXVIII. Οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επίλυση τυχόν αποριών των μαθητών, αλλά η έμφαση πρέπει να δοθεί (α) στη χρήση διαφορετικών πτώσεων για την εκφορά του προσδιορισμού του τόπου ανάλογα με το είδος του προσδιορισμού, (β) στις κατηγο-

ρίες των ουσιαστικών που απαιτούν απρόθετη και όχι εμπρόθετη εκφορά,(γ) στη διάκριση ανάμεσα στην αιτιατική του χρόνου (διάρκεια: πόσον καιρό;) και στην αφαιρετική του χρόνου (πότε;).

3. Οι μαθητές έχουν ήδη συναντήσει σύνθετα του *eo*: *abeo* (μάθ. XXI), *pereo* (μάθ. XII), *redeo* (μάθ. XII), *transeo* (μάθ. XI). Να τους ζητηθεί να αναγνωρίσουν τους τύπους των συνθέτων του *eo* που απαντούν στα κείμενα αυτά. Για το σχηματισμό της μετοχής *iens* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXI.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο δούλος του Αισώπου μας, ο Λίκινος, που σου είναι γνωστός, δραπέτευσε από τη Ρώμη στην Αθήνα. Στην Αθήνα έμεινε λίγους μήνες σαν ελεύθερος κοντά στον Πάτρωνα τον επικούρειο, κι από εκεί πήγε στην Ασία. Αργότερα, κάποιος Πλάτωνας από τις Σάρδεις, μόλις έμαθε από γράμμα του Αισώπου πως ήταν δραπέτης, τον έπιασε και τον παρέδωσε στη φυλακή στην Έφεσο. Αναζήτησε τα ίχνη του, σε παρακαλώ, και με την πιο μεγάλη φροντίδα είτε στείλε τον στην Ρώμη είτε φέρ' τον μαζί σου γυρίζοντας από την Έφεσο. Μη σε απασχολήσει πόσο κοστίζει: όποιος είναι τέτοιος μασκαράς έχει μικρή αξία. Ο Αίσωπος όμως οργίστηκε τόσο πολύ για την ελεεινή πράξη και το θράσος του δούλου, που τίποτα δε θα τον ευχαριστούσε πιο πολύ¹ από το να ξαναπάρει πίσω το δραπέτη².

1. τίποτα δε θα μπορούσε να του είναι πιο ευχάριστο 2. από την επανάκτηση του δραπέτη.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *Rōmam – in (ad) Italiā – in Africā – ex Hispaniā – Neapoli – domum – Athēnas – in Campaniā – Carthagine.*
- II. *paucos dies – post paucos dies – ante tertium diem – illo die* (βλ. και το μάθ. XIV, συμπλ. παρ.).
- III. α. *Rōmā*: απρόθ. αφ. της απομάκρυνσης (στο *fūgit*).
Athēnas: απρόθ. αιτιατ. της κίνησης προς κάποιο τόπο (κατεύθυνση) (στο *fūgit*).
Athēnis: απρόθ. αφ. της στάσης (στο *fuit*).
paucos menses: αιτιατ. του χρόνου (της χρονικής διάρκειας) (στο *fuit*).

in Asiam: εμπρόθ. αιτιατ. της κίνησης προς κάποιο τόπο (κατεύθυνση) (στο abiit).

Postea: επιπρ. προσδ. του χρόνου (στο comprehendit).

Ephesi: γεν. (τοπική) της στάσης (στο tradidit).

Rōmam: απρόθ. αιτιατ. της κίνησης προς κάποιο τόπο (κατεύθυνση) (στο mitte).

Epheso: απρόθ. αφ. της απομάκρυνσης (στο rediens).

- β. noli spectāre: προστακτ. ενεστ. του nolo (β' ενικ. πρόσ.) + απαρ. του ενεστ. του specto. Δηλώνει την αποτροπή (απαγόρευση: βλ. το μάθ. XXV Π4).

propter scelus et audaciam: εμπρόθ. προσδ. της αιτίας (εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο) στο adfectus est dolōre (βλ. το μάθ. XIII Π6).
quam recuperatio: β' όρος της σύγκρισης μετά το συγκριτικό gratius (α' όρος το nihil) (βλ. το μάθ. XXVI Π7 και τις συμπλ. παρ.).

- IV. Cum Rōmam iero, tibi scribam.

Athēnis cum patre (suo) vēnit.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XXV – XXVIII

- I. Να συμπληρωθεί ο σωστός τύπος της προστακτικής του ενεστώτα:
- (Vos) hominem [investigāte] (investīgo, 1) summāque diligentīā eum Rōmam [mittite]! (mitto, 3).
(Tu) armis bene [utēre]! (utor, αποθ. 3).
(Vos) armis bene (utimini)! (utor, αποθ. 3).
(Vos) amicum paternum [complectimini]! (complector, αποθ. 3).
(Tu) veritātem [dic]! (dico, 3).
(Tu) captivos ad imperatōrem [duc]! (duco, 3).
(Tu) mihi tragoediam tuam [lege]! (lego, 3).
(Tu) cibum patri [fer] (fero)!
- II. α. Να συμπληρωθεί ο σωστός τύπος της προστακτικής του nolo, για να δηλωθεί η απαγόρευση. β. Να αντικατασταθεί ο τύπος noli (nolite) + απαρέμφ. από το nē + υποτακτ. του παρακειμένου του αντίστοιχου ρήματος:
- (Vos) [nolite] hominem comprehendere! [Ne comprehenderit]!
(Tu) [noli] marito tuo respondēre! [Nē responderis]!

(vos) [nolite] in cubiculum reaire! [Ne reaveritis!]

(Vos) [nolite] aurum recipere! [Nē receperitis!]

(Tu) [noli] inter vela te abdere! [Nē te abdideris!]

- III. Να σχηματιστούν τα επιρρήματα από τα παρακάτω επίθετα και έπειτα να σχηματιστούν τα παραθετικά των επιρρημάτων:

frigidus, ferox, nobilis, impudens, humilis, acer

- [III]. frigid-e (<θ. frigid-), frigid-ius, frigid-issime (ρίζα frigid-).

feroci-ter (<θ. feroci-), feroc-ius, feroc-issime (ρίζα feroc-).

nobili-ter (<θ. nobili-), nobil-ius, nobil-issime (ρίζα nobil-).

impudent-er (<θ. impudent(i)-), impudent-ius, impudent-issime (ρίζα impudent-).

humili-ter (<θ. humili-), humil-ius, humil-lime (ρίζα humil-).

acri-ter (<θ. acri-), acri-ius, aceri-rime (ρίζα acri- aceri-).

- IV. Να συμπληρωθούν τα κενά με το συγκριτικό και τον υπερθετικό βαθμό του επιθέτου που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:

Arria [maiōrem], [maximam] (magnam) navem secuta est.

Post mortem Marcellae mater erat [tristior], [tristissima] (tristis);

pater erat [miserior], [miserrimus] (miser); ambo (και οι δύο) erant [infeliciores], [infelicissimi] (infelix).

Mater oculis [siccioribus], [siccissimis] (siccis) redibat.

Quae deinceps scribam, [meliōra], [optima] (bona) erunt.

Quae dura nascuntur, postea fiunt [mitiōra], [mitissima] (mitia).

Verba amici [iucundiōra], [iucundissima] (iucunda) mihi videbantur.

- V. Να συμπληρωθεί ο β' όρος της σύγκρισης και με τους δύο τρόπους εκφοράς:

Minicla erat amabilior [Tulliā] / [quam Tullia] (Tullia).

Accius minor natu erat [Pacuvio] / [quam Pacuvius] (Pacuvius).

Pacuvius maior natu erat [Accio] / [quam Accius] (Accius).

Puto Licinium audaciōrem fuisse [Trogo] / [quam Trogum] (Trogus).

Dicunt Zēnōnem felicius vixisse [Platōne] / [quam Platōnem] (Plato).

- VI. Να συμπληρωθεί ο προσδιορισμός του χρόνου:

[Bello Punico secundo] (bellum Punicum secundum) Hannibal Alpes transiit.

Accius [paucos dies] (pauci dies) Tarenti apud Pacuvium remansit.

Ovidius [multos annos] (multi anni) in terrā Ponticā exulavit.

[Illis temporibus] (illa tempora) Carthagine Dido imperium tenēbat.

Cassio [nocte(-u)] (nox) apparuit species horrenda [μάθ. XXXVIII, συμπλ. παρ.].

Germani [hieme] (hiems) in fluminibus lavantur [μάθ. XI, συμπλ. παρ.].

Multi [Cannensi pugnā] (Cannensis pugna) vitam amisērunt. (μάθ. XI,

συμπλ. παρ.].

Rōmāni [in bello] (bellum) pericula audaciā propulsābant [μάθ. XI, συμπλ. παρ.].

Hannibal [post paucos dies] / [paucis post diēbus] (post + pauci dies)

Alpes transiit [μάθ. XIV, συμπλ. παρ.].

Catīlīna [Cicerōne et Antōnio consulibus] (Cicero et Antōnius consules) contra rem publicam coniurāvit [μάθ. XIX, συμπλ. παρ.].

VII. Να συμπληρωθεί ο προσδιορισμός του τόπου:

[Rōmae] (Rōma) illo anno duo consules creati sunt.

Cicero [Arpīni] (Arpīnum-i) natus est.

[Thēbis] (Thēbae-ārum) templum Herculī erat.

Apollo [Dēli] (Dēlus-i) colebātur.

Illā aestāte [in Crētā] (Crēta-ae) cum amicis fui.

Dicunt amicum tuum [Neapoli] (Neapolis-is) natum esse.

Cassius [ex Italiā] (Italia) [in Graeciam] (Graecia) confūgit.

Cras (αύριο) Tullius [Dēlo] (Dēlus) abibit et [Thēbas] (Thēbae-ārum) veniet. -

Cicero [Arpīnum] (Arpīnum-i) confugere volēbat.

Legāti [Ithacam] (Ithaca-ae) missi sunt.

LECTIO UNDETRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγή του κειμένου: Μακρόβιος, **Sat.** 2,4, 29-30 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Ο τύπος *occurrit* εδώ είναι παρακείμενος (κάνει και *occurrit*· βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII). (β) Για τον τύπο *quendam* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XIV και XVIII. (γ) Η φράση *audītā salutatiōne* είναι απόλυτη αφαιρετική. (δ) *Ad haec verba* = ακούγοντας αυτά τα λόγια. (ε) Το ουσ. *avis* κλίνεται όπως το *auris*, αλλά σχηματίζει την αφαιρετική του ενικού σε -i και -e.

2. Η χρονική πρόταση *quotiescumque... non respondēbat* δηλώνει την επανάληψη στο παρελθόν. Ο σύνδεσμος *quotiescumque* ισοδυναμεί με τον επαναληπτικό *cum* (μάθ. XIV Π7). Η επανάληψη στη λατινική δηλώνεται κανονικά με την οριστική (στην ελληνική χρησιμοποιείται η υποτακτική με το **όταν** ή το **όποταν** για το παρόν και η ευκτική με το **όποτε** για το παρελθόν).

3. Στη διδασκαλία των χρήσεων της γενικής είναι απαραίτητο να γίνει συσχετισμός με την ελληνική για καλύτερη αφομοίωση της ύλης του μαθήματος. Από τις ιδιομορφίες της λατινικής να τονιστούν ιδιαίτερα (α) η γενική της ιδιότητας και η αντίστοιχη της αφαιρετικής της ιδιότητας (βλ. τα μαθ. XIV Π3, XIX Π4), (β) η διάκριση της γενικής από την αφαιρετική της αξίας, (γ) η διάκριση της γενικής του εγκλήματος από την αφαιρετική της ποινής (να υπενθυμιστεί με την ευκαιρία αυτή στους μαθητές πως πολλές χρήσεις της ελληνικής γενικής τις συναντάμε στη λατινική αφαιρετική), (δ) η γενική με διάφορα απρόσωπα ρήματα (περιπτώσεις 3γ και δ).

4. Η επεξηγηματική γενική υπάρχει και στην ελληνική αλλά απαντά κυρίως σε ποιητικά κείμενα π.χ. **Ἰλίου πόλις**. Με τη λέξη **ὄνομα** η ελληνική χρησιμοποιεί το πράγμα ή το πρόσωπο που ονομάζεται στην ίδια πτώση π.χ. **τῷ δὲ νεωτάτῳ ἐθέμην ὄνομα Καλλίστρατον**. Η γενική που δηλώνει χαρακτηριστικό γνώρισμα απαντά και στην ελληνική π.χ. **πενίαν φέρειν οὐ παντός, ἀλλ' ἀνδρὸς σοφοῦ (ἔστι)**.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Καθώς ο Οκταβιανός επέστρεφε στη Ρώμη μετά τη νίκη του στο Ἄκτιο, τον προϋπάντησε κάποιος που κρατούσε ένα κοράκι. Είχε εκπαιδεύσει το κοράκι να λέει τα εξής (λόγια): «Χαίρε, Καίσαρα, νικητή και στρατηγέ!». Ο Καίσαρας ενδιαφέρθηκε πολύ να αγοράσει το κοράκι. Το αγόρασε λοιπόν για είκοσι χιλιάδες σσητερτίους. Το παράδειγμά του παρακίνησε κάποιον παπουτσή να μάθει τον ίδιο χαιρετισμό σε ένα κοράκι. Για πολύ καιρό κόπιαζε μάταια : κάθε φορά που το πουλί δεν απαντούσε, ο παπουτσής συνήθιζε να λέει: «Κρίμα στον κόπο μου!». Κάποτε επιτέλους το κοράκι έμαθε το χαιρετισμό και

ο παπουτσής, θέλοντας να κερδίσει χρήματα¹, το έφερε στον Καίσαρα. Όταν ο Καίσαρας άκουσε το χαιρετισμό, είπε: «Στο σπίτι μου ακούω αρκετούς χαιρετισμούς σαν κι αυτόν». Τότε το κοράκι θυμήθηκε τα λόγια του αφέντη του: «Κρίμα στον κόπο μου!». Ακούγοντας αυτά τα λόγια ο Αύγουστος γέλασε και αγόρασε το πουλί για τόσο μεγάλο ποσό όσο δεν είχε δώσει για κανένα άλλο μέχρι τότε².

1. επιθυμώντας τα χρήματα 2. για όσο δεν είχε αγοράσει κανένα άλλο μέχρι τότε.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *querelārum*: γεν. ως συμπλήρωμα στο επίθ. *plēnae*.
Anchisae: γεν. κτητική στο *filius*.
deōrum: γεν. αντικειμενική στο *supplicis*.
legum: γεν. αντικειμενική στο *interpretes*.
hostium: γεν. διαιρετική στο *numerus*.
rei militāris: γεν. ως συμπλήρωμα στο επίθ. *perīti*.
muģitus: γεν. υποκειμενική στο *odum*.
nobilissimi generis: γεν. της ιδιότητας στο *vir*.
parvi preti, nihili: γενικές της αξίας στο *est*.
- II. *nobilissimus* – *pravissimus* – *stultissimus* – *peritissimus* – *cupidissimus*.
- III. ενεστ. *emit*, παρατ. *emēbat*, μέλλ. *emet*, παρακ. *ēmit*, υπερσ. *ēmerat*, συντ. μέλλ. *ēmerit*.
- IV. *Sutōris multum interest corvum vendere*.
Caesar avem ēmit magni preti.

LECTIO TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τη σύνδεση της παρακμής των ηθών της Ρώμης με τις κατακτήσεις της βλ. τη βιβλιογραφία στα μαθ. IV και XI και επίσης: A. W. Lintott, «Imperial Expansion and Moral Decline in the Roman Republic», *Historia* 21 (1972) 626-638.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *Mur.* 12 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) *Et si habet...*: πρόκειται για υποθετική και όχι για εναντιωματική πρόταση (ο εναντιωματικός σύνδεσμος *etsi* γράφεται ως μία λέξη). Ο υποθετικός λόγος *et si habet...* *debēmus* είναι του α' είδους (μάθ. XXXIX Π1). (β) Για τον τύπο *quandam* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μαθ. XIV. (γ) Η γενική *Asiae* (nomen) είναι επεξηγηματική (μάθ. XXIX Π2β). (δ) Για την ονομαστική *honos* (honor) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VI. (ε) Ο τύπος *aliquod* χρησιμοποιείται επιθετικά (κάποιο), ενώ ο τύπος *aliquid* ουσιαστικά (κάτι): πρόκειται για το ουδέτερο της αόριστης αντωνυμίας *aliquis*. (ζ) Για την έκφραση *in eo bello* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. (η) Οι γενικές *virtūtis*, *pietātis*, *felicitātis* δηλώνουν το χαρακτηριστικό γνώρισμα (μάθ. XXIX Π3στ). (θ) Ο υπερθετικός *libentissime* είναι του επιρρήματος *libenter* (μάθ. XXIII). (ι) Η έκφραση *patre imperatōre* είναι ιδιόμορφη απόλυτη αφαιρετική (μάθ. XXI Π).

2. Η διδασκαλία των χρήσεων της δοτικής να γίνει παράλληλα με τα ελληνικά με πρόσθετα παραδείγματα από το σχολικό Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής. Ιδιαίτερη έμφαση να δοθεί στη δοτική του σκοπού, που αποτελεί ιδιομορφία της λατινικής.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

(Ο άνθρωπος) αυτός όμως, κύριοι δικαστές, και βρέθηκε στην Ασία και τον πατέρα του, έναν πολύ γενναίο άντρα, βοήθησε πολύ στους κινδύνους, τον παρηγόρησε στις ταλαιπωρίες και τον συγχάρηκε στη νίκη του. Κι αν η Ασία κρύβει κάποια υποψία τρυφής, έχουμε υποχρέωση να επαινέσουμε το Μουρήνα, γιατί είδε την Ασία αλλά έζησε στην Ασία με εγκράτεια. Για το λόγο αυτό οι κατηγοροί του δε χρησιμοποίησαν για μομφή εναντίον του Μουρήνα το όνομα «Ασία», από την οποία γεννήθηκε¹ έπαινος για την οικογένειά του, υστεροφημία για τη γενιά του, τιμή και δόξα για το όνομά του· αντίθετα τον κατηγόρησαν² για κάποια ατιμία και ντροπή που φορτώθηκε στην Ασία ή έφερε μαζί του από την Ασία. Το ότι υπηρέτησε στρατιώτης στον πόλεμο εκείνο υπήρξε δείγμα αντρειάς· το ότι υπηρέτησε με πολύ μεγάλη προθυμία

κάτω από τις διαταγές του πατέρα του υπήρξε δείγμα του σεβασμού του (προς αυτόν)· το ότι το τέλος της θητείας του συνέπεσε με τη νίκη και το θρίαμβο του πατέρα του υπήρξε δείγμα καλής τύχης.

1. δημιουργήθηκε 2. ενν. το obiectūnt

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. patriae: δοτική χαριστική στο consultābant.
eis: δοτ. προσωπική κτητική στο erat.
gloriae: δοτ. ως συμπλήρωμα στο studēbat.
legionibus: έμμ. αντικείμενο σε δοτ. στο imperat.
tibi: δοτ. προσωπική στο απρόσωπο licēbit.
Tarquinio: έμμ. αντικείμενο σε δοτ. στο adimit.
Gallis: δοτ. ως συμπλήρωμα στο occurrunt.
cui: δοτ. προσωπική κτητική στο est.
senatui: δοτ. ως συμπλήρωμα στο pareamus.
bonis: δοτ. χαριστική στο consulāmus.
Nasicae: έμμ. αντικείμενο στο dixit.
patribus: έμμ. αντικείμενο στο ostendit.
tibi: έμμ. αντικείμενο στο scribo.
ei: δοτ. ως συμπλήρ. στο gratius.
- II. Amicus meus adiumento mihi fuit.
Libri magno usui sunt nobis.

LECTIO PRIMA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κύρια πηγή για την ιστορία του Τίτου Μανλίου: Λίβιος 8, 6, 14-7,22. Το πλήρες όνομα του πατέρα ήταν T. Manlius Imperiosus Torquatus και του γιου του επίσης Titus Manlius. Για την πειθαρχία του ρωμαϊκού στρατού, τα παραπτώματα και τις ποινές βλ. E. Sander, «Das römische Militärstrafrecht», **RhM** 103 (1961) 289-319· C.E. Brand, **Roman Military Law**, Austin/London 1968 (για την ιστορία αυτή βλ. σσ. 59 κεξ.). Για την παρατήρηση του Σαλλουστίου βλ. **Cat.** 9,4.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από τον Λίβιο.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για την αφαιρετική *Bello Latīno* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XI. (β) Στην πρόταση *cum... abiret* ο *cum* είναι ιστορικός. (γ) Στην έκφραση *raulō post* το *post* είναι επίρρημα. (δ) Ο τύπος *ruit* είναι παρακείμενος (όπως δείχνουν οι παρακείμενοι που προηγούνται και που ακολουθούν: *laces-situs est, transfixit, spoliāvit, petivērunt*). (ε) Για το (ημι)αποθετικό *revertor* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXVII. (ζ) Το ουσ. *adulescens* ήταν αρχικά μετοχή του ενεστώτα του ρ. *adulesco*. Κλίνεται όπως οι μετοχές που χρησιμοποιούνται ουσιαστικά (μάθ. XX Π2).

2. Να αξιοποιηθούν και εδώ οι αντιστοιχίες με την ελληνική γενική και δοτική. Να γίνει η διάκριση ανάμεσα σε εμπρόθετη και απρόθετη αφαιρετική στις περιπτώσεις (α) της αφαιρετικής του ποιητικού αιτίου (μάθ. XV Π5), (β) της αφαιρετικής που δηλώνει απομάκρυνση (τοπική προέλευση) (μάθ. XXVIII), (γ) της αφαιρετικής της καταγωγής: η αφαιρετική αυτή απαντά συνήθως απρόθετη όταν δηλώνει τους γονείς, τη γενιά ή την οικογένεια, και εμπρόθετη με την *ab* (*ex*) όταν δηλώνει τον πρόγονο ή τους προγόνους (απώτερη καταγωγή: *ab Iūlo ortus; ex Germānis orti*). Υπάρχουν όμως και αρκετές εξαιρέσεις και ιδιομορφίες. (δ) Τέλος, να γίνει αναφορά και στις αφαιρετικές της ποινής και της αξίας που μνημονεύουμε στο μάθ. XXIX.

3. Από τις ιδιομορφίες της λατινικής να προσεχθούν (α) η αφαιρετική της ιδιότητας (μάθ. XIV Π3, XIX Π4 και XXIX), (β) η αφαιρετική του οργάνου και οι εναλλακτικές συντάξεις όταν πρόκειται για πρόσωπο, (γ) η αφαιρετική της αιτίας (εσωτερικό αίτιο) και η διάκριση από το εμπρόθετο εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Στη διάρκεια του Λατινικού πολέμου ο ύπατος Τίτος Μάνλιος, που καταγόταν από αριστοκρατική γενιά, είχε την αρχηγία του ρωμαϊκού στρατού. Κάποτε που έφευγε από το στρατόπεδο διέταξε να μην εμπλακεί κανείς σε μάχη. Λίγο αργότερα όμως ο γιος του πέρασε έφιππος μπροστά από το στρατόπεδο των εχθρών και ο αρχηγός τους

τον προκάλεσε σε μάχη με αυτά τα λόγια: «Ας μονομαχήσουμε, για να κριθεί από την έκβαση της μονομαχίας πόσο ο Λατίνος στρατιώτης ξεπερνάει το Ρωμαίο σε ανδρεία!». Τότε ο νεαρός όρμησε στον αγώνα παρά τη διαταγή του υπάτου έχοντας εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του και παρασυρμένος από την επιθυμία να πολεμήσει. Όντας δυνατότερος από τον αντίπαλό του τον διαπέρασε με το δόρυ του και τον γύμνωσε από τα όπλα του. Αμέσως οι εχθροί ζήτησαν τη σωτηρία στη φυγή¹. Όταν όμως ο ύπατος γύρισε στο στρατόπεδο, τιμώρησε με θάνατο το νεαρό, που χάρη σε αυτόν οι εχθροί είχαν τραπεί σε φυγή².

1. τράπηκαν σε φυγή για να σωθούν 2. που είχε κατορθώσει να τρέψει τους εχθρούς σε φυγή.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *epistulis*: αφ. του οργάνου στο *repuⁿgnat*.
cum sociis: αφ. της συνοδείας στο *navigat*.
ultimis annis: αφ. του χρόνου στο *se tenēbat*.
in Campaniā: εμπρόθ. αφ. του τόπου (στάση) στο *se tenēbat*.
ex legionibus: εμπρόθ. αφ. του διαιρεμένου όλου στο *quattuor*.
in hibernis: εμπρόθ. αφ. του τόπου (στάση) στο *conlocat*.
ab iūlo: εμπρόθ. αφ. της καταγωγής στο *ortus*.
facie squalidā: αφ. της ιδιότητας στο *homo*.
supplicio: αφ. οργανική στο *affēcit*.
lacte: αφ. του μέσου στο *nutriuntur*.
pedibus: αφ. του τρόπου στο *proeliantur*.
viribus (suis): αφ. οργανική στο *fretus*.
ab Antōnio: ποιητικό αίτιο στο *victus est*.
oribus: αφ. οργανική στο *confidere*.
eā puellā: β' όρος της σύγκρισης στο *festivus*.
- II. *hastā*: αφ. του οργάνου στο *transfixit*.
armis: αφ. του χωρισμού στο *spoliavit*.
(cuius) operā: αφ. του μέσου (οργανική) στο *fugāti sunt*.
- III.
Εν.	<i>abeat</i>	<i>cernātur</i>	<i>revertātur</i>
Παρατ.	<i>abiret</i>	<i>cernerētur</i>	<i>reverterētur</i>
Μέλλ.	<i>abitūrus sit</i>	—	<i>reversūrus sit</i>
Παρακ.	<i>abierit</i>	<i>conspēctum sit</i>	<i>reverterit</i>
(<i>reversus sit</i>)
Υπερσ.	<i>abisset</i>	<i>conspēctum esset</i>	<i>revertisset</i>
(<i>reversus esset</i>)

Σημ. Για το *cerno* βλ. τις επαναληπτ. ασκήσεις των μαθ. XV-XIX, II.

- IV. Iniussu patris (sui) adolescens cum milite Latīno pugnavit.
Adolescens morte a patre (suo) multātus est.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XXIX – XXXI

- I. Να αντικατασταθεί ο υπερθετικός του επιθέτου από τη γενική της ιδιότητας:
Statua pulcherrima (magna pulchritūdo) =
puer modestissimus (magna modestia) =
paedagōgus prudentissimus (magna prudentia) =
iter longissimum (quadraginta dies) =
iuvenis fortissimus (magna fortitūdo) =
- [I] statua magnae pulchritudinis
puer magnae modestiae
paedagōgus magnae prudentiae
iter quadraginta diērum
iuvenis magnae fortitudinis
- II. Να συμπληρωθεί ο σωστός τύπος της γενικής του ουσιαστικού (ή του επιθέτου) που βρίσκεται μέσα σε παρένθεση και να χαρακτηριστεί το είδος της:
[Manli(i)] (Manlius) filius castra [hostium] (hostes) praeterequitāvit. [κτητικές].
[(Consulis)] (consul) iussu milites in certāmen ruērunt. [υποκειμενική]
Asia suspiciōnem [luxuriae] (luxuria) habēbat. [αντικειμενική]
[Regis] (rex) nomen in odio fuit. [επεξηγηματική]
Civitas [magnae auctoritātis] (magna auctoritas). [της ιδιότητας]
Hunc librum [magni] (magnus) facio. [της αξίας]
[Proeli(i)] (proelium) eventus mirabilis fuit. [υποκειμενική]
Pars [militum] (milites) pugnā abstinuit. [διαιρετική]
- III. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται στην παρένθεση:
Te paenitet [factorum] filii tui (facta).
Nos pudet [tanti dedecoris] (tantum dedecus).
Vos taedet [vitae] (vita).
Me misēret [tui] (tu).
Mī fili, me [tui] pudet (tu).

- IV. Να συμπληρωθούν τα κενά με την κατάλληλη πτώση του ουσιαστικού που βρίσκεται στην παρένθεση [δοτική του σκοπού]:
Milites ex legiōne decimā castris [praesidio] (praesidium) relictī sunt.
Viri clarī [gloriae] (gloria) fuērunt civitatibus suis.
Haec sententia patriae [salūti] (salus) fuit.
Patri tuo [magno dedecori] (magnum dedecus) es.
Pausanias vēnit Atticis [auxilio] (auxilium).
Maiōrum facta nobis [exemplo] (exemplum) erunt.
- V. Να αναγνωριστεί το είδος της δοτικής στις παρακάτω προτάσεις:
Epistulam tibi scripsi. [έμμεσο αντικείμενο στο scripsi]
Ancilla dixit Nasīcae Ennium domi non esse. [έμμεσο αντικείμενο στο dixit]
Cato patribus ficum ostendit. [έμμεσο αντικείμενο στο ostendit]
T. Manlius exercitui Rōmanōrum praefuit. [δοτ. ως συμπλ. στο praefuit]
Pareāmus senātui! [δοτ. ως συμπλ. στο pareāmus]
Licet nobis feliciter vivere. [προσωπική στο licet]
Filius patri simillimus est. [δοτική ως συμπλήρωμα στο simillimus]
- VI. (α). Να συμπληρωθούν τα κενά με την αφαιρετική του ουσιαστικού (ή ουσ. και επιθέτου) που βρίσκεται στην παρένθεση. (β) Να αναγνωριστούν οι αφ. των προτάσεων 1, 2, 3, 10, 13, 15, 16, 17.
1. *Paulus ex [urbe] (urbs) abit.* [της απομάκρυνσης].
 2. *Aenēas [Venere] (Venus-eris) natus est.* [της καταγωγής].
 3. *Phidias fēcit statuam ex [ebore] (ebur-oris).* [της ύλης].
 4. *I. Brutus populum Rōmānum a [regibus] (reges) liberāvit.*
 5. *T. Manlius hostem [armis] (arma-ōrum) spoliāvit.*
 6. *Alpes Italiā ab [Galliā] (Gallia) seiungunt.*
 7. *Hannibal ex [insidiis] (insidiae-ārum) Fabii se expedit.*
 8. *Ex [dicto] (dictum) filiae (suae) spem triumphī praesumpsit.*
 9. *Terror Cassium e [somno] (sognus) excitāvit.*
 10. *Germāni vinum a [mercatoribus] (mercatores) ad se importāri non sinunt.* [του ποιητ. αιτίου]
 11. *Galli ex [fugā] (fuga) in civitates discēdunt.*
 12. *Magnus timor exercitum occupāvit ex [vocibus] (voces) Gallōrum.*
 13. *Hercules gregem ex [loco infesto] (locus infestus) amovēre coepit.*
 [της απομάκρυνσης].
 14. *Hercules de [viā] (via) fessus ibi dormiēbat.*
 15. *Claudius a [militibus] (milites) in castra delātus est.* [του ποιητ. αιτίου]
 16. *Paula modestior [Porciā] (Porcia) est.* [συγκριτική]

17. Unus ex [Gallis] (Galli) Caesari traditus est. [του διαιρεμένου όλου]
- VII. (α). Na συμπληρωθούν τα κενά με την αφαιρετική του ουσιαστικού (ή ουσιαστικού και επιθέτου) που βρίσκεται στην παρένθεση (β). Na αναγνωριστούν οι αφαιρ. των προτάσεων 1, 2, 3, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 14:
1. Caesar cum [quattuor legionibus] (quattuor legiōnes) in Galliam pervēnit. [της συνοδείας]
 2. Minicia [magnā patientiā] (magna patientia) valetudinem tulit [του τρόπου].
 3. Hominem cum [diligentiā] (diligentia) investiga! [του τρόπου].
 4. Aesōpus [dolōre] (dolor) adfectus est.
 5. Claudius imperium cōpit [mirabili casu] (mirabilis casus).
 6. Arria [siccis oculis] (sicci oculi) in cubiculum redibat. [του τρόπου].
 7. Ancilla domini [iussu] (iussu) dixit Ennium domi non esse. [της αιτίας].
 8. Hercules [irā] (ira) incensus Cacus interfēcit. (της αιτίας).
 9. Galli [muris] (muri-ōrum) oppidi maxime confidunt.
 10. Cicero cum [filio suo] (filius suus) Rōmam vēnit. [της συνοδείας].
 11. I. Brutus posteritātis [glōriā] (gloria) dignus fuit.
 12. Paula Porciam [modestiā] (modestia) antecellit. [της αναφοράς].
 13. Arria [dolōre] (dolor) adducta ex cubiculo egrediebātur. [της αιτίας]
 14. Minicia puella [matronāli gravitatē] (matronālis gravitas) fuit [της ιδιότητας].
- VIII. Na συμπληρωθούν τα κενά με την αφαιρετική του ουσιαστικού (ή του ουσιαστικού και επιθέτου) που βρίσκεται στην παρένθεση και να δικαιολογηθεί η χρήση της:
- Accius [grandi aetate] (grandis aetas) ad Pacuvium vēnit.
 [Bello Punico tertio] (bellum Punicum tertium) Carthāgo delēta est.
 [Postero die] (posterus dies) Claudius imperātor factus est.
 Camillus diu in [exilio] (exilium) fuit.
 Murēna in [Asiā] (Asia) continenter vixit.
 Scribōniānus arma in [Illyrico] (Illyricum) moverat.
 [Paucis post diēbus] (pauci dies + post) Ennius ad Nasīcam vēnit.
 Cato attulit [quodam die] (quidam dies) in Curiam ficum ex Carthagine.
 Patria nostra in [extrēmo discrimine] (extrēmum discrimen) fuit.
 Brutus et Scipiōnes in deōrum [coetu] (coetus) repōno.
 Licinus [Athēnis] (Athēnae) pro libero fuit.
 Ficus [Carthagine] (Carthāgo) decerpta erat.
 Patri magno adiumento fuit in [periculis] (pericula) Murena.

LECTIO ALTERA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τα *exempla virtutis* βλ. L. R.Lind, «The Tradition of Roman Moral Conservatism», C. Deroux (ed.), *Studies in Latin Literature and Roman History*, I, *Collection Latomus 164*, Bruxelles 1979 (ανασκόπηση και βιβλιογραφία).

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *Arch.* 14 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουσ. *sapiens* (κανονικά μετοχή του ενεστώτα του *sapio*) κλίνεται όπως το *adulescens* (συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXXI). (β) Ο τύπος *iacērent* είναι υποτακτική του παρατατικού του *iacēo*, που πρέπει να τη διακρίνουμε από την υποτακτική *iacērent* του *iacio* (βλ. το μάθ. V ετυμ. 10). (γ) Για το ουσ. *litterae-ārum* βλ. το μάθ. XVIII. (δ) Οι αφαιρετικές *colendo* και *cogitando* δηλώνουν τον τρόπο. (ε) Για την κλίση του ουσ. *mens* βλ. το μάθ. VI Π. (ζ) Οι αφαιρετικές *expetendo* και *ducendo* δηλώνουν τον τρόπο και είναι επεξήγηση στο *sic*. (η) Η γενική *mortis* είναι επεξηγηματική. (θ) Η γενική *parvi* είναι της αξίας (μάθ. XXIX Π3α).

2. Τα μαθήματα XXXII-XXXIV πραγματεύονται τρεις ονοματικούς ρηματικούς τύπους: το γερούνδιο, το γερουνδιακό και το σουπίνο. Ενώ η ελληνική χρησιμοποίησε το απαρέμφατο με τη βοήθεια του άρθρου ως έναρθρο ρηματικό ουσιαστικό, η λατινική ανέπτυξε αντίστοιχα ένα ρηματικό ουσιαστικό από το θέμα του ενεστώτα με το πρόσφυγα *-nd-* και με καταλήξεις ενός δευτερόκλιτου ουσιαστικού. Την ονομαστική του γερουνδίου και την απρόθετη αιτιατική (άμεσο αντικείμενο) αναπληρώνει το απαρέμφατο του ενεστώτα.

3. Να τονιστεί ιδιαίτερα στους μαθητές πως (α) οι πιο εύχρηστοι τύποι του γερουνδίου είναι η (εμπρόθετη) αιτιατική

και η αφαιρετική, (β) γερούνδιο διαθέτουν και τα αποθετικά ρήματα, (γ) το γερούνδιο μεταφράζεται με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με τη χρήση του (βλ. τα παραδείγματα του βιβλίου).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Γεμάτα είναι όλα τα βιβλία, γεμάτοι οι λόγοι των σοφών, γεμάτη είναι η αρχαιότητα από πρότυπα υποδειγματικής συμπεριφοράς. Όλα αυτά (τα πρότυπα) θα έμεναν στην αφάνεια αν δεν τα συνόδευε το φως των Γραμμάτων. Πόσο πολλές εικόνες γενναιοτάτων αντρών μας άφησαν κληρονομιά οι Έλληνες και οι Ρωμαίοι συγγραφείς, όχι μόνο για να τις ατενίζουμε αλλά και για να τις μιμούμαστε! Αυτές (τις εικόνες) τις έβαζα πάντα μπροστά μου ως πρότυπα στην επιθυμία μου να διοικήσω σωστά και να διαχειριστώ την πολιτεία μας. Διέπλαθα την ψυχή μου και το νου μου με το να λατρεύω και να αναλογίζομαι τους έξοχους άντρες. Γιατί έτσι μπόρεσα να ριχτώ για τη σωτηρία σας σε τόσους πολλούς και τόσο μεγάλους αγώνες, με το να επιδιώκω δηλαδή μόνο τον έπαινο και την τιμή και να μην υπολογίζω όλα τα βάσανα του σώματος και όλους τους θανάσιμους κινδύνους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *ad intuentum*: εμπρόθ. αιτιατική του γερουνδίου του αποθ. *intueor*, 2· εκφράζει το σκοπό.
ad imitandum: εμπρόθ. αιτιατική του γερουνδίου του αποθ. *imitor*, 1· εκφράζει το σκοπό.
(*bene*) *gerendi*: γενική του γερουνδίου του (*bene*) *gero*, 3 (στο *cupidus*).
administrandi: γενική του γερουνδίου του *administro*, 1 (στο *cupidus*).
colendo: αφαιρετική του γερουνδίου του *colo*, 3· εκφράζει τον τρόπο.
cogitando: αφαιρετική του γερουνδίου του *cogito*, 1· εκφράζει τον τρόπο.
expetendo: αφαιρετική του γερουνδίου του *expeto*, 3· εκφράζει τον τρόπο.
ducendo: αφαιρετική του γερουνδίου του *duco*, 3· εκφράζει τον τρόπο.
- II. *proeliandi* — *certandum* — *fugiendo* (τρόπος) — *scribendi* — *bellandi*.

- III. exemplōrum: γενική ως συμπλήρωμα του επιθ. plēna.
 virōrum: γενική κτητική στο imagines.
parvi: γενική της αξίας στο esse.

		ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
IV. Εν.	relinquunt	Ον. homo excellens	homines excellentes
Παρατ.	relinquēbant	Γεν. hominis excellentis	hominum excellentium
Μέλλ.	relinquent	Δοτ. homini excellenti	hominibus excellentibus
Παρακ.	reliquērunt	Αιτ. hominem excellentem	homines excellentes
Υπερσ.	reliquerant	Κλητ. homo excellens	homines excellentes
Συντ. Μέλλ.	reliquerint	Αφ. homine excellenti	hominibus excellentibus

- V. Exempla ad imitandum.
 Mens legendo alitur.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Οι Λέντουλοι ήταν παλιά αριστοκρατική οικογένεια της Ρώμης. Παρόμοιο ανέκδοτο για κάποιο Λέντουλο μνημονεύει και ο Μακρόβιος (2, 3, 3).

LECTIO TERTIA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για το μεταρρυθμιστικό έργο του Καίσαρα βλ. Zwi Yavetz, **Julius Caesar and his Public Image**, London 1983.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, **Marc.** 8 (με μικρές αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το αριθμητικό unus (= ένας) σημαίνει επίσης: μόνος, (α) μοναδικός, ένας και μόνο, μόνο ένας κτλ. Για την κατανόηση του tibi uni πρβ. στο τέλος: quibus praeter te medēri nemo potest. (β) Το απαρέμφατο iacēre είναι του iaceo. (≠ iacēre του iacio· μάθ. XXXII, συμπληρωματικές παρατηρήσεις). (γ) Για τη γενική ipsius βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. IX. (δ) Η αφαιρετική senēris legibus δηλώνει το μέσο.

(ε) Προσοχή στη διάκριση των vincio (δένω) και vinco (νικώ). (ζ) Το ρήμα quasso είναι θαμιστικό του quatio. (η) Το ουσ. dignitas σχηματίζει τη γενική του πληθ. κανονικά σε -um αλλά και σε -ium (μάθ. VI, συμπληρωματικές παρατηρήσεις). (θ) quae idem togātus fieri prohibuisset: πρόκειται για υποθετικό λόγο του β' είδους που εκφράζει υπόθεση αντίθετη προς την πραγματικότητα (μάθ. XXXIX Π2). Στην πλήρη του μορφή θα είχε ως εξής: quae idem fieri prohibuisset, si togātus fuisset. (ι) Για τη σύνταξη του prohibeo με απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα βλ. το μάθ. XV Π6 (εδώ η απαγόρευση αφορά τους οπαδούς του Καίσαρα και του Πομπηίου).

2. Το γερούνδιο και το γερουνδιακό σχηματίζονται με την προσθήκη του προσφύματος -nd- στο ενεστωτικό θέμα. Να τονιστεί η νοηματική αντιστοιχία του γερουνδιακού με τα ρηματικά επίθετα της ελληνικής σε **-τέος**, με τη διευκρίνιση ότι το γερουνδιακό χρησιμοποιείται πολύ συχνότερα από ό,τι τα επίθετα σε **-τέος** και εμφανίζει και πρόσθετες χρήσεις. Το γεγονός ότι απαρτίζει χωριστή συζυγία μαζί με το sum πιστοποιεί την ευρύτατη χρήση και τη σπουδαιότητά του (βλ. επίσης το μάθ. XLIX, σχετικά με τη γερουνδιακή ἔλξη). Η προσωπική και η απρόσωπη σύνταξη στην παθητική περιφραστική συζυγία να διδαχτεί παράλληλα με τη σύνταξη των επιθέτων σε **-τέος**. Ως προς τη δοτική του ενεργούντος προσώπου (του ποιητικού αιτίου) να τονιστεί πως η δοτική αυτή χρησιμοποιείται συνήθως με το γερουνδιακό και σπάνια με τους παθητικούς συντελικούς χρόνους των ρημάτων (χρήση κανονική στην ελληνική).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Εσύ και μόνο¹, Γαίε Καίσαρα, πρέπει να αποκαταστήσεις όλα όσα ξέρεις πως κείτονται καταλυμένα και ριγμένα κάτω από τη λαίλαπα αυτού του ίδιου του πολέμου, που υπήρξε αναγκαίος: πρέπει να αναδιοργανώσεις τη δικαιοσύνη, να αποκαταστήσεις την εμπορική πίστη, να χαλιναγωγήσεις τα πάθη, να επιδιώξεις την αύξηση του πληθυσμού: πρέπει να στερεώσεις με αυστηρούς νόμους όλα όσα έχουν ήδη καταρρεύσει και καταλυθεί. Σε ένα τόσο φοβερό² εμφύλιο πόλεμο, μέσα στο τόσο μεγάλο πάθος των ψυχών και των όπλων, η ρημαγμένη πολιτεία έχασε και πολλά διακριτικά του κύρους της και πολλά στηρίγ-

ματα της σταθερότητάς της· και πολλά έκανε στον πόλεμο και ο ένας και ο άλλος αρχηγός, που ο ίδιος σε περίοδο ειρήνης θα είχε εμποδίσει να συμβούν. Πρέπει λοιπόν να βοηθήσεις την πολιτεία και να θεραπεύσεις τώρα όλες τις πληγές του πολέμου, που κανείς εκτός από σένα δεν μπορεί να γιαντρέψει.

1. Εσύ είσαι ο μόνος που 2. τόσο μεγάλο.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. a. *excitanda*: γερουνδιακό, ουδ. γένους, ον. πληθ., του *excito*, 1· παθ. περιφραστική συζυγία (*excitanda sunt*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *omnia* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- β. *constituenda*: γερουνδιακό, ουδ. γένους, ον. πληθ., του *constituo*, 3· παθ. περιφραστική συζυγία (*constituenda sunt*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *iudicia* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- γ. *revocanda*: γερουνδιακό, θηλ. γένους, ον. εν., του *revoco*, 1· παθ. περιφραστική συζυγία (*revocanda est*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *fides* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- δ. *comprimendae*: γερουνδιακό, θηλ. γένους, ον. πληθ., του *comprimo*, 3· παθ. περιφραστική συζυγία (*comprimendae sunt*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *libidines* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- ε. *propaganda*: γερουνδιακό, θηλ. γένους, ον. εν., του *propāgo*, 1· παθ. περιφραστική συζυγία (*propaganda est*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *suboles* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- ζ. *vincienda*: γερουνδιακό, ουδ. γένους, ον. πληθ., του *vincio*, 4· παθ. περιφραστική συζυγία (*vincienda sunt*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *omnia* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- η. *subveniendum*: γερουνδιακό, ουδ. γένους, ον. εν., του *subvenio*, 4· παθ. περιφραστική συζυγία (*subveniendum est*), απρόσωπη σύνταξη με ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- θ. *sananda*: γερουνδιακό, ουδ. γένους, ον. πληθ., του *sano*, 1· παθ. περιφραστική συζυγία (*sananda sunt*), προσωπική σύνταξη με υποκ. το *vulnera* και ποιητικό αίτιο το *tibi*.
- II. *Fortes viri nobis imitandi sunt.*
Res publica illis bene gerenda est.
Animus mihi conformandus est.
Homines excellentes vobis colendi sunt.
Honestas illi expetenda est.
- II. *Vulneribus tibi medendum est.* (ή *vulnera tibi medenda sunt*, επειδή το *medeor* συντάσσεται σπανιότερα και με αιτιατική).

- III. *iacère*: αντικείμενο στο *sentis*, ειδικό απαρέμφατο.
impetu: αφαιρετική του μέσου στις μετοχές *perculsa* και *prostrata*

legibus: αφαιρετική του οργάνου (μέσου) στο *vincienda sunt*.
dignitatis: γενική αντικειμενική στο *ornamenta*.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ		
IV. Ον.	<i>uterque</i>	<i>utrique</i>	Εν.	<i>prohibeat</i>
Γεν.	<i>utriusque</i>	<i>utrorumque</i>	Παρατ.	<i>prohibēret</i>
Δοτ.	<i>utrique</i>	<i>utrisque</i>	Μέλλ.	<i>prohibitūrus sit</i>
Αιτ.	<i>utrumque</i>	<i>utrosque</i>	Παρακ.	<i>prohibuerit</i>
Αφ.	<i>utrōque</i>	<i>utrisque</i>	Υπερσ.	<i>prohibuisset</i>

- V. *Bella nobis vitanda sunt*.
Pax nobis expetenda est.

LECTIO QUARTA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για το Σκιπίωνα τον Αφρικανό βλ. W. Schur, **Scipio Africanus und die Begründung der römischen Weltherrschaft**, Leipzig 1927· A. H. McDonald, «Scipio Africanus and Roman Politics in the Second Century B.C.», *JRS* 28 (1938) 153-164· H. H. Scullard, **Scipio Africanus: Soldier and Politician**, London 1970.

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 2, 10, 2 (δασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Η εμπρόθετη αφαιρετική *in Literno* χρησιμοποιείται αντί της γενικής γιατί δηλώνει κανονικά όχι την πόλη Λίτερνο αλλά την έπαυλη (*villa*) του Σκιπίωνα στο Λίτερνο. (β) Η πρόταση *cum... existimasset* είναι αιτιολογική (μάθ. XXXV Π2). (γ) Το *quod* (= *id*) αναφέρεται σε ολόκληρο το περιεχόμενο της πρότασης *praesidium... conlocavit*. (δ) Η δοτική *ianuae* είναι συμπλήρωμα στο *appropinquaverunt* (μάθ. XXX Π1). (ε) η αφαιρετική *clara voce* δηλώνει τον τρόπο. (ζ) Για τον παρακείμενο *rettulērunt* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XII. (η) Για τη

σύνταξη του *iubeo* με παθητικό απαρέμφατο βλ. το μάθ. XV Π6. Εδώ οι αποδέκτες της διαταγής είναι οι δούλοι του Σκιπίωνα. (θ) Για την κλίση του ουσ. *deus* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXII.

2. Παρά τις συντακτικές αντιστοιχίες με την τελική μετοχή του μέλλοντα και το απαρέμφατο της αναφοράς της ελληνικής, το σουπίνο αποτελεί από γραμματική άποψη ιδιομορφία της λατινικής. Ο τύπος σε *-um*, που δηλώνει το σκοπό, είναι πιο εύχρηστος από τον τύπο σε *-u*, που δηλώνει την αναφορά, γιατί είναι φυσικό να αναφέρονται οι άνθρωποι συχνότερα στην ομιλία τους στο σκοπό κάποιας πράξης τους. Η στενή σύνδεση του τύπου σε *-um* με ρήματα κίνησης φαίνεται και από το σχηματισμό του απαρεμφάτου του παθητικού μέλλοντα από το σουπίνο σε *-um* και από το παθητικό απαρέμφατο του *eo*: *amātum iri*. Να γίνει ο απαραίτητος συσχετισμός του σουπίνου με τη μετοχή σε *-tus*, με τη διευκρίνιση πως το σουπίνο είναι ρηματικό ουσιαστικό με ενεργητική σημασία και η μετοχή ρηματικό επίθετο με παθητική σημασία.

3. Η λατινική διέσωσε και λείψανα μιας δοτικής του σουπίνου (βλ. π.χ. Πλαύτου *Bacch.* 62 *lepida memoratui*· Σαλλ. *Hist.* I, 24 *res secundae mire sunt vitiis optentui*).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ενώ ο Αφρικανός βρισκόταν στο Λίτερνο, έτυχε να έρθουν πολλοί αρχηγοί ληστών, για να τον χαιρετίσουν επίσημα. Τότε ο Σκιπίωνας, επειδή νόμισε πως ήλθαν για να συλλάβουν τον ίδιο, εγκατέστησε φρουρά από δούλους στο σπίτι του. Βλέποντας το πράγμα αυτό οι ληστές πλησίασαν την πόρτα αφού άφησαν κάτω τα όπλα (τους), και με δυνατή φωνή ανάγγειλαν στο Σκιπίωνα –να το ακούς και να μην το πιστεύεις!– πως είχαν έλθει για να θαυμάσουν την παλικαριά του. Όταν οι δούλοι μετέφεραν τα λόγια αυτά στο Σκιπίωνα, αυτός διέταξε να ανοίξουν τις πόρτες και να τους βάλουν μέσα. Οι ληστές προσκύνησαν τις παραστάδες της πόρτας σαν ιερό ναό και φίλησαν με λαχτάρα το δεξί χέρι του Σκιπίωνα. Αφού άφησαν μπροστά στην είσοδο δώρα (σαν κι αυτά) που οι άνθρωποι συνήθως προσφέρουν στους αθάνατους θεούς, γύρισαν στα λημέρια τους¹.

1. στον τόπο τους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. *salutātum*: σουπίνο σε αιτιατική πτώση, του *salūto*, 1· εκφράζει το σκοπό της κίνησης (*venērunt*).
captum: σουπίνο σε αιτιατική πτώση, του *capio*, 3· εκφράζει το σκοπό της κίνησης (*venīsse*).
audītu: σουπίνο σε αφαιρετική πτώση, του *audio*, 4· εκφράζει την αναφορά (σε εξάρτηση από το *incredibile*).
admirātum: σουπίνο σε αιτιατική πτώση, του *admīror*, αποθ. 1· εκφράζει το σκοπό της κίνησης (*venīsse*).
- II. *orātum* – *dormītum* – *hiemātum* – *spectātum*.
- III. *intellectu* – *iudicātu* – *cognitu*.
- IV. Η περίοδος αποτελείται από δύο προτάσεις: α. *cum... esset*: δευτερεύουσα χρονική πρόταση που εισάγεται με τον ιστορικό-*eum* + υποτ. του παρατατικού και εκφράζει το σύγχρονο (βλ. το μάθ. XXIV Π6)· β. *complūres... venērunt*: κύρια πρόταση.
α. *esset*: ρήμα· *Africānus*: υποκ.· *in Literno*: εμπρόθ. προσδ. του τόπου στο *esset* (στάση). Βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις.
β. *venērunt*: ρήμα· *duces*: υποκ.· *praedōnum*: γεν. κτητική στο *duces*· *complūres*: επιθετικός προσδιορισμός στο *duces*· *salutātum*: σουπίνο που εκφράζει το σκοπό της κίνησης (στο *venērunt*).
ad eum: εμπρόθετος προσδιορισμός που δηλώνει κίνηση προς πρόσωπο (στο *venērunt*)· *forte*: επιρρ. προσδ. του τρόπου στο *venērunt*.
- V. Ev. referunt
Παρατ. referēbant
Μέλλ. referent
Παρακ. rettulērunt
Υπερσ. rettulerant
Συντ. μέλλ. rettulerint. Βλ. το μάθ. XIII, συμπλ. παρατ.
- VI. *Eum salutātum* (ή *ad eum salutāndum*) *iimus*.
lucundum est visu.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΧΧΧΙΙ-ΧΧΧΙΥ

- I. Να συμπληρωθεί ο κατάλληλος τύπος του γερουνδίου:
Pueri venērunt ad [ludendum] (ludo, 3).
Libri [legendo] idonei sunt (lego, 3).
Poēta [scribendi] peritissimus est (scribo, 3).
Tempus ad [consulendum] breve erat (consulo, 3).
Caesar invēnit naves parātās ad [navigandum] (navigo, 1).
[Docendo] discimus (doceo, 2).
Charta utilis [scribendo] est (scribo, 3).
- II. Να συμπληρωθούν τα κενά με τον κατάλληλο τύπο του σουπίνου του ρήματος που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
Legātos ad Caesarem misērunt [rogātum] auxilium (rogo, 1).
Galli castra [oppugnātum] venērunt (oppugno, 1).
Fulvius Athēnas [exsulātum] abiit (exsulo, 1).
Id [factu] difficillimum est (facio, 3*).
Hoc, quod dicis, incredibile [audītu] est (audio, 4).
Spectaculum mirabile [visu] erat (video, vidi, visum, vidēre, 2).
Pueri [dormitum] eunt (dormio, 4).
- III. Να αντικατασταθεί το debeo + απαρ. από τον αντίστοιχο τύπο της παθητικής περιφραστικής συζυγίας. Να δηλωθεί το ποιητικό αίτιο.
- α. Duce[m] salutāre debēmus.
β. Scipio praesidium domesticōrum conlocāre debet.
γ. Praedōnes arma abicere debēbant.
δ. Rōmāni senatui parēre debuērunt.
ε. Domum ire debebāmus.
ζ. Equites Gallis occurrere debent.
η. Hostem proelio lacessere debuerāmus.
- [III] α. Dux nobis salutandus est.
β. Praesidium domesticōrum Scipiōni conlocandum est.
γ. Arma abicienda praedonibus erant.
δ. Rōmānis senatui parendum fuit.
ε. Nobis domum eundum erat.
ζ. Gallis ab equitibus occurrendum est. [εμπρόθετη αφ. του ποιητικού αίτιού για να αποφευχθούν οι δύο δοτικές]
η. Hostis proelio nobis lacessendus fuerat.

LECTIO QUINTA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με την ηθική διδασκαλία του ρωμαϊκού Στωικισμού (βλ. και την εισ. στο μάθ. XXXIX) βλ. E.V. Arnold, *Roman Stoicism* New York/Cambridge 1911, κεφ. 11-15· M.L. Clarke, *The Roman Mind*, Cambridge, Mass./Harvard 1968, κεφ. 11. Ειδικά για το Σενέκα βλ. M. Pohlenz, *Die Stoa: Geschichte einer geistigen Bewegung*, I, Göttingen 1959², 303 κεξ.· A.-M. Guillemin, «Sénèque, Directeur d'âmes», *REL* 30 (1952) 202-219· P. Boyancé, «Le stoïcisme à Rome», *Actes du VIIIème Congrès d'Association Budé*, Aix-en-Provence 1963, 253-262· P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, Paris 1978, 358 κεξ.

Πηγή του κειμένου: Σενέκας, *Cons. Helv.* 12, 4-6 (διδασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουσ. Plato κλίνεται ως εξής: Plato (Platon), Platōnis, Platōni, Platōna (Platōnem), Plato(η), Platōne. Όμοια κλίνεται και το ουσ. Zēno (Zenon). (β) Για τη σύνταξη του tradō με απαρέμφατο βλ. το μάθ. XIX. (γ) Το ουσ. plebs (plebes) είναι ετερόκλιτο. (δ) Στην πρόταση cum... funderet ο cum είναι ιστορικός. (ε) Το ουσ. sequester-stris σχηματίζει την αφαιρετική σε -e και τη γενική του πληθυντικού σε -ium. (ζ) Για το mehercule βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XVIII. (η) Το ipse αναφέρεται στον populus Romānus. (θ) Ο felices viros: επιφωνηματική χρήση της αιτιατικής, πολύ συνηθισμένη. (ι) Στη φράση loco soceri ο τύπος loco είναι αφαιρετική και κυριολεκτικά σημαίνει «στη θέση» (κάποιου). Στη χρήση αυτή εμφανίζεται και εμπρόθετη με την in (in loco soceri).

2. Ο αιτιολογικός σύνδεσμος quod προήλθε από την αιτιατική του ενικού του ουδετέρου της αναφορικής αντωνυμίας qui, quae, quod. Η χρήση του ως αιτιολογικού συνδέσμου πήγασε από την αιτιατική της αναφοράς (ως προς το οποίο, για

το οποίο, γιατί). Ο σύνδεσμος *quia* θα πρέπει να ήταν αρχικά η αιτιατική του πληθυντικού του ουδετέρου της αόριστης –ερωτηματικής αντωνυμίας *quis*· από αιτιατική της αναφοράς (ως προς τί;) έγινε ερωτηματικό μόριο (γιατί;) και έπειτα αιτιολογικός σύνδεσμος. Τέλος, ο σύνδεσμος *quoniam* είναι σύνθετος από το σύνδεσμο *cum* (*quom*) και το μόριο *iam* και διασώζει την αιτιολογική σημασία του *cum*. Για την προέλευση του *cum* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXIV.

3. Ως προς την εκφορά των αιτιολογικών προτάσεων να τονιστεί (α) η διαφοροποίηση της αιτιολογίας (αντικειμενική-υποκειμενική) ανάλογα με την έγκλιση (οριστική-υποτακτική)· να διευκρινιστεί επακριβώς η έννοια της υποκειμενικής αιτιολογίας και να υπογραμμιστεί η περίπτωση του συνδέσμου *cum*· (β) η συμμόρφωση με τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων των αιτιολογικών προτάσεων που εκφέρονται με τη υποτακτική.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Λένε πως ο Όμηρος είχε ένα δούλο, ο Πλάτωνας τρεις και ο Ζήνωνας κανέναν. Κανείς όμως ας μην τους λυπηθεί, γιατί τάχα έζησαν στη δυστυχία. Ο Μενήσιος Αγρίππας, που μεσολάβησε για την κοινή συμφιλίωση ανάμεσα στους πατρικούς και στους πληβείους, κηδεύτηκε με έρανο. Την εποχή που ο Ατίλιος Ρήγουλος κατατρόπωνε τους Καρχηδονίους στην Αφρική, έγραψε στη Σύγκλητο πως ο εργάτης του είχε φύγει και είχε εγκαταλείψει το χωράφι του· η Σύγκλητος αποφάσισε να αναλάβει το κράτος τη φροντίδα του αγρού, επειδή ο Ρήγουλος βρισκόταν μακριά. Οι θυγατέρες του Σκιπίωνα προικίστηκαν από το δημόσιο ταμείο, επειδή ο πατέρας τους δεν τους είχε αφήσει τίποτα. Δίκαιο ήταν, μα τον Ηρακλή, να πληρώσει φόρο ο ρωμαϊκός λαός στο Σκιπίωνα, αφού οι ίδιοι, εισέπρατταν μόνιμα φόρο από την Καρχηδόνα. Ευτυχισμένοι οι άντρες των κοριτσιών (αυτών) που ο ρωμαϊκός λαός πήρε τη θέση του πεθερού τους!

1. που τους έλαχε για πεθερός ο ρωμαϊκός λαός.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. a. *quod...vixerint*: αιτιολογική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο

quod και εκφέρεται με την υποτακτική, επειδή η αιτιολογία είναι υποκειμενική (κατά τη γνώμη του υποκ. του ρήματος *miseretur*). Ο χρόνος του ρήματος είναι παρακείμενος πρώτα γιατί δηλώνεται κάτι το προτερόχρονο (έζησαν στο παρελθόν) και δεύτερο επειδή εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (*miseretur*: ενεστώς).

β. *quoniam... aberat*: αιτιολογική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *quoniam* και εκφέρεται με την οριστική, επειδή η αιτιολογία είναι πραγματική (πράγματι ήταν μακριά). Ο παρατατικός δείχνει τη διάρκεια στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα του παρελθόντος.

γ. *quia nihil... reliquerat*: αιτιολογική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *quia* και εκφέρεται με την οριστική, που εκφράζει πραγματικό γεγονός. Ο υπερσυντέλικος της οριστικής δηλώνει κάτι το συντελεσμένο πριν από κάποιο χρονικό σημείο του παρελθόντος.

δ. *cum... exigeret*: αιτιολογική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *cum* και εκφέρεται με την υποτακτική (εσωτερική, λογική διεργασία). Ο παρατατικός δείχνει πράξη σύγχρονη με τον ιστορικό χρόνο της κύριας πρότασης (*aequum erat*).

Σημ. Η πρόταση *quibus... fuit* είναι αναφορική αιτιολογική· βλ. το μάθ. XLII Π2.

II. *Milites arma abiciunt, quod timent.*

Virum admirāmur, quod fortis est.

Adulescens periiit, quoniam pugnāre cupiēbat.

Infeliciter vixērunt, quia pater (suus) mortuus erat.

Όλες οι παραπάνω προτάσεις εκφράζουν πραγματική αιτιολογία και γι' αυτό εκφέρονται με οριστική. Οι σύνδεσμοι *quod*, *quia*, *quoniam* μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά.

III. *placuit*: ρήμα (απρόσωπο)· *curāri*: υποκ.· *senatui*: δοτ. προσωπική· *id*: υποκ. του *curāri*· *publice*: επιρρ. προσδ. του τρόπου στο *curāri*.

IV.

Ενεστ.	<i>exigat</i>
Παρατ.	<i>exigeret</i>
Μέλλ.	<i>exacturus sit</i>
Παρακ.	<i>exegerit</i>
Υπερσ.	<i>exegisset</i>

	Ενικός	Πληθυντικός
Ον.	aes	aera
Γεν.	aeris	aerum
Δοτ.	aeri	aeribus
Αιτ.	aes	aera
Κλητ.	aes	aera
Αφ.	aere	aeribus

Ο πληθ. aera δηλώνει αντικείμενα χάλκινα ή μπρούτζινα.

V. Carthaginienses fudit, quod (vir) fortis erat. (fundo, fudi, fusum, fundere, 3 = κατατροπώνω)

Pecuniam ei non dedērunt, quod dives esset (υποκειμενική αιτιολογία).

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Πρόκειται για τον Publius Claudius Pulcher, που ηγήθηκε του ρωμαϊκού στόλου στον Α΄ Καρχηδονιακό πόλεμο. Ηττήθηκε σε ναυμαχία από τους Καρχηδόνιους και η ήττα του αποδόθηκε από μερικούς στην ασέβειά του (για τα γεγονότα βλ. τον Πολύβιο 1, 49-52).

LECTIO SEXTA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με τον Μάνιο Κούριο Δεντάτο βλ. G. Forni, «Manio Curio Dentato uomo democratico», *Athenaeum* 31 (1953) 170-240. Σύμφωνα με τον Πλίνιο τον πρεσβύτερο (N.H. 7, 68) όφειλε το cognomen του «Dentatus» στο γεγονός ότι γεννήθηκε με δόντια (cum dentibus· βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIII). Ο τελευταίος στίχος του κειμένου απηχεί το στίχο του Εννίου (Ann. 373 V³ = 209 Warmington) quem nemo ferro potuit superāre nec auro.

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 4, 3, 5 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Οι μετοχές assidentem και cenantem είναι κατηγορηματικές (κατηγορούμενα στο se). (β) quam... fieri: β' όρος της

σύγκρισης (α' όρος το *imperāre*). (γ) *ipsum*: εννοείται ο *Manius Curius*. (δ) *acie vinci*: πρβ. *bello superāvit*, μάθ. XI, συμπλ. παρατ.

2. Ο σύνδεσμος *ut* ήταν αρχικά τροπικό επίρρημα με τρεις σημασίες: ερωτηματικό (πώς;), αναφορικό (όπως), αόριστο (κάπως). Από το αναφορικό επίρρημα προήλθε ο χρονικός σύνδεσμος *ut*, και από το αόριστο ο τελικός και ο βουλητικός (με τη μεσολάβηση της παρατακτικής σύνδεσης των προτάσεων: *dico: ut a me caveas!*). Από αυτό προήλθε επίσης και ο παραχωρητικός *ut* (*quod ut ita sit* = αυτό ας είναι κάπως έτσι = κι αν ακόμη αυτό είναι έτσι).

3. Στη διδασκαλία των τελικών προτάσεων να υπογραμμιστεί (α) η αποκλειστική χρήση της υποτακτικής στις προτάσεις αυτές· (β) η ιδιομορφία στην ακολουθία των χρόνων (βλ. επίσης το μάθ. XLVII Π4 για την εξήγηση της ιδιομορφίας). Σχετικά με τη χρήση της υποτακτικής να γίνει αναφορά στα όσα λέγονται στα μαθ. XXIII Π2, XXIV Π5.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Μάνιος Κούριος Δεντάτος ήταν πάρα πολύ ολιγαρκής, για να μπορεί να περιφρονεί ευκολότερα τα πλούτη. Μια μέρα ήλθαν σε αυτόν απεσταλμένοι των Σαμνιτών. Αυτός παρουσιάστηκε στα μάτια τους καθισμένος δίπλα στη φωτιά σε ένα σκαμνί και τρώγοντας από ένα ξύλινο πιάτο. Περιφρόνησε τα πλούτη των Σαμνιτών και οι Σαμνίτες θαύμασαν τη φτώχεια του. Ενώ δηλαδή του έφεραν από μέρους της πολιτείας τους πολύ χρυσάφι, για να το κάνει ό,τι θέλει, γέλασε μαλακώνοντας το αυστηρό πρόσωπό του κι απάντησε αμέσως: «Μέλη αυτής της περιττής, για να μην πω ανόητης, πρεσβείας, πείτε στους Σαμνίτες πως ο Μάνιος Κούριος προτιμάει να εξουσιάζει τους πλούσιους παρά να γίνει πλούσιος ο ίδιος· και θυμηθείτε πως εμένα ούτε στη μάχη μπορούν να με νικήσουν ούτε με χρήματα να με διαφθείρουν».

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. α. *quo facilius...posset*: τελική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *quo*, επειδή ακολουθεί επίρρημα συγκριτικού βαθμού· εκφέρε-

- ται με την υποτακτική του παρατατικού, γιατί το ρήμα της κύριας πρότασης (*utebātur*) είναι σε ιστορικό χρόνο.
- β. *ut eo uterētur*: τελική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με την υποτακτική του παρατατικού, γιατί το ρήμα της πρότασης από την οποία εξαρτάται (*attulissent*) είναι σε ιστορικό χρόνο.
- γ. *nē dicam*: τελική (παρενθετική) πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *nē* γιατί η πρόταση είναι αρνητική· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα.
- II. *Praedōnes venērunt, ut salutārent* (εξάρτηση από ιστορικό χρόνο).
Legātos misērunt, ut orārent (εξάρτηση από ιστορικό χρόνο).
Pueri venērunt, ut spectārent (εξάρτηση από ιστορικό χρόνο).
Legātos mittunt, ut orent (εξάρτηση από αρκτικό χρόνο).
Praedōnes veniunt, ut salūtent (εξάρτηση από αρκτικό χρόνο).

III.

Ενεστ.	<i>utitur</i>
Παρατ.	<i>utebātur</i>
Μέλλ.	<i>utētur</i>
Παρακ.	<i>usus est</i>
Υπερσ.	<i>usus erat</i>
Συντ. μέλλ.	<i>usus erit</i>

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	<i>acies</i>	<i>acies</i>
Γεν.	<i>aciēi</i>	—
Δοτ.	<i>aciēi</i>	—
Αιτ.	<i>aciem</i>	<i>acies</i>
Κλητ.	<i>acies</i>	<i>acies</i>
Αφ.	<i>acie</i>	—

- IV. *Pauper est* (αρκτικός χρόνος), *ut divitias contemnere possit*.
Pauper erat (ιστορικός χρόνος), *ut divitias contemnere posset*.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ο Μάρκος Αντώνιος (143-87 π.Χ.), που διετέλεσε ύπατος το 99 π.Χ., υπήρξε δεινός ρήτορας. Είναι ο ένας από τους δύο κύριους ομιλητές στο έργο του Κικέρωνα **De oratōre**. Υπήρξε θύμα των προγραφών του Γαίου Μαρίου.

LECTIO SEPTIMA ET TRICESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με την απήχηση των εμφύλιων πολέμων στη λατινική λογοτεχνία βλ. P. Jal, **La guerre civile à Rome**, Paris, 1963.

Πηγή του κειμένου: επιλογή και διασκευή από τον Κικέρωνα, **fam**, 16, 12, 1 και 12, 18, 2.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) nisi... subvenerit, (ut)... nequeāmus: εξαρτημένος υποθετικός λόγος του α' είδους (το subvenerit είναι υποτακτική του παρακειμένου). Ευθύς λόγος: nisi qui deus subvenerit (συντ. μέλλ.), salvi esse nequimus (για τους υποθ. λόγους βλ. το μάθ. XXXIX). (β) Η πρόταση ut veni είναι χρονική. (γ) Η πρόταση quae... pertinērent είναι αναφορική προσδιοριστική. Η υποτακτική δηλώνει κάτι το δυνατό ή ενδεχόμενο, ενώ η οριστική (pertinēbant) θα δήλωνε κάτι το πραγματικό (για τις προτάσεις αυτές βλ. το μάθ. XLII Π1α). (δ) Η πρόταση etsi ego clamābam είναι εναντιωματική (μάθ. XL Π1). (ε) Η πρόταση etiamsi... non sint είναι παραχωρητική (μάθ. XL Π2). (ζ) Οι προτάσεις quae velit, quorum...parta sit είναι αναφορικές προσδιοριστικές· οι υποτακτικές (velit αντί για vult, parta sit αντί για parta est) οφείλονται σε έλξη (μάθ. XLII Π1α).

2. Η εκφορά των συμπερασματικών προτάσεων μόνο με την υποτακτική υπογραμμίζει τον «κεντρομόλο» χαρακτήρα της λατινικής σύνταξης. Η έκφραση δηλαδή του αποτελέσματος γίνεται με την υποτακτική, επειδή αυτό απορρέει από κάποιο δεδομένο που αναφέρεται στην κύρια πρόταση.

3. Στη διδασκαλία των προτάσεων αυτών να υπογραμμιστεί (α) η διάκριση των επιρρηματικών από τις ουσιαστικές συμπερασματικές προτάσεις, (β) η διάκριση των αρνητικών

συμπερασματικών (ut non) από τις αρνητικές τελικές προτάσεις (nē), (γ) η ακολουθία των χρόνων στις προτάσεις αυτές. Το παράδειγμα *tantus terror omnes invāsit, ut nemo arma ceperit* αποδεικνύει πως, κι όταν ακόμη το αποτέλεσμα θεωρείται ως πραγματοποιημένο, η λατινική διατηρεί την υποτακτική αποδεσμεύοντας μόνο το χρόνο (βλ. και το μάθ. XLVII Π4).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τα πράγματα έχουν φτάσει σε τέτοιο σημείο που, αν κάποιος θεός ή κάποιο τυχαίο περιστατικό δε βοηθήσει, δε θα μπορέσουμε να σωθούμε. Εγώ βέβαια, μόλις ήλθα στη Ρώμη, δεν έπαψα και να πιστεύω και να λέω και να κάνω όλα εκείνα που στόχευαν στην ομόνοια¹: όμως τόσο μεγάλη μανία τους είχε πιάσει όλους, ώστε να επιθυμούν τον πόλεμο, μολονότι εγώ φώναζα ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερη δυστυχία από τον εμφύλιο πόλεμο. Στους εμφύλιους πολέμους όλα είναι αξιοθρήνητα, αλλά τίποτα δεν είναι πιο αξιοθρήνητο από την ίδια τη νίκη: αυτή κάνει τους νικητές αγριότερους και πιο αχαλίνωτους (από ό,τι συνήθως), ώστε, ακόμη κι αν δεν είναι τέτοιοι από τη φύση τους, να εξαναγκάζονται από τα πράγματα² να γίνουν. Πράγματι, η έκβαση των εμφύλιων πολέμων είναι πάντα τέτοια, ώστε να γίνονται όχι μόνο όσα θέλει ο νικητής, αλλά (ώστε) ακόμη να κάνει ο νικητής το χατίρι εκείνων, με τη βοήθεια των οποίων κερδήθηκε η νίκη.

1. που αφορούσαν την ομόνοια
2. από ανάγκη.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. a. *ut salvi esse nequeāmus*: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα, γιατί το ρήμα της κύριας πρότασης (*deducta est*) είναι σε αρκτικό χρόνο (παρακείμενος με σημασία ενεστώτα· βλ. το μάθ. XXIII Π3).
β. *ut rugnāre cuperent*: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την υποτακτική του παρατατικού, γιατί το ρήμα της κύριας πρότασης (*invaserat*) είναι σε ιστορικό χρόνο.
γ. *ut necessitāte esse cogantur*: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με τη υποτακτική του ενεστώτα, γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*reddit*).

- δ. *ut non solum ea fiant*: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα, γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*sunt*).
- ε. (*sed etiam*) *ut victor obsequatur iis*: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα, όπως και η προηγούμενη πρόταση, με την οποία τη συνδέει αντιθετικά το *sed etiam*.
- II. *possimus*: υποτακτική του ενεστώτα, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος (*est*).
possēmus: υποτακτική του παρατατικού, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος (*erat*).
perēant: υποτακτική του ενεστώτα, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος (*est*).
perīrent: υποτακτική του παρατατικού, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος (*erat*).
interficiant: υποτακτική του ενεστώτα, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος (*est*).
interficerent: υποτακτική του παρατατικού, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος (*erat*).
- III. *sentire*: αντικείμενο του *destiti*, τελικό απαρέμφατο.
ipsa victoria: β' όρος της σύγκρισης· εισάγεται με το *quam* και ονομαστική, όπως δηλ. και ο α' όρος (*nihil*)· βλ. και το μάθ. XVI, συμπλ. παρατ. *quo sum auxilio*· *auxilio*: αφ. του οργάνου (μέσου) στο *parta sit quo sum*: γεν. υποκειμενική στο *auxilio*· βλ. το μάθ. XXXI Π3δ.
- IV. Ενεστ. *pariatur*
 Παρατ. *pareretur*
 Παρακ. *parta sit*
 Υπερσ. *parta esset*
- Για την κλίση του *ferox* βλ. το μάθ. VIII Π2
- V. *Tantus furor eos invādit* (αρκτικός χρόνος), *ut bellum gerant*.
Tantus furor eos invāsit (ιστορικός χρόνος), *ut bellum gererent*.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ο Γάββας υπήρξε γελωτοποιός (*scurra*) στα χρόνια του Αυγούστου. Τον αναφέρουν ακόμα ο Μαρτιάλης (I, 41, 16· 10, 101, 2^η κεξ.) και ο Γιουβενάλης (5, 4). Ο *victoriātus* ήταν αργυρό νόμισμα που είχε πάνω του παράσταση της θεάς Νίκης (*Victōria*).

LECTIO DUODEQUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βλ. τα συμπληρωματικά σχόλια στην εισ. του μαθ. XII.
Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus I, 5, 4 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το *filiae* είναι δοτική χαριστική. (β) *ipsa*, ενν. η Καικιλία. (γ) Ο τύπος *nocte* είναι αφ. του χρόνου (υπάρχει και τύπος *noctu* από ένα θέμα *noctu-* το θέμα του *nox* είναι κανονικά *noct-* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIII). Το *quodam* προσδιορίζει το ουσ. *sacello* (γιατί το *nox* είναι θηλυκό). (δ) Ο τύπος *standi* είναι γενική του γερουνδίου του *sto*. (ε) Η αφαιρετική *longā morā* είναι της αιτίας στο *fessa*. Ρήματα ή επίθετα που δηλώνουν σωματική ή ψυχική ταλαιπωρία, αρρώστια και κόπωση (*labōro, aeger, fessus*) συντάσσονται με αφαιρετική της αιτίας, απλή ή εμπρόθετη (με την *ex, ab, de*· πρβ. *de viā fessus*, μάθ. XIX). (ζ) Για τη βουλητική πρόταση *ut... cederet* βλ. το μάθ. XLV. (η) Για την έκφραση *res ipsa dictum confirmāvit* βλ. το μάθ. XIV.

2. Ο σύνδεσμος *dum* προήλθε από το χρονικό επίρρημα *dum*, που επιβίωσε ως δεύτερο συνθετικό επιρρημάτων (*interdum* = στο μεταξύ, *vix-dum* = μόλις και μετά βίας, *non-dum* = όχι ακόμα, ακόμα δεν) και της προστακτικής ορισμένων ρημάτων (*age-dum* = άντε τώρα, εμπρός λοιπόν). Ο σύνδεσμος *donesc* προέρχεται από το **doneque* και πρέπει μάλλον να συνδεθεί με το *denique* (= τελικά). Ο σύνδεσμος *quoad* είναι σύνθετος από το *quo* και το *ad* και ο *quamdiu* από το *quam* και το *diu*. Τέλος ο σύνδεσμος *simul* ήταν αρχικά το ουδέτερο του επίθετου *similis* (= όμοιος): στη συνέχεια μετατράπησε σε επίρρημα (= ταυτόχρονα) και έπειτα σε σύνδεσμο (= την ίδια στιγμή που, μόλις).

3. Στο μάθημα αυτό πραγματευόμαστε τη θεωρία των χρονικών προτάσεων με μεγάλη συντομία. Αυτό που ενδιαφέρει είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με (α) τη διάκριση των δύο περιπτώσεων του συγχρονισμού (2i α και β) η περίπτωση 2ιβ αποτελεί λατινισμό και στη χρήση αυτή ο dum δεν μπορεί να αντικατασταθεί από άλλο σύνδεσμο (στην περίπτωση 2ia μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναλλακτικά ο quoad και ο quamdiu), (β) τη χρήση της υποτακτικής στην περίπτωση 2iii, όταν υπεισέρχεται η έννοια της προσδοκίας ή της επιδίωξης (= υποκειμενικό στοιχείο), (γ) τη διάκριση του ιστορικού από τον χρονικό cum.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ενώ η Καικιλία, η γυναίκα του Μπέλλου, επιδίωκε την εμφάνιση κάποιου γαμήλιου οiwονού για την κόρη της αδελφής της σύμφωνα με τις πατροπαράδοτες συνήθειες, δημιούργησε η ίδια τον οiwονό. Μια νύχτα δηλαδή καθόταν σε ένα ιερό με την κόρη της αδελφής της και περίμενε μέχρι να ακουστεί κάποια φωνή που να ανταποκρινόταν στο σκοπό τους. Κάποτε πια η κοπέλα, κουρασμένη από την πολλή ορθοστασία, ζήτησε από τη θεία της να της παραχωρήσει για λίγο τη «θέση» της. Τότε η Καικιλία της είπε: «Ευχαρίστως σου παραχωρώ τη θέση μου». Λίγο καιρό αργότερα τα ίδια τα πράγματα επαλήθευσαν τα λόγια αυτά. Πέθανε δηλαδή η Καικιλία, που, όσο ζούσε, ο Μπέλλος την αγάπησε πολύ. Έπειτα ο Μπέλλος παντρεύτηκε την κοπέλα.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Εισάγεται

- α. χρονικός cum
- β. ubi
- γ. ut
- δ. αντίστροφος cum
- ε. επαναληπτικός cum
- ζ. postquam
- η. επαναληπτικός cum
- θ. ιστορικός cum
- ι. ιστορικός cum
- κ. ιστορικός cum

Εκφέρεται

- οριστ. του μέλλοντα
- οριστ. του παρακ.
- οριστ. του παρακ.
- οριστ. του παρακ.
- οριστ. του ενεστ.
- οριστ. του παρακ.
- οριστ. του υπερσ.
- υποτ. του παρατ.
- υποτ. του υπερσ.
- υποτ. του παρατ.

Εκφράζει

- σύγχρονο
- προτερόχρονο
- προτερόχρονο
- υστερόχρονο
- σύγχρονο
- προτερόχρονο
- πρότερόχρονο
- σύγχρονο
- προτερόχρονο
- σύγχρονο

- ii. cenat (συνεχιζόμενη πράξη που διακόπτεται).
 diceret (προσοδοκία: «μέχρι να πει κάτι») – dixit («ώσπου είπε κάτι»)
 vivus erat (παράλληλη διάρκεια).
- III. Dum sedent, vox audīta est (περίπτωση 2ιβ).
 Dum spiro, spero (περίπτωση 2ια).

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XXXV-XXXVIII

- I. Να αντικατασταθεί ο προσδιορισμός του αναγκαστικού αιτίου ή η αιτιολογική μετοχή από αιτιολογική πρόταση:
 Victōres **propter furōrem** ferōces fiunt (fūrōr victōres invādit).
 Puella, longā morā standi **fessa**, rogāvit materteram ut sibi loco cederet (fessus sum).
Ob maximā frugalitātem Curius Samnitium divitias contempsit (maximā frugalitāte utor).
- [I] Victōres ferōces fiunt, quia furor eos invādit.
 Puella rogāvit materteram ut sibi loco cederet, quod longā morā standi fessa erat.
 Curius Samnitium divitias contempsit, quoniam maximā frugalitāte utebātur.
- II. Στις παρακάτω αιτιολογικές προτάσεις να δικαιολογηθεί η έγκλιση και ο χρόνος του ρήματος (όπου χρειάζεται):
- α. Cum omnes pugnāre cupiant, salvī esse non possumus.
 β. Ennius Nasīcam accusāvit, quod aperte mentiebātur.
 γ. Ennius Nasīcam accusāvit, quod aperte mentirētur.
- [II] α. Ο αιτιολογικός σύνδεσμος cum συντάσσεται πάντοτε με την υποτακτική. Η υποτακτική του ενεστώτα (cupiant) δηλώνει το σύγχρονο σε σχέση με το χρόνο του ρήματος της κύριας πρότασης (non possumus).
 β. Η έγκλιση της αιτιολογικής πρότασης είναι η οριστική (mentiebātur), γιατί η αιτιολογία είναι αντικειμενικά αποδεκτή.
 γ. Η υποτακτική στην αιτιολογική πρόταση (mentirētur) δείχνει υποκειμενική αιτιολογία (η κατηγορία εμφανίζεται ως άποψη του Εννίου). Η υποτακτική του παρατατικού δηλώνει το σύγχρονο σε σχέση με το χρόνο του ρήματος της κύριας πρότασης (accusāvit).

- II Na αναγνωριστούν παρακάτω οι δευτερεύουσες προτάσεις και να δικαιολογηθεί η έγκλιση και ο χρόνος με τον οποίο εκφέρονται:
- Caecilia in sacello persedēbat, ut vocem congruentem proposito audīret.
 - Arria filio funus ita parāvit, ut ignorarētur a marīto.
 - Gallus se ipsum interfēcit, nē ab hostibus caperētur.
 - Regulus tam pauper fuit, ut nihil filiis reliquerit.
 - Manius Curius tantā frugalitāte utebātur, ut nemo eum corrumpere posset.
 - Zēno nullum servum habet, quo felicius vivat.
- [III] a. ut... audīret: τελική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο ut· εκφέρεται με την υποτακτική, όπως οι τελικές προτάσεις· η υποτακτική του παρατατικού επιβάλλεται από την ακολουθία των χρόνων, γιατί το ρήμα της κύριας πρότασης (persedēbat) είναι χρόνου ιστορικού.
- ut ignorarētur...: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο ut (το επίρρημα ita στην κύρια πρόταση δείχνει πως ακφλουθεί συμπερασματική πρόταση)· εκφέρεται με την υποτακτική όπως όλες οι συμπερασματικές προτάσεις· η υποτακτική του παρατατικού επιβάλλεται από την ακολουθία των χρόνων, γιατί το parāvit είναι ιστορικός χρόνος.
 - nē...caperētur: τελική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο nē (αρνητική)· εκφέρεται με την υποτακτική, όπως όλες οι τελικές προτάσεις· η υποτακτική του παρατατικού (caperētur) ακολουθεί αναγκαστικά μετά από ιστορικό χρόνο (interfēcit).
 - ut... reliquerit: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο ut: η έγκλιση είναι η υποτακτική (reliquerit) όπως σε όλες τις συμπερασματικές προτάσεις· η υποτακτική του παρακειμένου δείχνει αποτέλεσμα που θεωρείται ως κάτι το ολοκληρωμένο στο παρελθόν.
 - ut nemo... posset: επιρρηματική συμπερασματική πρόταση (προηγείται το tantā) που εισάγεται με το σύνδεσμο ut (nemo: αρνητική)· η έγκλιση είναι η υποτακτική (posset), όπως σε όλες τις συμπερασματικές προτάσεις· η υποτακτική του παρατατικού επιβάλλεται από το utebātur (ιστορικός χρόνος).
 - quo felicius vivat: τελική πρόταση που εισάγεται με το quo επειδή ακολουθεί επίρρημα συγκριτικού βαθμού (felicius)· η έγκλιση είναι κανονικά η υποτακτική (vivat) χρόνου ενεστώτα, όπως απαιτεί το habet (αρκτικός χρόνος).

- IV. Να αντικατασταθεί το σουπίνο ή το εμπρόθετο γερούνδιο από τελική πρόταση:
- In sacellum venērunt omen **petitum**
 - In Africam cum hostibus **pugnātum** abiit.
 - Menēnius Agrippa mercenarium mittit agrum **curātum**..
 - Amīci venērunt **ad spectandum**.
- [IV] α. In sacellum venērunt, ut omen peterent.
β. In Africam abiit, ut cum hostibus pugnāret.
γ. Menēnius Agrippa mercenarium mittit, ut agrum curet.
δ. Amīci venērunt, ut spectārent.
- V. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο του ρήματος που βρίσκεται στην παρένθεση:
- Abi (προστ.) ex urbe, nē cives [corrupas] (corrumpo, 3).
Arria egrediebātur, nē maritus mortem fili [nosceret] (nosco, 3).
Manius Curius Samnitium divitias ita contempsit, ut legāti frugalitatem eius [admirāti sint] / [admirarentur] (admiror, αποθ. 1).
Cicero Rōmam vēnit, quo acius pro concordiā civium [diceret] (dico, 3).
Tanto dolōre Aesōpus est adfectus, ut nihil ei gratius esse [possit] quam recuperatio fugitīvi (possum).
- VI. Να συμπληρωθούν τα κενά με τον κατάλληλο τύπο του ρήματος που βρίσκεται στην παρένθεση:
- Postquam Hannibal Saguntum [expugnāvit] (expugno), Alpes transire constituit.
Cum Accius ex urbe Rōmā Tarentum [venisset] (venio), ad Pacuvium devertit.
Haec ubi domestici Scipiōni [rettulērunt] (refero), is fores reserāri iussit.
Ut (χρον.) praedōnes praesidium [animadvertērunt] (animadverto), arma abiecērunt.
Dum Cicero in urbe [erat] (sum), pro concordiā civium dicēbat.
Vix Arria ex cubiculo egressa erat, cum se dolōri [dedit] (do).
Cum (επαναλ.) furor cives [invādit] (invādo), pugnāre cupiunt.
Rēgulus mortuus est, antequam filiis dotem [relinqueret] (relinquo).
Dum Africānus praesidium domesticōrum [conlocat] (conloco), clamor magnus audītus est.
Praedōnes expectābant, donec Scipio fores [reserāret] (resero).
Cum Caecilia in sacello [esset] (sum), vox aliqua audīta est.

Σημ. Στην τελευταία πρόταση μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το erat για να δηλωθεί απλώς ο χρόνος. Η υποτακτική (esset) υπογραμμίζει το λόγο της παρουσίας της στο ναό.

LECTIO UNDEQUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βλ. τη βιβλιογραφία στην εισ. του μαθ. XXXV.

Πηγή του κειμένου: Σενέκας, *ep.* 85, 39-40.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το *praecipites* είναι κατηγορούμενο στο *imperītos* (βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. IX). (β) Για τις αφαιρετικές της ύλης *ex ebone, ex aere, ex illā* βλ. το μάθ. XXXI Π2γ. (γ) Η πρόταση *quale... posset* είναι αναφορική προσδιοριστική με όρο της αναφοράς το *tale*. Η υποτακτική *posset* είναι δυνητική (μάθ. XLII Π1α). (δ) Οι ονομαστικές *imperātor* και *miles* είναι κατηγορούμενά. (ε) Η πρόταση *quamcumque... acciperit* είναι αναφορική υποθετική (μάθ. XLII Π2). Πρόκειται για υποθετικό λόγο α' είδους με υπόθεση στην οριστική του συντ. μέλλοντα (*acciperit*) και απόδοση στην οριστική του μέλλοντα (*efficiet*).

2. Ο σύνδεσμος *sī* ήταν αρχικά επίρρημα που σήμαινε «έτσι» (παράγωγό του είναι το *sic*). Η υποθετική σημασία του προήλθε από στερεότυπες φράσεις, όπως *sī dis placet* = έτσι αρέσει στους θεούς > αν αρέσει στους θεούς. Το *nisi* είναι σύνθετο από το *nē* και το *si*. Η άρνηση *nisi* αναφέρεται συνήθως σε ολόκληρη την πρόταση, ενώ η *si non* σε έναν μόνο όρο της.

3. Στο συσχετισμό των λατινικών με τους ελληνικούς υποθετικούς λόγους να τονιστεί (α) η ύπαρξη στη λατινική ενός μόνο υποθετικού συνδέσμου έναντι των τεσσάρων της ελληνικής, (β) η διαμόρφωση των λατινικών υποθετικών λόγων με βάση κυρίως την αντίθεση της οριστικής με την υποτακτική έναντι των 5 εγκλίσεων της ελληνικής (οριστική, υποτακτική, ευκτική, δυνητική ευκτική, δυνητική οριστική). Οι παράγοντες αυτοί δικαιολογούν την ύπαρξη στη λατινική ολιγότερων ειδών

υποθετικών λόγων από ό,τι στην ελληνική (π.χ. το «προσδοκώ-μενο» της ελληνικής εντάσσεται στο α' είδος της λατινικής).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ούτε η φτώχεια ούτε ο πόνος εμποδίζουν το σοφό, ούτε τα πράγματα αυτά που βγάζουν από το δρόμο τους και γκρεμοσακίζουν όσους δεν έχουν πείρα. Πιστεύεις πως οι συμφορές τον καταβάλλουν; Αντίθετα¹, τις χρησιμοποιεί! Ο Φειδίας δεν ήξερε να κάνει αγάλματα μόνο από ελεφαντόδοντο· (τα) έκανε κι από μπρούντζο. Αν του πήγαινες μάρμαρο, αν του πήγαινες κάποιο υλικό πιο ταπεινό, θα το 'κανε τέτοιο (άγαλμα), όσο μπορούσε να γίνει πιο τέλειο από αυτό το υλικό. Έτσι κι ο σοφός θα δείξει την αρετή του στα πλούτη, αν μπορέσει, κι αν όχι, στη φτώχεια· αν μπορέσει, στην πατρίδα, κι αν όχι, στην εξορία· αν μπορέσει, ως στρατηγός, κι αν όχι, ως στρατιώτης· αν μπορέσει, γερός, κι αν όχι, ανάπηρος. Όποια τύχη κι αν του λάχει, θα δημιουργήσει από αυτήν κάτι αξιοσημείωντο.

1. κάθε άλλο

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Υπόθεση–Απόδοση–Είδος

- I. α. si marmor...obtulisset,... fecisset: υποτακτική του υπερωσ. II
β. si...materiam (obtulisset),... fecisset: υποτακτική του υπερωσ. II
γ. si licēbit, sapiens in divitiis explicābit: οριστική του μέλλ. I
δ. si non licēbit, in paupertāte explicābit: οριστική του μέλλ. I
ε. si poterit, in patriā explicābit: ορ. του μέλλ. I
ζ. si non poterit, in exilio explicābit: ορ. του μέλλ. I
η. si poterit, imperātor explicābit: ορ. του μέλλ. I
θ. si non poterit, miles explicābit: ορ. του μέλλ. I
ι. si poterit, integer explicābit: ορ. του μέλλ. I
κ. si non poterit, debilis explicābit: ορ. του μέλλ. I
- II. α. Υπόθεση στην οριστική του συντ. μέλλοντα (consulueritis) και απόδοση στην οριστική του μέλλοντα (consulet): είδος I (ανοιχτή υπόθεση).
β. Υπόθεση και απόδοση στην οριστική του ενεστώτα (habet, debemus): είδος I.
γ. Υπόθεση και απόδοση στην υποτακτική του παρατατικού (iacērent, accederet): είδος II (αντίθετο του πραγματικού στο παρόν).
- III. Si marmor Phidiae obferes, simulacrum faciet.

Si marmor Phidiae obferas, simulacrum faciat.
 Si marmor Phidiae obtulisti, simulacrum fēcit.
 Si marmor Phidiae obtulisses, simulacrum fecisset.

IV. Ενεστ.	efficit
Παράτ.	efficiēbat
Μέλλ.	efficiet
Παρακ.	effēcit
Υπερσ.	effecerat
Συντ. μέλλ.	effecerit

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	ebur	ebora
Γεν.	eboris	eborum
Δοτ.	ebori	eboribus
Αιτ.	ebur	ebora
Κλητ.	ebur	ebora
Αφ.	ebore	eboribus

Σημ. Ο πληθ. ebora απαντά σπάνια.

- V. Si hoc dicit, errat.
 Si hoc dixit, errāvit.
 Si hoc diceret, errāret.

LECTIO QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τον Σύλλα βλ. J. Carcopino, *Sylla ou la monarchie manquée*, Paris 1957². E. Badian, *L. Sulla, The Deadly Reformer*, Sidney 1970. Για το Μάριο βλ. Th. F. Carney, *A Biography of C. Marius*, Chicago 1970².

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 3, 8, 5 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Ο υπερθετικός των επιθέτων και των επιρρημάτων επιτείνεται με τα επιρρήματα *quam, vel, longe* κ.ά. (*quam celerissime*· πρβ. ελλην. **ὅ,τι (ὡς) τάχιστα**). (β) Η ονομ. *hostis* είναι κατηγορούμενο μετά το *iudicārētur* (πρβ. παρακάτω τη σύνταξη του *iudico* με αιτιατική και κατηγορούμενο). (γ) Για τη σύνταξη του *interrogātus* πρβ. το μάθ. XIV: *de homine eos interrogāvit*. (δ) Το *quin etiam* είναι συνώνυμο αλλά λίγο ασθενέστερο του *quin immo* (μάθ. XXIII)· για το *quin* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XLVII. (ε) Για την έκφραση *corpore infirmo* βλ.

το μάθ. IV· για την αφ. της ιδιότητας βλ. τα μαθ. XIV Π3 και XIX Π4. (ζ) Ο τύπος *meminero* είναι συντ. μέλλοντας του *memini*.

2. Ο σύνδεσμος *etsi* είναι σύνθετος από τον *et* και τον *si*, ο *tametsi* προέρχεται από το *tamen* και τον *etsi*. Ο *quamquam* προήλθε από αναδιπλασιασμό του *quam* (πρβ. *quisquis*). Σύνθετοι είναι επίσης ο *etiamsi* (*etiam*+*si*=ακόμη κι αν), και ο *quamvis* (*quam* + *vis* του *volo* = όσο θέλεις). Για την προέλευση του *ut* και του *cum* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XXIV και XXXVI.

3. Για να γίνει κατανοητή η διάκριση ανάμεσα στις εναντιωματικές και στις παραχωρητικές προτάσεις, να δοθούν και παραδείγματα από τη νεοελληνική. Ως προς το περιεχόμενο και την εκφορά των εναντιωματικών και των παραχωρητικών προτάσεων ισχύει μεταξύ τους γενικά η αντίθεση: αντικειμενικό (οριστική) – υποκειμενικό (υποτακτική), με τις εξής διευκρινίσεις (α) ο *licet* ακολουθείται από την υποτακτική λόγω της προέλευσής του· (β) για τον *cum* ισχύει η αντίθεση: αντικειμενικός *cum* (= χρονικός)– υποκειμενικός *cum* (= ιστορικός, αιτιολογικός, εναντιωματικός)· (γ) ο σύνδεσμος *etiamsi* ακολουθεί τη σύνταξη του υποθετικού *si*, αν και συντάσσεται συχνότερα με την υποτακτική παρά με την οριστική.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αφού κατέλαβε τη Ρώμη ο Σύλλας, συγκάλεσε ένοπλος τη Σύγκλητο, για να κηρύξει όσο πιο γρήγορα γινόταν το Γάιο Μάριο εχθρό του κράτους. Στη θέλησή του κανείς δεν τολμούσε να πάει αντίθετα. Μόνο ο Κόιντος Μούκιος Σκαιόλας, ο οιωνοσκοπός, όταν του ζητήθηκε η γνώμη γι' αυτό, αρνήθηκε να ψηφίσει. Κι επιπλέον, όταν ο Σύλλας τον πίεζε και τον απειλούσε¹, αυτός του απάντησε: «Ακόμη κι αν μου δείξεις τα στρατεύματα με τα οποία έχεις περικυκλώσει το Βουλευτήριο, ακόμη κι αν με απειλήσεις με θάνατο, εγώ δεν πρόκειται ποτέ να κηρύξω το Μάριο εχθρό του κράτους. Αν και είμαι γέρος κι αδύναμος στο σώμα, εντούτοις πάντα θα θυμάμαι ότι ο Μάριος έσωσε τη Ρώμη και την Ιταλία».

1. τον πίεζε απειλητικά

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. α. *Licet... ostendas... militum*: παραχωρητική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *licet*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*ostendas*), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*iudicābo*).
- β. *Licet... minitēris*: παραχωρητική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *licet*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*minitēris*), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*iudicābo*).
- γ. *Etsi... sum*: εναντιωματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *etsi*· εκφέρεται με την οριστική του ενεστώτα (*sum*).
- II. α. Παραχωρητική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *etiāmsi*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*sint*), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*coguntur*).
- β. Εναντιωματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *etsi*· εκφέρεται με την οριστική του παρατατικού (*volēbat*).
- γ. Εναντιωματική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *quamquam*· εκφέρεται με την οριστική του ενεστώτα (*minitāris*: πραγματικό στο παρόν). Η πρόταση του κειμένου είναι παραχωρητική και εκφράζει υποθετική κατάσταση (βλ. παραπάνω I β).
- III. εν. *iudicētur*, παρατ. *iudicarētur*, παρακ. *iudicātus sit*, υπερω. *iudicātus esset*.

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
Ον.	<i>senex</i>	<i>senes</i>
Γεν.	<i>senis</i>	<i>senum</i>
Δοτ.	<i>seni</i>	<i>senibus</i>
Αιτ.	<i>senem</i>	<i>senes</i>
Κλητ.	<i>senex</i>	<i>senes</i>
Αφ.	<i>sene</i>	<i>senibus</i>

Βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VII.

- IV. *Quamquam armātus est, non me terret. Licet armātus sit, non me terret.*

LECTIO PRIMA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τις αρχαϊστικές τάσεις στη λατινική λογοτεχνία βλ. W. D. Lebek, *Verba Prisca, Hypomnemata* 25, Göttingen 1975· R. Marache, *La critique*

littéraire de langue latine et le développement du goût archaïsant au IIe siècle de notre ère, Rennes 1952· E. Norden, *Die Antike Kunstprosa*, I, Leipzig/Berlin 1909² (passim)· A. D. Leeman, *Orationis ratio*, I-II, Amsterdam 1963 (passim). Για βιβλιογραφία κατά συγγραφέα (μέχρι το 1948) βλ. J. Cousin, *Bibliographie de la langue latine*, Paris 1951, 219-220.

Πηγή του κειμένου: Aulus Gellius (Αύλος Γέλλιος) 1,10 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Για τη σύνταξη *coluisse... dicuntur* βλ. το μάθ. XVIII Π3· (β) Για την κλίση του *aetas* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XX· (γ) Το *abhinc multis annis* (= εδώ και πολλά χρόνια) μπορεί να εκφραστεί και ως εξής: *abhinc multos annos, ante hos multos annos*· (δ) Η πρόταση *quae dicas* είναι πλάγια ερωτηματική (εξάρτηση από τα απαρέμφατα *scire* και *intellegere*· μάθ. XLIII).

2. Και στις παραβολικές προτάσεις ισχύει η αντίθεση αντικειμενικό (οριστική)- υποκειμενικό (υποτακτική), που είναι κυρίαρχη στη λατινική σύνταξη. Για τη διάκριση των απλών παραβολικών προτάσεων από τις υποθετικές παραβολικές να δοθούν και παραδείγματα από τη νεοελληνική. Οι τρεις κατηγορίες των απλών παραβολικών προτάσεων μπορούν να διακριθούν σχηματικά με βάση τα παρακάτω παραδείγματα (α) *ille similiter scribit ac sentit* (β) *ille sic scribit ut sentit* (γ) *ille tam plane scribit quam ego* (στη σελ. 238, στ. 8 του βιβλίου να διορθωθεί το *ut* σε *quam*).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Κούριος κι ο Φαβρίκιος, που έζησαν στα πολύ παλιά τα χρόνια, κι οι Οράτιοι, πολύ παλιότεροί τους, μιλούσαν με τους συγχρόνους τους καθαρά και με διαύγεια· δε χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα των Σικανών και των Πελασγών, που λένε πως ήταν οι πρώτοι κάτοικοι της Ιταλίας, αλλά τη γλώσσα της εποχής τους. Εσύ όμως χρησιμοποιείς γλώσσα που έχει πέσει σε αχρησία¹ εδώ και πολλά χρόνια, σαν να μιλούσες τώρα με τη μάνα του Ευάνδρου, επειδή δε θέλεις να ξέρει και να καταλαβαίνει κανείς τι λες. Ανόητε άνθρωπε, γιατί δε σωπαίνεις, για να πετύχεις αυτό που θες; Λες όμως πως σου αρέσουν τα παλιά τα

χρόνια , γιατί είναι τιμημένα και καλά και σεμνά. Έτσι λοιπόν να ζεις όπως οι παλιοί, αλλά έτσι να μιλάς όπως οι σύγχρονοί μας². Και να 'χεις πάντα στη μνήμη σου και στην καρδιά σου αυτό που έγραψε ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας: «Σαν το σκόπελο απόφευγε τη λέξη την ασυνήθιστη και την πρωτάκουστη».

1. που είναι απαρχαιωμένη 2. όπως οι άνθρωποι της εποχής μας.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. a. *proinde quasi... loquāris*: υποθετική παραβολική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *proinde quasi*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*loquāris*), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (*uteris*).
- β. *ut viri antiūqi (vivēbant)*: απλή παραβολική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την οριστική του παρατατικού (ρήμα που εννοείται: *vivēbant*)· στην κύρια πρόταση υπάρχει το *sic*.
- γ. *ut viri aetātis nostrae (loquuntur)*: απλή παραβολική πρόταση· εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*· εκφέρεται με την οριστική του ενεστώτα (ρήμα που εννοείται: *loquuntur*)· στην κύρια πρόταση υπάρχει το *sic*.
- II. *Tu tam dilucide loqueris quam nos.*
Paulus tam modeste loquitur quam Marcella.
Paulus tam studiōse lectitat quam Marcella.
- III. *Tu similiter loqueris ac scribis.*
Paulus similiter loquitur ac vivit.
Paulus similiter lectitat ac discit.
- IV. *Nos sic dicimus, ut intellegimus.*
Vos sic dicitis, ut intellegitis.
Illi sic dicunt, ut intellegunt.
- V. *Tu sic loquebāris de Paulo, quasi eum cognosceres.*
Paulus sic vivit, quasi dives sit.
Paulus sic vivēbat, quasi dives esset.
- VI. *Scaevola sic dixit, quasi iuvenis esset.*
Patres sic dicēbant, ut Sulla volēbat.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ο Δίδιος Γάλλος χρημάτισε στρατιωτικός διοικητής (*legātus pro praetōre*) της Βρετανίας από το 53 έως το 58 μ.Χ. (βλ. Τάκιτος *Agr.* 14, 3). Ο Δομίτιος Άφρος ήταν περίφημος ρήτορας (πέθανε το 59 μ.Χ.).

LECTIO ALTERA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συγκέντρωση των πηγών σχετικά με τη συνωμοσία του Κατιλίνα: H. Drexler, **Die Catillarische Verschwörung: Ein Quellenheft**, Darmstadt 1976 (στις σελίδες XVII-XXII και 365-370 υπάρχει πλούσια σχετική βιβλιογραφία). Για τη συγγραφή της ιστορίας της συνωμοσίας ο Κικέρωνας απευθύνθηκε στον Ποσειδώνιο και στον Λουκκίτιο· βλ. A. D. Leeman, **Oratio nis ratio**, Amsterdam 1963, I, 168 κεξ. Για τον τρόπο που ο ίδιος πρόβαλε την επιτυχία του να καταστείλει τη συνωμοσία βλ. J. Graff, **Ciceros Selbstauffassung**, Heidelberg 1963, 24 κεξ.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, **Cat.** 1, 30 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ρήμα *simulo* (μάθ. XXIII) σημαίνει «προσποιούμαι ότι υπάρχει κάτι που δεν υπάρχει» π.χ. *morbum simulo* = κάνω τον άρρωστο. Το ρήμα *dissimulo* σημαίνει «προσποιούμαι πως δεν υπάρχει κάτι που υπάρχει, αποκρύπτω π.χ. *morbum dissimulo* = κρύβω την αρρώστια μου, κάνω πως είμαι καλά. (β) Η μετοχή *nascentem* είναι επιθετική ή χρονική. (γ) Η μετοχή *secūti* έχει ενεργητική μεταβατική σημασία, γιατί το *sequor* είναι ρήμα αποθετικό. (δ) Στον υποθετικό λόγο *si... animadvertissem, ... dicerent* (του β' είδους) έχουμε συνδυασμό της υποτακτικής του υπερσυντελείκου με την υποτακτική του παρατατικού. Σε περιπτώσεις όπως αυτή η πρώτη υποτακτική αναφέρεται στο παρελθόν και η δεύτερη στο παρόν (ή, σπανιότερα, στο παρελθόν). (ε) Το *id* αναφέρεται στην υποθετική πρόταση *si in hunc animadvertissem*. (ζ) Ο υποθετικός λόγος *si pervenerit* (υποτ. του παρακειμένου), (*intellego*)... *neminem... fore* είναι εξαρτημένος του α' είδους. Ευθύς λόγος: *si pervenerit* (οριστική του συντ. μέλλοντα), *nemo tam stultus erit*.

2. Στη διδασκαλία των αναφορικών προτάσεων να δοθεί

έμφαση (α) στις αναφορικές προσδιοριστικές και αναφορικές προσθετικές, (β) στις αναφορικές τελικές και αναφορικές συμπερασματικές. Για περιπτώσεις αναφορικών προσδιοριστικών προτάσεων με την υποτακτική βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XXXVII, XLVI. Βλ. επίσης τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXXIX και τις απαντήσεις στις ασκήσεις του μαθ. XXXV, I Σημ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Υπάρχουν μερικοί σε αυτή τη Σύγκλητο, που είτε δε βλέπουν την απειλή που πλησιάζει, είτε κλείνουν τα μάτια σε αυτά που βλέπουν¹. Αυτοί εξέθρεψαν τις ελπίδες του Κατιλίνα με τις επιεικείς τους αποφάσεις κι ενίσχυσαν τη συνωμοσία που ήταν στα σπάργανά της² με το να μην πιστεύουν στην ύπαρξή της. Ενεργώντας κάτω από την επιρροή αυτών πολλοί (άλλοι), όχι μόνο αχρείοι αλλά και άπειροι, αν τον είχα τιμωρήσει, θα έλεγαν πως ενέργησα σκληρά και τυραννικά³. Τώρα όμως καταλαβαίνω πως αν αυτός φτάσει στο στρατόπεδο του Μανλίου, όπου κατευθύνεται, δε θα υπάρξει κανείς τόσο ανόητος, που να μη βλέπει πως έγινε συνωμοσία, και κανείς τόσο αχρείος, που να μην το ομολογήσει.

1. κάνουν πως δε βλέπουν αυτά που βλέπουν 2. που γεννιόταν 3. πως αυτό έγινε σκληρά και τυραννικά

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. α. *qui... non videant*: αναφορική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το *qui non* (= *ut non*)· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*non videant*), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει ρήμα αρκτικού χρόνου (*sunt*) (όπως δηλ. οι επιρρηματικές συμπερασματικές προτάσεις: βλ. το μάθ. XXXVII)· στην κύρια πρόταση εννοείται το *tales*.
- β. (*aut*) *qui... dissimulent*: αναφορική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται και εκφέρεται όπως η παραπάνω, με την οποία τη συνδέει διαζευκτικά ο σύνδεσμος *aut*.
- γ. *quae imminent*: αναφορική προσδιοριστική πρόταση· εισάγεται με την αντωνυμία *quae* που έχει ως όρο της αναφοράς το προηγούμενο *ea*· εκφέρεται με την οριστική, γιατί εκφράζει κάτι τι πραγματικό.
- δ. *quae vident*: όπως η γ.

- ε. qui (= ii) aluērunt... et confirmavērunt: δύο αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις με όρο αναφοράς το nonnulli· ισοδυναμούν με κύριες προτάσεις, γιατί το qui βρίσκεται στην αρχή περιόδου.
- ζ. quorum (= eōrum)... dicerent: όπως η ε (ως απόδ. υποθ. λόγ.).
- η. quo intēdit: αναφορική πρόταση που εισάγεται με το quo και έχει ως όρο της αναφοράς το in Manliāna castra· για την οριστική έγκλιση βλ. το μάθ. XLVIII Π3.
- θ. qui non videant... factam: αναφορική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το qui non (= ut non) και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα, όπως η α· στην κύρια πρόταση υπάρχει το tam (stultum).
- ι. qui non fateātur: αναφορική συμπερασματική πρόταση· εισάγεται με το qui non (= ut non) και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα, όπως η α· στην κύρια πρόταση υπάρχει το tam (improbum).
- II. homines, qui improbi atque imperīti sunt.
factum, quod crudēle est.
sententiae, quae molles sunt.
- III. Praedōnes venērunt, qui Scipiōnem admirarentur.
Ea femina vēnit, quae Paulum vidēret.
Nemo tam stultus est, qui hoc dicat.
Ea femina non tam stulta est, quae hoc dicat.
- IV. α. ενεστ. confirmant, παρατ. confirmābant, μέλλ. confirmābunt, παρακ. confirmavērunt, υπερσ. confirmaverant, συντ. μέλλ. confirmaverint.
β. ενεστ. animadvertant, παρατ. animadverterent μέλλ. animadversūri sint, παρακ. animadverterint, υπερσ. animadvertissent.
- V. Dicis te (civem) Rōmānum esse, quod non verum est.
Nemo tam stultus est, qui (ή ut) coniuatiōnem non-videat.

LECTIO TERTIA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την ιστορία του Κοριολανού βλ. R. M. Ogilvie, **A Commentary on Livy: Books 1-5**, Oxford 1965, 314 κεξ. (με βιβλιογραφία).

Πηγή του κειμένου: Λίβιος 2, 40, 5-9 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το *vēni* είναι παρακείμενος (= *vēni*, προστακτική του ενεστώτα του *venio*: μάθ. XII Π). (β) Το *ingredienti* είναι συνημμένη χρονική μετοχή με υποκείμενο το *tibi*. (γ) Το ουσιαστικό *finis* στον πληθυντικό (όχι όμως εδώ) σημαίνει συχνά «χώρα», «περιοχή». (δ) Η σύνταξη του παραχωρητικού συνδέσμου *quamvis* με την οριστική (κατ' αναλογίαν προς το *quamquam*) είναι κυρίως ποιητική και μετακλασική. Εδώ μπορούμε να μεταφράσουμε «όσο εχθρική κι απειλητική κι αν ήταν η διάθεσή σου όταν έφτασες» = «αν και είχες φτάσει με τόσο εχθρική και απειλητική διάθεση». Για τη χρήση του πριν από τα επίθετα *infesto* και *mināci* βλ. το μάθ. XL Π2 Σημ. (ε) Οι αφαιρετικές *infesto et mināci animo* εκφράζουν τον τρόπο. (ζ) Για το συνδυασμό της υποτακτικής του υπερσυντελικού (*reperissem*) με την υποτακτική του παρατατικού (*opprugnarētur*) σε υποθετικό λόγο του β' είδους βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XLII. Το *reperissem* αναφέρεται στο παρελθόν και το *opprugnarētur* στο παρόν. Παρακάτω όμως το *habērem* αναφέρεται στο παρόν και το *essem* (*mortua* = στο θάνατό μου) επίσης στο παρόν - μέλλον. (η) Ο τύπος *futūra sum* ανήκει στην περιφραστική συζυγία του *sum* (για την ενεργητική περιφραστική συζυγία βλ. το μάθ. XX Π8).

2. Για την κατανόηση των όρων πραγματική ερώτηση – ρητορική ερώτηση, μερική άγνοια – ολική άγνοια, απλές ερωτήσεις – διμελείς ερωτήσεις να γίνει αναφορά στις ευθείες ερωτήσεις της ελληνικής. Να δοθεί έμφαση στη διάκριση της εννοίας των μορίων *-nē*, *num* και *nonne*.

3. Το μόριο *num* ήταν αρχικά χρονικό επίρρημα και μάλλον συγγενεύει ετυμολογικά με το *nunc* (πρβ. *etiannum* = *etiamnunc* = ακόμη και τώρα). Το *nonne* είναι σύνθετο από το *non* και το *-nē*. Το εγκλιτικό ερωτηματικό μόριο *-nē* δεν πρέπει να συγχέεται με την άρνηση *nē* και το σύνδεσμο *nē*, αν και το *-nē* δεν αποκλείεται να προήλθε από το αρνητικό μόριο *nē* (βλ. και τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXV).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μήπως ήρθα σε εχθρό και είμαι αιχμάλωτη στο στρατόπεδό σου; Σε τέτοιο σημείο με κατάντησε η μακροζωία και τα έρμα γερατεία μου, που να σε δω πρώτα εξόριστο και ύστερα εχθρό; Πώς μπόρεσες να ερημώσεις αυτή τη χώρα που σε γέννησε και σε ανάθρεψε; Δε σου πέρασε η οργή τη στιγμή που πατούσες τα σύνορα της πατρίδας σου; Παρόλο που είχες φτάσει με τόσο εχθρική κι απειλητική διάθεση¹ γιατί, σαν είδες τη Ρώμη, δεν πέρασε αυτή η ιδέα από το μυαλό σου: «Μέσα σε εκείνα εκεί τα τείχη βρίσκονται το σπίτι μου κι οι θεοί μου, η μάνα, η γυναίκα και τα παιδιά μου»; Αν λοιπόν εγώ δε σε γένναγα, η Ρώμη δε θα βρισκόταν πολιορκημένη· αν δεν είχα γιο, θα πέθαινα λεύτερη σε λεύτερη πατρίδα. Εγώ τίποτα πια δεν μπορώ να πάθω κι ούτε θα είμαι τόσο δυστυχισμένη για πολύ ακόμα· αυτούς εδώ όμως, αν συνεχίσεις, τους περιμένει ή πρόωρος θάνατος ή μακρόχρονη σκλαβιά.

1. βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. a. Num... vēni et... sum?: δύο απλές ευθείες ερωτήσεις που συνδέονται με το et· εκφράζουν ολική άγνοια και εισάγονται με το μόριο num, γιατί περιμένουμε αρνητική απάντηση (minime)· εκφέρονται με την οριστική.
- β. Qui potuisti populāri hanc terram...?: απλή ευθεία ερώτηση· εκφράζει μερική άγνοια και εισάγεται με το επίρρημα qui· εκφέρεται με την οριστική.
- γ. Non... cecidit?: απλή ευθεία ερώτηση· εκφράζει ολική άγνοια, αλλά εισάγεται χωρίς κανένα μόριο για έμφαση· εκφέρεται με την οριστική.
- δ. cur... tibi non succurrit...?: απλή ευθεία ερώτηση· εκφράζει μερική άγνοια και εισάγεται με το επίρρημα cur· εκφέρεται με την οριστική.
- II. a. Τρεις απλές ευθείες ερωτήσεις μερικής άγνοιας· εισάγονται με την αντωνυμία quid, το επίρρημα cur και την αντωνυμία quid· εκφέρονται με την οριστική.
- β. Απλή ευθεία ερώτηση ολικής άγνοιας· δεν προηγείται ερωτηματικό μόριο, για να δοθεί έμφαση· εκφέρεται με την οριστική.
- γ. Απλή ευθεία ερώτηση ολικής άγνοιας· εισάγεται με το εγκλιτικό ερωτηματικό μόριο -nē, γιατί αυτός που ρωτάει δεν ξέρει τι απάντηση θα του δοθεί.

δ. Όπως η II β.

ε. Απλή ευθεία ερώτηση μερικής άγνοιας· εισάγεται με το επίρρημα *quā* και ισοδυναμεί με (έντονη) προτροπή· εκφέρεται με την οριστική.

III. *Utrum mea vita felix an infelix est?*

Utrum illa mater an soror Pauli est?

IV. *Num deum ipsum vidisti? (minime)*

Nonne vita nostra brevis est? (ita est)

Nonne pacem amāmus? (sane)

Nonne bellum odimus? (certe)

V. *Nonne senectus infelix est?*

(Utrum) hic frater an amicus tuus est?

LECTIO QUARTA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για την πολιτική σημασία των όρων *rex* και *tyrannus* βλ. J. Hellegouarc'h, **Le vocabulaire latin des relations et des partis politiques sous la république**, Paris 1972, 560-562.

Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, **amic.** 52 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Ο τύπος *amicitiāe* είναι δοτική (όχι γεν.) = δεν υπάρχει θέση για τη φιλία σε αυτούς = δεν έχει θέση σε αυτούς η φιλία. (β) Οι αναφορικές προτάσεις *quem metuat* και *a quo... putet* εκφέρονται με την υποτακτική εξαιτίας του πлагίου λόγου (βλ. το μάθ. XLVIII Π2). (γ) Το *dumtaxat* είναι σύνθετο από το *dum* και το *taxat*. Το *taxat* είναι λείψανο της υποτακτικής του *taxo*³ (εφετικού του *tango* = αγγίζω). Κυριολεκτικά σημαίνει «όσο μπορεί κανείς να αγγίσει». (δ) Ο υποθετικός λόγος *quodsi... cecidērunt, tum intellegitur* είναι του α' είδους. Ο παρακείμενος στην υπόθεση (όπως και ο *uero* και ο *con* μ.έλλ.) εκφράζει το προτερόχρονο. (ε) Το *ferunt* σημαίνει *dicunt, tradunt* και συντάσσεται με ειδικό απαρέμφατο (πρβ. το μάθ. XVIII Π3, σε παθητική σύνταξη· επίσης τη χρήση του *trado* στο μάθ. XIX). (ζ) Στην πρόταση *cum... poteram* ο *cum* είναι χρονικός, όπως δείχνει το *tum* που προηγείται (συμπληρω-

ματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXIV). Διατηρεί την οριστική γιατί βρίσκεται εκτός πλαγίου λόγου.

2. Στη διδασκαλία των πλάγιων ερωτήσεων (α) να τονιστεί πως εκφέρονται πάντοτε με την υποτακτική και να εξηγηθεί ο λόγος που επιβάλλει αυτή την εκφορά (β) να υπογραμμιστεί η συμμόρφωσή τους με τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων (με αναφορά στα μαθ. XXIII και XXIV). Σχετικά με τη σύνταξη του *dubito* βλ. και το μάθ. XLVII Π3.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Αυτή είναι η ζωή των τυράννων· σε αυτήν¹ δεν μπορεί να υπάρξει καμιά εμπιστοσύνη, καμιά αγάπη, καμιά πίστη σε σταθερή φιλία. Οι τύραννοι πάντα υποπτεύονται κι ανησυχούν για όλα. Δεν έχει θέση η φιλία σε αυτούς· γιατί δεν ξέρω ποιος μπορεί να αγαπά όποιον φοβάται ή αυτόν που νομίζει πως τον φοβάται. Στους τυράννους δείχνουν εντούτοις οι γύρω τους υποκριτικό σεβασμό, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα. Αν όμως τύχει να χάσουν την αρχή², όπως συνήθως συμβαίνει, τότε καταλαβαίνουν πόσο τους έλειπαν οι φίλοι³. Λένε πως ο Ταρκύνιος όταν ήταν εξόριστος είπε αυτό (το λόγο): «Τότε μόνο κατάλαβα ποιοι μου ήταν αληθινοί φίλοι και ποιοι ψεύτικοι⁴, όταν δεν μπορούσα πια να ανταποδώσω τις χάρες ούτε σε εκείνους ούτε σε αυτούς».

1. στην οποία 2. να πέσουν 3. πόσον ήσαν στερημένοι από φίλους 4. ποίους είχα αληθινούς φίλους και ποίους ψεύτικους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. α. (*nescio*) *quis possit diligere eum...*: πλάγια ερώτηση, αντικείμενο του ρήματος *nescio*· εισάγεται με την ερωτηματική αντωνυμία *quis*· εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*possit*), γιατί εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (*nescio*) και γιατί η υποτακτική του ενεστώτα μετά από αρκτικό χρόνο εκφράζει κάτι το σύγχρονο.
- β. (*intellegitur*) *quam fuerint inopes amicorum*: πλάγια ερώτηση, υποκείμενο του *intellegitur*· εισάγεται με το ερωτηματικό επίρρημα *quam*· εκφέρεται με την υποτακτική του παρακειμένου (*fuerint*), γιατί εξαρτάται από αρκτικό χρόνο και εκφράζει κάτι το προτερόχρονο.
- γ. (*intellēxi*) *quos fidos amicos habuissem, quos infidos amicos (habuissem)*· δύο πλάγιες ερωτήσεις, αντικείμενα του ρήματος *intellēxi*· εισάγονται με την ερωτηματική αντωνυμία *quis* (*quos*)· εκφέρο-

νται με την υποτακτική του υπερσυντελικού (*habuisse*), γιατί εξαρτώνται από ιστορικό χρόνο (*intellēxi*) και γιατί η υποτακτική του υπερσυντελικού μετά από ιστορικό χρόνο εκφράζει κάτι το προτερόχρονο.

- II. *Quis possit (δυνητική υποτ.) diligere eum...?*
Quam inopes amicōrum fuērunt?
Quos fidos amīcos habui, quos infidos (habui)?
- III. *Rogat quae sit tyrannōrum vita.*
Rogāvit quae esset tyrannōrum vita.
Rogat num sit ulla fides in tyrannōrum vitā (...sitne...)
Rogāvit num esset ulla fides in tyrannōrum vita (...essetne...)
Rogat utrum tyrannis omnia suspecta sint necne.
Rogāvit utrum tyrannis omnia suspecta essent necne.
Rogat cur tyrannis omnia suspecta sint.
Rogāvit cur tyrannis omnia suspecta essent.
Quaerit ex te nonne tyrannis omnia suspecta sint.
Quaerēbat ex te nonne tyrannis omnia suspecta essent.
- IV. Ev. intellegitur ferunt
Παρ. intellegbātur ferēbant
Μέλλ. intellegētur ferent
Παρακ. intellectum est tulērunt
Υπερσ. intellectum erat tulerant
Συντ. μέλλ. intellectum erit tulerint
- V. *Rogat num tyranni amīcos habeant (habeantne tyranni amīcos).*
Rogābat num tyranni amīcos habērent (haberentne amīcos tyranni).

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Βλ. Κικέρωνας, *Att.* 8, 7: *quem fugiam habeo, quem sequar non habeo.* Η επιστολή χρονολογείται ίσως στις 23 Φεβρουαρίου του 49 π.Χ., μετά την έναρξη του εμφύλιου ανάμεσα στον Πομπήιο και στον Καίσαρα. Ο Κικέρωνας εννοεί πως απεχθάνεται τον Καίσαρα, αλλά δεν μπορεί να ακολουθήσει ούτε τον Πομπήιο, αφού ο τελευταίος εγκατέλειψε την Ιταλία και υποχώρησε στην Ελλάδα μπροστά στην απειλή των στρατευμάτων του Καίσαρα.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XXXIX-XLIV

- I. Να μετατραπούν οι παρακάτω προτάσεις σε υποθετικούς λόγους

ανάλογα με το είδος που ζητιέται:

- α. *Scaevola interrogātus est. Sententiam dicere noluit* (υπόθ. αντίθ. προς την πραγματικότητα στο παρελθόν).
- β. *Mihi mortem minitaberis. Numquam Marium hostem iudicābo* (ανοικτή υπόθεση στο μέλλον).
- γ. *Sermōne obsolēto uteris. Nemo intellegit, quae dicas* (δυνατή υπόθεση στο παρόν).
- δ. *In Catilinam animadverti. Id nonnulli crudeliter factum dixērunt* (υποθ. αντίθ. προς την πραγματικότητα στο παρελθόν).
- ε. *Horum auctoritātem secūti sunt. Coniuratiōnem confirmavērunt* (υπόθ. αντίθ. προς την πραγματικότητα στο παρελθόν).
- [I] α. *Si Scaevola interrogātus esset, sententiam dicere noluisset.*
- β. *Si mihi mortem minitaberis, numquam Marium hostem iudicābo.*
- γ. *Si sermōne obsolēto utāris, nemo intellegat, quae dicas.*
- δ. *Si in Catilinam animadvertissem, id nonnulli crudeliter factum dixissent.*
- ε. *Si auctoritātem horum secūti essent, coniuratiōnem confirmavissent.*
- II. Να αναγνωριστούν οι παρακάτω εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις (εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία των χρόνων):
- α. *Quamquam adulescens hostes fugaverat, consul tamen eum morte multāvit.*
- β. *Cum Licinus servus esset, Athēnis pro libero se vidēri volēbat.*
- γ. *Etsi Murēna Asiam vidit, continenter tamen in eā vixit.*
- δ. *Etiamsi sapiens pauper sit, eum tamen paupertas non prohibet.*
- ε. *Etiamsi plane loquāris, nemo tamen te intellegit.*
- [II] α. *Quamquam... fugaverat*: εναντιωματική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο *quamquam* και εκφέρεται κανονικά με την οριστική. Εκφράζει μια πραγματική κατάσταση, το ότι δηλ. ο νέος είχε πραγματικά τρέψει τους εχθρούς σε φυγή.
- β. *Cum... esset*: εναντιωματική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο *cum* και εκφέρεται κανονικά με την υποτακτική. Εκφράζει μια πραγματική κατάσταση, το ότι δηλ. ο Λίκινος ήταν πράγματι δούλος.
- γ. *Etsi... vidit*: εναντιωματική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο *etsi* και εκφέρεται κανονικά με την οριστική. Εκφράζει μια πραγματική κατάσταση, το ότι δηλ. ο Μουρήνας πράγματι είδε την Ασία.
- δ. *Etiamsi... sit*: παραχωρητική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο *etiamsi* και εκφέρεται με την υποτακτική. Εκφράζει μια υποθετική κατάσταση: σημαίνει δηλ. «ακόμα κι αν συμβεί ο

σοφός να είναι φτωχός». Ο ενεστώτας της υποτακτικής (sit) οφείλεται στον αρκτικό χρόνο που υπάρχει στην κύρια πρόταση (prohibet) και εκφράζει πράξη σύγχρονη.

- ε. Etiamsi... loquāris: παραχωρητική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο etiamsi και εκφέρεται με την υποτακτική. Εκφράζει μια υποθετική κατάσταση· σημαίνει δηλ. «ακόμα κι αν μιλάς καθαρά». Ο ενεστώτας της υποτακτικής (loquāris) οφείλεται στον αρκτικό χρόνο που υπάρχει στην κύρια πρόταση (intelligit) και εκφράζει πράξη σύγχρονη.

III. Να αναγνωριστούν οι παρακάτω παραβολικές προτάσεις (είδος, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία):

- α. Dixi contra atque sentiēbam.
β. Nuntiāta sunt nobis alia ac tu scripseras nobis.
γ. Similis erit finis atque antea fuerat.
δ. Fecisti sic, ut praedōnes solent.
ε. Haec, sicut dixi, ita facta sunt.
ζ. Ita eum paupertas prohibet, quasi imperitus sit.
η. Senātum armātus coegerat, velut si urbs occupāta esset.

- [III] α. atque.../ sentiēbam: απλή παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο atque (προηγείται το επίρρ. contra) και εκφέρεται με την οριστική.
- β. ac tu scripseras: απλή παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο ac (προηγείται η αντων. alia) και εκφέρεται με την οριστική.
- γ. atque... fuerat: απλή παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο atque (προηγείται το επίθ. similis) και εκφέρεται με την οριστική.
- δ. ut... solent: απλή παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο ut (προηγείται το επίρρ. sic) και εκφέρεται με την οριστική.
- ε. sicut dixi: απλή παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο sicut (ακολουθεί το επίρρ. ita) και εκφέρεται με την οριστική.
- ζ. quasi... sit: υποθετική παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο quasi (προηγείται το ita) και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (sit), γιατί στην κύρια πρόταση υπάρχει αρκτικός χρόνος (prohibet).
- η. velut si... esset: υποθετική παραβολική πρόταση που εισάγεται με το σύνδεσμο velut si και εκφέρεται με την υποτακτική του υπερσυντελικού (occupāta esset), γιατί στην κύρια πρόταση

υπάρχει ιστορικός χρόνος (coegerat).

- IV. Να αναγνωριστούν οι παρακάτω αναφορικές προτάσεις (είδος, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία των χρόνων):
- Ilia duos filios peperit, quos Iupa nutrit.
 - Claudius in diaetam, cui nomen est Hermaeum, recesserat.
 - Camillus rediit in exilium, unde rogatus reversus est.
 - Te nec paupertas nec dolor prohibet, quod sapientis est.
 - Scipio domesticum quendam misit, qui fores reseraret.
 - Sapiens dignus est, qui laudetur.
- [IV] a. quos... nutrit: αναφορική προσδιοριστική πρόταση που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία quos και εκφέρεται με την οριστική.
- β. cui... est Hermaeum: αναφορική προσδιοριστική πρόταση που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία cui και εκφέρεται με την οριστική.
- γ. unde... reversus est: αναφορική προσδιοριστική πρόταση που εισάγεται με το αναφορικό επίρρημα unde και εκφέρεται με την οριστική.
- δ. quod... est: αναφορική προσθετική πρόταση που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία quod και εκφέρεται με την οριστική.
- ε. qui... reseraret: αναφορική τελική πρόταση που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία qui (= ut) και εκφέρεται με την υποτακτική (ως τελική) του παρατατικού (reseraret), γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος (misit).
- ζ. qui laudetur: αναφορική συμπερασματική πρόταση που εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία qui (= ut) και εκφέρεται με την υποτακτική (ως συμπερασματική) του ενεστώτα (laudetur), γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος (est).
- V. Να μετατραπούν οι παρακάτω ευθείες ερωτήσεις σε πλάγιες (εξάρτηση πρώτα από το rogat mater και μετά από το rogavit mater):
- Num tibi ingredienti fines patriae ira cecidit?
 - Nonne intra illa moenia domus ac penates tui sunt?
 - Utrum libera an captiva sum?
 - Quis te genuit atque aluit?
 - Quid dicam (υποτ.) filiis tuis?
- [V] a. Rogat mater num illi ingredienti fines patriae ira ceciderit.
Rogavit mater num illi ingredienti fines patriae ira cecidisset.
- β. Rogat mater num intra illa moenia domus ac penates illius sint.
Rogavit mater num intra illa moenia domus ac penates illius essent.
- γ. Rogat mater utrum libera an captiva sit.

Rogāvit mater utrum liberā an captīva esset.

δ. Rogat mater quis illum genuerit atque aluerit.

Rogāvit mater quis illum genuisset atque aluisset.

ε. Rogat mater quid dicat filiis illius.

Rogāvit mater quid diceret filiis illius.

Σημ. Στις προτάσεις (α) και (β) αντί του *num* μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το *-nē*: *Rogat mater cecideritne...*, *Rogāvit mater cecidissetne...*, *Rogat mater sintne...*, *Rogāvit mater essentne...*

LECTIO QUINTA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τη θέση της ελληνικής στη ρωμαϊκή εκπαίδευση βλ. H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris 1945, 374 κεξ.: γενικά για τη γνώση της ελληνικής στη Ρώμη βλ. P. Boyancé, «La connaissance du grec à Rome», *REL* 34 (1956) 111-131.

Πηγή του κειμένου: διασκευή από το *De bello Gallico* 5, 48, 2-10.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Οι προτάσεις *quae... gerantur, quantōque... sit* είναι πλάγιες ερωτήσεις. (β) Το *cuidam* είναι συμπλήρωμα σε δοτική *persuādet*. (γ) Η εμπρόθετη αφαιρ. *ex equitibus* δηλώνει το διαιρεμένο όλο (μάθ. XXXI Π2 θ). (δ) Η αφαιρετική *Graecis litteris* σημαίνει *graecae* = (στα) ελληνικά· *prb. latīne* = (στα) λατινικά (*prb. Graecae, latīne loquor* = μιλάω ελληνικά, λατινικά). Να διακριθεί η σημασία του *littera* εδώ (= γράμμα του αλφαβήτου) από τη συνηθισμένη χρήση του στον πληθυντικό με τη σημασία «*epistula*» (μάθ. XXVIII, και στο μάθ. XLV, στ. 8) ή «*γράμματα*», «*λογοτεχνία*» (μάθ. XXXII). (ε) Για την έκφραση *tertio post die* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XIV. (ζ) Το *perlēgit* είναι ενεστώτας του *perlego* (ο παρακείμενος θα ήταν *perlēgit*, μάθ. XII Π).

2. Για την προέλευση των συνδέσμων *ut* και *nē* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στα μαθ. XXV και XXXVI. Στη

διδασκαλία των βουλευτικών προτάσεων να δοθεί έμφαση (α) στη διάκρισή τους από τις τελικές, (β) στην ακολουθία των χρόνων (βλ. και το μάθ. XLVII Π4), (γ) στη σύνταξη ορισμένων ρημάτων και με βουλευτική πρόταση και με «τελικό» απαρέμφατο, πράγμα που θα βοηθήσει να κατανοήσουν καλύτερα οι μαθητές πως οι βουλευτικές είναι ουσιαστικές προτάσεις. Στο σημείο αυτό να τονιστεί και η αντιστοιχία τους με το «τελικό» απαρέμφατο της ελληνικής και με προτάσεις που εισάγονται με το **ὅπως** (που άλλοι τις κατατάσσουν στις πλάγιες ερωτηματικές κι άλλοι τις θεωρούν μια ειδική κατηγορία ουσιαστικών προτάσεων).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ο Καίσαρας πληροφορείται από τους αιχμαλώτους τι συμβαίνει στο στρατόπεδο του Κικέρωνα και πόσο κρίσιμη είναι η κατάσταση¹. Τότε πείθει κάποιον από τους Γαλάτες ιππείς να μεταφέρει ένα γράμμα στον Κικέρωνα. Φροντίζει και προνοεί να μη μαθευτούν τα σχέδιά μας, αν το γράμμα πέσει στα χέρια του εχθρού². Για το λόγο αυτό στέλνει επιστολή γραμμένη στα ελληνικά. Συμβουλεύει τον ταχυδρόμο, αν δεν μπορέσει να πλησιάσει, να δέσει το γράμμα στον ιμάντα του ακοντίου και να το ρίξει μέσα στο στρατόπεδο. Στην επιστολή γράφει πως θα έλθει γρήγορα με τις λεγεώνες του. Ο Γαλάτης, επειδή φοβήθηκε τον κίνδυνο, αποφάσισε να ρίξει το ακόντιο. Κατά σύμπτωση το ακόντιο καρφώθηκε σε έναν πύργο· τρεις μέρες αργότερα το είδε ένας στρατιώτης και το πήγε στον Κικέρωνα. Αυτός διάβασε όλο το γράμμα και προέτρεψε τους στρατιώτες του να ελπίζουν στη σωτηρία τους.

1. σε πόσο μεγάλο κίνδυνο βρίσκονται τα πράγματα 2. να μη μαθευτούν τα σχέδιά μας από τους εχθρούς αν αρπάξουν το γράμμα

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. α. *ut ad Cicerōnem epistulam deferat*: βουλευτική πρόταση, αντικείμενο του ρήματος *persuādet*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με τον ενεστώτα της υποτακτικής (*deferat*), επειδή εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (*persuādet*).
- β. *nē... cognoscantur*: βουλευτική πρόταση, αντικείμενο των *curat* και *providet*: εισάγεται με το σύνδεσμο *nē*, επειδή είναι αρνητική: εκφέρεται με την υποτακτική (ως βουλευτική) του ενεστώτα (*co-*

gnoscantur), γιατί εξαρτάται από ρήματα αρκτικού χρόνου (*curat et providet*).

- γ. *ut epistulam ad amentum tragulae adliget et (ut) intra castra abiciat*: δύο βουλευτικές προτάσεις, αντικείμενα του *monet*: εισάγονται με το σύνδεσμο *ut* (συνδέονται παρατακτικά με το συμπλεκτικό σύνδεσμο *et*): εκφέρονται με την υποτακτική ενεστώτα (*adliget, abiciat*), επειδή εξαρτώνται από ρήμα αρκτικού χρόνου (*monet*).
- δ. *ut tragulam mitteret*: βουλευτική πρόταση, αντικείμενο του *constituit*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με την υποτακτική του παρατακτικού (*mitteret*), επειδή εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου (*constituit*).
- ε. *ut salutem sperent*: βουλευτική πρόταση, αντικείμενο του *adhortatur*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*sperent*), επειδή εξαρτάται από ρήμα αρκτικού χρόνου (*adhortatur*).

Σημ. Οι ιστορικοί ενεστώτες του κειμένου (*persuadet, curat et providet, monet, adhortatur*) από τους οποίους εξαρτώνται οι βουλευτικές προτάσεις, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν και ως ιστορικοί χρόνοι επηρεάζοντας ανάλογα το χρόνο των ρημάτων των βουλευτικών προτάσεων.

- II. *ut corvum doceret*: βουλευτική πρόταση
ut C. Marius... iudicaretur: τελική πρόταση
ut consequaris: τελική πρόταση.
- III. α. *Caesar constituit ut epistulam conscriptam Graecis litteris mitteret*.
(*mittit*>*mitteret*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *constituit*).
- β. *Mater Coriolano persuadet ut castra ab urbe moveat*.
Αντί για το *moveat* θα μπορούσαμε να έχουμε *moveret*, γιατί το *persuadet* είναι ιστορικός ενεστώτας· βλ. την άσκηση I. Σημ.
- γ. *Mater Coriolanum oravit ut castra ab urbe moveret*.
(*movit*>*moveret*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *oravit*).
- δ. *Moneo vos ut periculum caveatis*.
(*cavete*>*caveatis*, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος: *moneo*)
- ε. *Hortor vos ut fiduciam deponatis*.
(*deponite*>*deponatis*, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος: *hortor*).
- ζ. *Moneo vos ne oribus confidatis* (η απαγόρευση ή αποτροπή μετατρέπεται σε *ne* + υποτακτική· βλ. το μάθ. XLVIII Π2β).
- η. *Moneo te ne Romam oppugnes*.
- IV. εν. *cognoscantur, parat. cognoscerentur, παρακ. cognita sint, υπερσ. cognita essent*.

	ΕΝΙΚΟΣ
Ον.	quidam miles
Γεν.	cuiusdam militis
Δοτ.	cuidam militi
Αιτ.	quendam militem
Αφ.	quodam milite

- V. Oro te ut venias.
Orāvi te nē venīres.

LECTIO SEXTA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- βλ. τη βιβλιογραφία στην εισ. του μαθ. XXXV.
Πηγή του κειμένου: Κικέρωνας, *fln.* 3, 64 (με ελάχιστες αλλαγές)

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Οι τύποι *nostrum* και *vestrum* της προσωπικής αντωνυμίας χρησιμοποιούνται συνήθως ως γενικές διαιρετικές, ενώ οι τύποι *nostrī* και *vestrī* ως γενικές αντικειμενικές. (β) Το *legibus* είναι συμπλ. σε δοτ. στο *parents* (= μητ. του ενεστώτα του *pareo* = υπακούω). (γ) Για τη σύνταξη του *consulit* βλ. μάθ. XXX Π2. Το ουσ. *utilitas* σχηματίζει τη γενική του πληθυντικού σε *-um* και *-ium* (όπως το *civitas*: συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. VI). (δ) Το αριθμητικό *singuli* είναι διανεμητικό. Τα διανεμητικά αριθμητικά απαντούν μόνο στον πληθυντικό (*singuli, bini, terni, quaterni, quini, seni, septēni, octōni, novēni, deni* κτλ.). (ε) Οι γενικές *unius alicuius* και *suae* είναι β' όροι της σύγκρισης (ο όρος τὸ *omnium*). (ζ) Ο εμπρόθετος προσδιορισμός *propter suam utilitatem et salutem* δηλώνει το εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο. (η) Η υποτακτική που υπάρχει στην αναφορική προσδιοριστική πρόταση *qui... cadat* οφείλεται σε έλξη (από την υποτακτική *sit*: βλ. το μάθ. XLII Π1α). (θ) Για τον τύπο *nosmet* βλ. τις συμπληρ. παρατηρήσεις στο μάθ. XLVIII).

2. Να γίνει η διάκριση ανάμεσα στις ουσιαστικές συμπερασματικές και στις επιρρηματικές συμπερασματικές προτάσεις. Η επισήμανση της αντιστοιχίας των ουσιαστικών συμπερασματικών προτάσεων προς το

τελικό απαρέμφατο της ελληνικής θα βοηθήσει στην κατανόηση της συντακτικής λειτουργίας τους.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Οι φιλόσοφοι πιστεύουν πως ο κόσμος κυβερνιέται από τη θεία βούληση. Νομίζουν πως είναι κάτι σαν πόλη και πολιτεία κοινή για τους θεούς και τους ανθρώπους και πως ο καθένας μας ξεχωριστά αποτελεί μέρος αυτού του κόσμου: αυτό συνεπάγεται την υποχρέωσή μας από τη φύση να βάζουμε το γενικό καλό πάνω από το ατομικό μας. Γιατί, όπως οι νόμοι βάζουν τη γενική ευημερία πάνω από την ατομική, με τον ίδιο τρόπο ο σωστός και σοφός άνθρωπος που υπακούει στους νόμους φροντίζει περισσότερο για την ευημερία του συνόλου¹ παρά για την ευημερία ενός οποιουδήποτε ατόμου ή τη δική του. Και δεν πρέπει να επικρίνεται περισσότερο ο προδότης της πατρίδας παρά ο προδότης του κοινού συμφέροντος, ή όποιος λιποτακτεί από τη γενική ευημερία για χάρη της ατομικής του ωφέλειας και ευημερίας. Έτσι συμβαίνει να είναι αξιόπαινος όποιος² πέφτει για την πατρίδα, επειδή είναι σωστό να μας είναι πιο αγαπητή η πατρίδα παρά ο ίδιος μας ο εαυτός³.

1. όλων 2. να πρέπει να επαίνουμε όποιον 3. εμείς οι ίδιοι.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. α. *ut commūnem utilitātem nostrae antepōnāmus*: ουσιαστική συμπερασματική πρόταση, επεξήγηση στο *illud* που είναι υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος *consequitur*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*antepōnāmus*), επειδή η πρόταση εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (*consequitur*).
- β. *ut laudandus is sit*: ουσιαστική συμπερασματική πρόταση, υποκείμενο του απρόσωπου ρήματος *fit*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut* και εκφέρεται με την υποτακτική του ενεστώτα (*sit*), επειδή το ρήμα εξάρτησης είναι αρκτικού χρόνου (*fit*).
- II. α. *Sequitur ut vituperandus sit proditor patriae*.
(*est*>*sit*, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος: *sequitur*)
- β. *Evēnit ut Cicero in periculo esset*.
(*erat*>*esset*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *evēnit*)
- γ. *Gallus effēcit ut epistula ad Cicerōnem perveniret*.
(*pervēnit*>*perveniret*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *effēcit*)

- δ. Relinquitur ut pauca de sapiente dicam.
(dicam οριστ. του μέλλ.>dicam = υποτ. του ενεστ., γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος (relinquitur))
- ε. Est consuetudo Germanorum ut in fluminibus laventur.
(lavantur>laventur, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος: est consuetudo).
- III. eum... deorum: κύρια πρόταση κρίσης: putant: ρήμα: philosophi: υποκ., esse: αντικ., ειδικό απαρ.: eum: υποκ. του esse (ετεροπροσωπία): quasi urbem et civitatem: κατηγορούμενα στο eum commūnem: κατηγ. προσδ. στο urbem και στο civitatem: hominum et deorum: γενικές ως συμπλ. στο communem.
- IV. ut leges... antepōnunt: παραβολική πρόταση: εισάγεται με το σύνδεσμο ut και εκφέρεται με οριστική· μας βοηθάει να τη χαρακτηρίσουμε το sic στην κύρια πρόταση (βλ. το μάθ. ΧLI Π1β).
- V. Accidit ut domi non sit. |
Camillus effēcit ut Rōma liberarētur.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Πρόκειται για τον Μιθριδάτη τον Μέγα, το βασιλιά του Πόντου, που νίκησε τους Ρωμαίους σε επανειλημμένους πολέμους (που ονομάζονται Μιθριδατικοί: 88-84 π.Χ., 83-81 π.Χ., 74-64 π.Χ.), ώσπου νικήθηκε από τον Πομπήιο το 66 π.Χ. Για να προστατευτεί από τους επίδοξους δολοφόνους του είχε εξοικειώσει βαθμιαία τον οργανισμό του στα δηλητήρια («μιθριδατισμός»), έτσι που τελικά αναγκάστηκε να αυτοκτονήσει με το σπαθί ενός φρουρού του (63 π.Χ.), επειδή δεν τον έβλαπτε πια το δηλητήριο.

LECTIO SEPTIMA ET QUADRAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σχετικά με την Ιουλία βλ. R. Syme, **The Roman Revolution**, Oxford 1939, 425 κεξ.· E. Meise, **Untersuchungen zur Geschichte der Julisch-Claudischen Dynastie**, München 1969, 3-34· J. Carcopino, **Passion et politique chez les Césars**, Paris 1958, 83-142.

Πηγή του κειμένου: Μακρόβιος, **Sat.** 2, 5, 7 (με ορισμένες αλλαγές).

1. (α) Το *intervenit* είναι παρακείμενος του *intervenio* (\neq *intervenit*, ενεστώτας). (β) Το *deprehendit* είναι παρακείμενος του *deprehendo*, όπως δείχνουν οι παρακείμενοι που προηγούνται και ακολουθούν (ο ίδιος τύπος θα μπορούσε να είναι και οριστική του ενεστώτα). Παράλληλος τύπος του *deprehendo* είναι το *deprendo* (με αποβολή του *h* ανάμεσα σε δύο φωνήεντα και συναίρεση των δύο *e* σε *ē*). (γ) Για το *dissimulo* βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XLII. (δ) Το ουσ. *aetas* σχηματίζει τη γενική του πληθ. σε *-ium* και *-um* (συμπληρωμ. παρατηρήσεις στα μαθ. VI και XX). (ε) Στην πρόταση *utrum... cana esse mallet* το επίθ. *cana* σημαίνει «ασπρομάλλα. (ζ) Το *illi* είναι δοτική του ενικού του θηλυκού της αντωνυμίας *ille* (έμμεσο αντικείμενο στο *obiēcit*). (η) Η δεικτική αντωνυμία *iste, ista, istud* χρησιμοποιείται για πρόσωπα, πράγματα ή καταστάσεις που σχετίζονται με το β' πρόσωπο (*istae* = αυτές εδώ, οι υπηρέτριές σου) και συχνά έχει υποτιμητική σημασία.

2. Ο σύνδεσμος *quin* είναι σύνθετος από το *quī* (ερωτηματικό μόριο· βλ. το μάθ. XLIII) και το εγκλιτικό ερωτηματικό μόριο *-nē*. Η ερωτηματική του σημασία διατηρείται στις ρητορικές ερωτήσεις του τύπου *quin taces?* = γιατί δε σιωπάινεις; (βλ. το μάθ. XLI). Η χρήση του στην πρόταση *non impedio quin veniat* πιθανώς να προήλθε από την παρατακτική σύνδεση: *non impedio* (δεν τον εμποδίζω): *quin veniat?* (γιατί να μην έλθει;). Τα πράγματα όμως περιπλέκονται κάπως από την ύπαρξη ενός άλλου *quin* που είναι αναφορική αντωνυμία (= *qui non*) π.χ. *nemo aderat quin* (που να μην) *fleret*· στο θηλυκό εμφανίζει τον τύπο *quae non*, στο ουδέτερο τον τύπο *quod non* κτλ. Ως σύνδεσμος που εισάγει δευτερεύουσες προτάσεις ο *quin* ακολουθεί πάντοτε μετά από κύρια αρνητική πρόταση. Μαζί με το *etiam* εισάγει κύριες προτάσεις (*quin etiam*· βλ. το μάθ. XL). Τέλος το *quin* ως επίρρημα χρησιμοποιείται επίσης για να ενισχύσει την προστακτική (*quin attendite!* Προσέξτε λοιπόν!).

3. Ο σύνδεσμος *quominus* προέρχεται από το αναφορικό *quō* (αφαιρετική της αναφορικής αντωνυμίας) και το *minus*. Στην αρχαϊκή λατινική ποίηση απαντά ακόμη ως *quo... minus*

(π.χ. Τερ. Andr. 196: *quo fiant minus* = για να μη γίνουν): πρβ. τις τελικές που εισάγονται με τον *quo*, όταν στη δευτερεύουσα υπάρχει επίθετο ή επίρρημα συγκριτικού βαθμού.

4. Στη διδασκαλία των ενδοιαστικών προτάσεων και των προτάσεων του *quominus* και του *quoniam* να υπογραμμιστεί (α) πως πρόκειται για ουσιαστικές προτάσεις (πράγμα που φαίνεται και από τις αντιστοιχίες με την ελληνική): (β) πως εκφέρονται πάντοτε με την υποτακτική, ακόμη κι όταν το περιεχόμενό τους θεωρείται ως βέβαιο ή πραγματοποιημένο: (γ) πως ανήκουν σε μία κατηγορία προτάσεων που εκφέρονται κανονικά με την υποτακτική του ενεστώτα και του παρατατικού.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η Ιουλία, η κόρη του Αυγούστου, είχε αρχίσει να εμφανίζει πρόωρα άσπρες τρίχες που συνήθιζε να τις βγάζει κρυφά. Όταν ο Αύγουστος το πληροφορήθηκε, θέλησε να αποθαρρύνει τη θυγατέρα του από αυτή τη συνήθειά της¹. Με αυτό το σχέδιο εμφανίστηκε κάποτε απρόοπτα² κι έπιασε τις κομμώτριες επ' αυτοφώρω. Παρόλο που ανακάλυψε άσπρες τρίχες πάνω στα φορέματά τους, εντούτοις ο Αύγουστος προσποιήθηκε πως δεν τις είδε κι άφησε την ώρα να κυλήσει³ με άλλες κουβέντες, ώσπου έφερε τη συζήτηση στην ηλικία της. Τότε ρώτησε την κόρη του αν σε μερικά χρόνια θα προτιμούσε να είναι ασπρομάλλα ή φαλακρή. Όταν εκείνη απάντησε «προτιμώ, πατέρα μου, να είμαι ασπρομάλλα», ο πατέρας της την αντέκρουσε με⁴ το εξής ψεύτικο επιχείρημα «Δεν αμφιβάλλω πως δε θέλεις να μείνεις φαλακρή. Γιατί λοιπόν δε φοβάσαι μήπως αυτές εδώ⁵ σε κάνουν φαλακρή;»

1. από το να κάνει αυτό 2. (και ξαφνικά) 3. παρέτεινε το χρόνο 4. της πρόβαλε 5. *istae*· βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. α. *quominus id faceret*: πρόταση του *quominus*, αντικείμενο του *deterrere*: εκφέρεται με την υποτακτική του παρατατικού (*faceret*), γιατί το απαρέμφατο *deterrere* (από το οποίο εξαρτάται η πρόταση) είναι αντικείμενο ρήματος ιστορικού χρόνου (*voluit*): το απαρέμφατο δηλαδή του ενεστώτα (και του μέλλοντα) λογίζεται ως ιστορικός χρόνος όταν εξαρτάται από ρήμα ιστορικού

χρόνου και ως αρκτικός χρόνος όταν εξαρτάται από ρήμα αρκτικού χρόνου.

- β. *quin calva esse nolis*: πρόταση του *quin*, αντικείμενο του *non dubito*: εκφέρεται με την υποτακτική του *eneestwta* (*nolis*), επειδή εξαρτάται από αρκτικό χρόνο (*non dubito*).
- γ. *nē istae te calvam faciant*: ενδοιαστική πρόταση, αντικείμενο του *non times*: εισάγεται με το *nē*, γιατί ο φόβος είναι μήπως γίνει κάτι: εκφέρεται με την υποτακτική του *eneestwta* (*faciant*), επειδή εξαρτάται από ρήμα αρκτικού χρόνου (*non times*).
- II. α. *Vereor nē proditor patriae sit*.
(*est*>*sit*, γιατί προηγείται αρκτικός χρόνος: *vereor*).
- β. *Recusābat quominus utilitāti omnium consulerem*.
(*consulo*>*consulerem*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *recusābat*).
- γ. *Non dubitābam quin vir bonus esset*.
(*est*>*esset*, γιατί προηγείται ιστορικός χρόνος: *dubitābam*).
- III. α. *ut... deferat*: βουλευτική, αντικείμενο του *persuadet*.
- β. *ut... iudicāretur*: τελική (δείχνει το σκοπό για τον οποίο ο Σύλλας συγκάλεσε τη Σύγκλητο).
- γ. *ut... cuperent*: επιρρηματική συμπερασματική (προηγείται το *tantus*).
- δ. *ut... uterētur*: τελική (δείχνει το σκοπό για τον οποίο του έδωσαν τα χρήματα).
- ε. *ut dīcis*: παραβολική (προηγείται το *ita* και η έγκλιση είναι οριστική).
- ζ. *ut... venērunt*: χρονική.
- η. *ut... antepōnunt*: παραβολική (προηγείται το *sic* και η έγκλιση είναι οριστική).
- IV. α. *Etsi... dēprehendit canos*: εναντιωματική πρόταση (στην κύρια πρόταση υπάρχει το *tamen*) (βλ. το μάθ. XL Π1).
- β. *utrum... cana esse mallet an calva*: διμελής πλάγια ερωτηματική πρόταση, αντικείμενο του *interrogāvit* (βλ. το μάθ. XLIV Π2).
- V. Ενεστ. vult (οριστ.) malit (υποτ.)
Παρατ. volēbat mallet
Μέλλ. volet
Παρακ. voluit maluerit
Υπερσ. voluerat maluisset
Συντ. Μέλλ. voluerit
- VI. *Vereor nē non (ή ut) veritātem dicat*.
Eum impedīvi quominus (nē) abiret.

LECTIO DUODEQUINQUAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για τον Σεπτώριο: **C. Sallusti Crispi Historiarum Reliquiae** (Mau- renbrecher) και Πλουτάρχου **Σεπτώριος**. Βοηθήματα: A. Schulten, **Serto- rius**, 1926· H. Berve, «Sertorius», **Hermes** 64 (1929) 199-227· W.H. Bennet, «The Death of Sertorius and the Coin», **Historia** 10 (1961) 459-472.

Πηγή του κειμένου: Aulus Gellius 15, 22, 4-9 (διασκευή).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Η γενική *eximiae pulchritudinis* είναι της ιδιότητας (μάθ. XIV Π3, XIX Π4): (β) Η δοτική *dono* είναι (κατηγορηματική) του σκοπού (μάθ. XXX Π3). Εκτός από το *sum* άλλα ρήματα που ακολουθούνται από αυτή τη δοτική είναι το *do* (όπως *edō*) και τα: *addo*, *accipio*, *arcesso*, *dico*, *duco*, *habeo*, *mitto* (μάθ. XXX Π3), *relinquo*, *verto*, *tribuo*, *venio*. (γ) Το ρήμα *persuadeo* με αντικείμενο ειδικό απαρέμφατο σημαίνει «πειθω κάποιον ότι» και είναι ρήμα λεκτικό. Το ίδιο ρήμα με αντικείμενο βουλητική πρόταση (μάθ. XLV) σημαίνει «πειθω κάποιον να (κάνει κάτι)» και είναι ρήμα προτρεπτικό. (δ) Η αφαιρετική *numine* είναι ποιητικό αίτιο στο *instinctam* (μάθ. XV Π5). (ε) Το επίθετο *utilis* ανήκει στην κατηγορία των επιθέτων που ακολουθείται από το σουπίνο σε -u (για άλλα τέτοια επίθετα βλ. το μάθ. XXIV Π5). (ζ) Ο υποθετικός λόγος *Si... ei videbātur, praedicābat* είναι α' είδους. (η) Ο τύπος *se* της προσωπικής αντωνυμίας μπορεί να ενισχυθεί για έμφαση με αναδιπλασιασμό (*sese*· σπανιότερα αναδιπλασιάζονται οι τύποι *me* και *te*). Οι πτώσεις της προσωπικής αντωνυμίας μπορούν επίσης να ενισχυθούν με τα επιθήματα -*met*, -*te* και -*pte* (ανάλογα με την πτώση και την έμφαση που επιδιώκεται: πρβ. ελλην. **ἐγώγε**, **ἐμοίγε**, **σύγε** κτλ.). Για τον τύπο *secum* (στ. 3) βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. XXVIII. (θ) Το ρήμα *praedico*, 1 (λέω ανοιχτά, δημόσια, διακηρύσσω) πρέπει να διακριθεί από το *praedico*, -*dixi*, -*dictum*, -*dicere*, 3 (προλέγω). Το ρήμα *dico* της α' συζυγίας (αφιερώνω) και το ρήμα *dico* της γ' παράγονται από την ίδια ρίζα (**deik-*, **dik-*· πρβ. **δεικνυμι**, **δικη**) αλλά διαφέρουν ως προς τη σημασία και τα απλά και τα σύνθετά τους [σύνθετο του *dico* είναι το *edico*,

μάθ. XXXI· του *dico* το *iudico* (*ius + dico*): πρβ. *iudex-icis*. (ι) Το *fugit* είναι παρακείμενος του *fugio* (≠ *fūgit*, ενεστώτας). (κ) Ο τύπος *futūrus esset* ανήκει στην περιφραστική συζυγία του *sum* (πρβ. *futūra sum*, μάθ. XLIII).

2. Οι κανόνες που δίδουν το λατινικό πλάγιο λόγο είναι φυσικά πολύ περισσότεροι από αυτούς που αναφέρουμε εδώ. Ο θεμελιώδης όμως κανόνας, τον οποίο πρέπει οπωσδήποτε να συγκρατήσουν οι μαθητές, είναι πως στον πλάγιο λόγο χρησιμοποιείται κανονικά μόνο η υποτακτική και το απαρέμφατο. Η δομή της λατινικής σύνταξης είναι τέτοια ώστε να κυριαρχεί η κύρια πρόταση πάνω στη δευτερεύουσα αποκλείοντας τη χρήση της οριστικής που θα ισοδυναμούσε με στοιχείο «ανεξαρτησίας». Η υποτακτική (και το απαρέμφατο) υπογραμμίζει ακριβώς το γεγονός πως τα λόγια κάποιου τα πληροφορούμαστε έμμεσα και όχι κατευθείαν από την πηγή τους, έστω κι αν δεν αλλοιώνονται στη μετάδοσή τους.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Κάποιος Λουζιτανός είχε δώσει στο Σερτώριο για δώρο ένα πολύ όμορφο άσπρο ελάφι¹. Ο Σερτώριος τους έπεισε όλους πως το ελάφι κατευθυνόταν από τη θεά Άρτεμη² και μιλούσε μαζί του και του υπέδειχνε τι ήταν χρήσιμο να κάνει. Αν του φαινόταν πως έπρεπε να δώσει κάποια διαταγή στους στρατιώτες του που ήταν σκληρότερη από τις συνηθισμένες³, διακήρυσσε πως τον είχε συμβουλέψει το ελάφι. Το ελάφι αυτό έφυγε κάποια μέρα και πίστεψαν πως είχε πεθάνει. Όταν κάποιος ανάγγειλε στο Σερτώριο πως το ελάφι είχε βρεθεί, ο Σερτώριος τον διέταξε να το κρατήσει μυστικό⁴. Ακόμη του έδωσε οδηγίες να το αφήσει ξαφνικά ελεύθερο την επομένη στο μέρος όπου θα βρισκόταν αυτός και οι φίλοι του. Την άλλη μέρα ο Σερτώριος δέχτηκε τους φίλους του στην κρεβατοκάμαρά του και τους είπε πως είχε δει στο ύπνο του ότι το ελάφι, που είχε πεθάνει, ξαναγύρισε κοντά του. Όταν το ελάφι αφέθηκε ελεύθερο από το δούλο και όρμησε στην κρεβατοκάμαρά του, προκάλεσε μεγάλη κατάπληξη⁵.

1. ένα άσπρο ελάφι εξαιρετικής ομορφιάς 2. από τη βούληση της Άρτεμης
3. μάθ. XXVII Π3 και μάθ. XXXVII (*ferociōres impotentioresque*) 4. να σωπάσει 5. γεννήθηκε μεγάλος θαυμασμός

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. a. 1. ...(*cernam*)...*conloqui et docēre*: δύο ειδικά απαρέμφατα, αντικείμενα του λεκτικού ρήματος *persuāsīt*: ως απαρέμφατα του

- ενεστῶτα εκφράζουν κάτι το σύγχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης (*persuāsīt*).
2. *quae... essent*: πλάγια ερωτηματική πρόταση μερικής άγνοιας (βλ. το μάθ. XLIV): εισάγεται με την αντωνυμία *quae* και εκφέρεται με την υποτακτική όπως όλες οι πλάγιες ερωτήσεις· η υποτακτική του παρατατικού (*essent*) μετά από ιστορικό χρόνο (*docēre*) δείχνει κάτι το σύγχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης· το *docēre* λογίζεται ως ιστορικός χρόνος επειδή είναι αντικείμενο του παρακειμένου *persuāsīt*.
- β. (*a cernā sese*) *monitum esse*: ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του λεκτικού ρήματος *praedicābat*: το απαρέμφατο του (παθ.) παρακειμένου (*monitum esse*) δείχνει κάτι το προτερόχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης (*praedicābat*).
- γ. (*cernam*) *inventam esse*: ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του λεκτικού ρήματος *nuntiavisset*: το απαρέμφατο του (παθ.) παρακειμένου (*inventam esse*) εκφράζει κάτι το προτερόχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης (*nuntiavisset*).
- δ. *tacēre*: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του βουλητικού ρήματος *iussit* (βλ. το μάθ. VII P2 και το μάθ. XLV P3).
- ε. 1. *ut... emitteret*: βουλητική πρόταση, αντικείμενο του ρήματος *praecēpit*: εκφέρεται με την υποτακτική του παρατατικού (*emitteret*), επειδή προηγείται ιστορικός χρόνος (*praecēpit*: βλ. το μάθ. XLV Π1-2).
2. *in quo... futūrus esset*: αναφορική προσδιοριστική πρόταση σε πλάγιο λόγο· εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία *qui* (*in quo*), που έχει για όρο αναφοράς το *in eum locum* (βλ. το μάθ. XLII Π1α): εκφέρεται με την υποτακτική, όπως όλες οι δευτερεύουσες προτάσεις στον πλάγιο λόγο· η υποτακτική του παρατατικού της ενεργητικής περιφραστικής συζυγίας (*futūrus esset*) μετά από ιστορικό χρόνο (*mitteret*) εκφράζει κάτι το υστερόχρονο (βλ. το μάθ. XXIV P5). Η υποτακτική του παρατατικού (*emitteret*) στις δευτερεύουσες προτάσεις λογίζεται ως ιστορικός χρόνος, αφού προϋποθέτει εξάρτηση από ιστορικό χρόνο (που στην περίπτωση μας είναι το *praecēpit*): βλ. και την άσκηση I α2 .
- ζ. 1. *visum esse* (*sibi in somno cernam...*): ειδικό απαρέμφατο, αντικείμενο του λεκτικού ρήματος *dixit*: ως απαρέμφατο του (παθ.) παρακειμένου (*visum esse*) εκφράζει κάτι το προτερόχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης (*dixit*).
2. (*ad se*) *reverti*: ειδικό απαρέμφατο, υποκείμενο του *visum esse* και στον ευθύ λόγο ήταν απαρέμφατο.

3. *quae perisset*: αναφορική προσδιοριστική πρόταση σε πλάγιο λόγο· εισάγεται με την αναφορική αντωνυμία *quae* και έχει ως όρο αναφοράς το *cervam*· εκφέρεται με την υποτακτική, όπως όλες οι δευτερεύουσες προτάσεις στον πλάγιο λόγο· η υποτακτική του υπερσυντελικού (*perisset*) δείχνει κάτι το προτερόχρονο σε σχέση με το (*ad se*) *reverti*.
- II. β. (*Ego*) *a cervā monitus sum*: κύρια πρόταση κρίσης που είχε μετατραπεί σε απαρέμφατο (βλ. το μάθ., Π2)· ο χρόνος παραμένει ο ίδιος (παρακείμενος)· το *se(se)* γίνεται (*ego*) (βλ. το μάθ., Π5).
- γ. *Cerva inventa est*: κύρια πρόταση κρίσης που είχε μετατραπεί σε απαρεμφατική· ο χρόνος παραμένει ο ίδιος (παρακείμενος)· εφόσον η σύνταξη δεν είναι πια απαρεμφατική, το υποκείμενο τίθεται κανονικά στην ονομαστική.
- δ. *Tace!*: κύρια πρόταση επιθυμίας με το ρήμα στην προστακτική, που είχε μετατραπεί σε απαρεμφατική (σε εξάρτηση από το *iussit*· βλ. το μάθ., Π 2β).
- ε. 1. *Eam cras repente in eum locum emitte*: κύρια πρόταση επιθυμίας με το ρήμα στην προστακτική, που είχε μετατραπεί σε δευτερεύουσα βουλητική πρόταση· όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, χρησιμοποιούμε την προστακτική του ενεστώτα που είναι και η πιο συνηθισμένη (βλ. το μάθ. XXV Π4)· το *postero die* έγινε *cras* (βλ. το μάθ., Π5).
2. *in quo (ego) cum amicis ero*: αναφορική προσδιοριστική πρόταση· το ρήμα της στον ευθύ λόγο μπαίνει στην οριστική (βλ. το μάθ., Π3), εκτός αν το ίδιο το περιεχόμενο της πρότασης απαιτεί την υποτακτική (βλ. το μάθ. XLII Π1α) πράγμα που δεν ισχύει στην περίπτωση μας· το *futurus esset*, που εκφράζει το υστερόχρονο, γίνεται απλός μέλλοντας του *sum (ero)*· το *ipse* γίνεται *ego* (που φυσικά παραλείπεται)· στον πλάγιο λόγο το *ipse* χρειαζόταν, για να μην προκληθεί σύγχυση στον αναγνώστη ως προς το υποκείμενο του *futurus esset* (ο Σερτώριος ή ο συνομιλητής του)· βλ. το μάθ., Π5).
- ζ. 1. *visum est mihi cervam... ad me reverti*: κύρια πρόταση κρίσης που είχε μετατραπεί σε απαρεμφατική· ο χρόνος παραμένει ο ίδιος (παρακείμενος)· το απαρέμφατο *reverti* (υποκείμενο του *visum est*) παραμένει ως έχει (βλ. το μάθ., Π3)· το *sibi* γίνεται *mihi* και το *ad se* γίνεται *ad me* (βλ. το μάθ., Π5).
2. *quae periit*: αναφορική προσδιοριστική πρόταση· ο παρακείμενος εκφράζει το προτερόχρονο σε σχέση με το παρόν (τη στιγμή που μιλάει ο Σερτώριος)· αν όμως ως παρόν θεωρηθεί ο

χρόνος που ο Σερτώριος είδε το όνειρο (*visum est*, παρακείμενος), τότε το προτερόχρονο θα πρέπει κανονικά να εκφραστεί με τον υπερσυντέλικο (*quae perierat*): η έγκλιση της πρότασης είναι η οριστική, γιατί πρόκειται για πραγματικό γεγονός.

- III. α. (*eximiae*) *pulchritudinis*: γενική της ιδιότητας στο *cerva*.
eximiae: επιθ. προσδ. στο *pulchritudinis*.
β. *omnibus*: δοτ. ως συμπλήρωμα στο *persuāsit*.
γ. *numine*: ποιητικό αίτιο στο *instinctam*.
δ. *factu*: σουπίνο της αναφοράς στο *utilia*.
ε. *imperandum esset*: παθητική περιφραστική συζυγία στην υποτακτική του παρατατικού (βλ./ το μάθ. XXXIII Π3): πρόκειται για το ρήμα της αναφορικής πρότασης που εισάγεται με το *quod*: η υποτακτική δικαιολογείται γιατί έχουμε πλάγιο λόγο.
ζ. *admissis amicis*: απόλυτη αφαιρετική (βλ. το μαθ. XXI) = *cum amicos admisisset* (η μετοχή *admissis* είναι χρονική).

LECTIO UNDEQUINGUESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές για την Πορκία: Πλουτάρχου **Κάτων** και **Βρούτος**. Σύμφωνα με την παράδοση η Πορκία αυτοκτόνησε καταπίνοντας αναμμένα κάρβουνα (*Val. Max. 4, 6, 5 ardentis ore carbōnes haurire*: βλ. επίσης: Δίωνα Κάσσιο 47, 49, 3 και Αππιανό **Ρωμ. Έμφ.** 4, 136). Βοήθημα: J.P.V.D. Balde-son (μετάφρ. Ν. Πετρόχειλου), **Ρωμαίες γυναίκες**, Αθήνα 1982, 61-62.

Πηγή του κειμένου: *Valerius Maximus* 3, 2, 15 (με ελάχιστες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Το ουσ. *unguis* σχηματίζει την αφαιρετική του ενικού σε -e και ποιητικά σε -i. (β) Το *vēnit* είναι οριστική του παρακείμενου (\neq *vēnit*, οριστική του ενεστώτα). (γ) Η πρόταση *quod... praeripuisset* εκφράζει υποκειμενική αιτιολογία, δηλ. την άποψη του Βρούτου (μάθ. XXXV, Π1). (δ) Η γενική *apōdis* είναι αντικειμενική. (ε) Ο υποθετικός λόγος *quam... essem interemptūra, si...non cessisset* είναι εξαρτημένος του α' είδους. Ευθύς

λόγος: *si tibi consilium non ex sententiā cesserit* (συντ. μέλλο- ντας), *aequo animo me ferro interimam* (μέλλ.).

2. Για τη διδασκαλία της γερουνδιακής έλξης χρησιμο- ποιήσαμε ως αφητηρία τους διάφορους τρόπους εκφοράς του προσδιορισμού του σκοπού. Με την προσθήκη του αντικειμέ- νου στο γερούνδιο (παραδείγματα 4 και 5) προκύπτει αυτόματα το φαινόμενο της μετατροπής της σύνταξης (γερουνδιακή έλξη).

3. Ο όρος «γερουνδιακή έλξη» διατηρήθηκε για λόγους παράδοσης και μόνο. Σε θεωρητικό επίπεδο οι φράσεις *ars scribendi librum* και *ars scribendi libri* είναι δύο ισοδύναμες και αυτό- νομες συντάξεις, η μία ενεργητική και η άλλη παθητική: «η τέχνη του να γράφεις ένα βιβλίο» και «η τέχνη του πως γράφε- ται ένα βιβλίο». Ουσιαστικά πρόκειται για την ίδια σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο *scribo librum* και *liber scribitur* (a me).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σαν έμαθε η Πορκία, η γυναίκα του Βρούτου, το σχέδιο του άντρα της να δολοφονήσει τον Καίσαρα¹, ζήτησε ένα ξυράφι μανικιουρίστα τάχα για να κόψει τα νύχια της και αυτοτραυματίστηκε² με αυτό καθώς³ της γλίστρησε δήθεν τυχαία. Έπειτα ο Βρούτος, που οι υπη- ρέτριες τον κάλεσαν στην κρεβατοκάμαρά της με ξεφωνητά, ήλθε για να τη μαλώσει που τάχα⁴ είχε κλέψει την τέχνη του μανικιουρίστα. Τότε η Πορκία του είπε κρυφά: «Αυτό που έκανα⁵ δεν ήταν πράξη ασυλλόγιστη αλλά μια ξεκάθαρη απόδειξη της αγάπης μου για σένα που ετοιμάζεις⁶ τέτοιο σχέδιο. Θέλησα δηλαδή να δοκιμάσω με πόση ηρεμία θα σκοτωνόμουν με το ξίφος, αν το σχέδιό σου δεν είχε αίσια έκβαση⁷».

1. για τη δολοφονία του Καίσαρα 2. πλήγωσε τον εαυτό της 3. που 4. υπο- κειμενική αιτιολογία: βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθημα 5. η πράξη μου αυτή 6. σχεδιάζει 7. δεν πήγαινε κατ' ευχήν

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. a. *de interficiendo Caesare*: υποχρεωτική γερουνδιακή έλξη (εμπρό- θετος τύπος με την *de* + αφ.).
- β. *unguium ressecandorum causā*: υποχρεωτική γερουνδιακή έλξη (εμπρόθετος τύπος με την *causā* + γεν.).

- γ. *ad eam obiurgandam*: υποχρεωτική γερονδιακή έλξη (εμπρόθετος τύπος με την *ad* + αιτιατ.)
- II. α. *Rōmam vēnimus ad Paulam videndam* (υποχρεωτική, γιατί έχουμε εμπρόθετο τύπο γερονδίου).
 β. *Iuvenes cupidi erant puellārum videndārum* (όχι υποχρεωτική, γιατί έχουμε απρόθετη γενική γερονδίου).
 γ. *Rōmae adfuiimus ad magnas divitias parandas* (υποχρεωτική, γιατί έχουμε εμπρόθετη αιτιατική γερονδίου).
 δ. *Vēnit librōrum legendōrum causā* (υποχρεωτική, γιατί έχουμε εμπρόθετη γενική γερονδίου).
 ε. *Discimus libris legendis* (όχι υποχρεωτική, γιατί το *legendo* είναι απρόθετη αφαιρετική).
 ζ. *Hoc genus armōrum aptum est tegendis corporibus* (υποχρεωτική, γιατί το *tegendero* είναι δοτική).
- III. *Legāti venērunt, ut pacem peterent.*
Legāti venērunt, qui pacem peterent.
Legāti venērunt pacem petītum.
Legāti venērunt pacis petendae causā.
Legāti venērunt ad pacem petendam.

LECTIO QUINQUAGESIMA

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Για τον Σκιπίωνα τον Αιμιλιανό βλ. H. H. Scullard, «*Scipio Aemilianus and Roman Politics*», *JRS* 50 (1960) 59-74· A. E. Astin, *Scipio Aemilianus*, Oxford 1967. Για τους πολέμους και την πολιτική της Ρώμης στην Ισπανία από την εποχή του Αννίβα κεξ. βλ. C.H.V. Sutherland, *The Roman in Spain 217 B.C.-A.D. 117*, London 1939 (1971). Ειδικά για την περίοδο στην οποία αναφέρεται το κείμενο βλ. H. Simon, *Roms Kriege in Spanien 154-133 v. Chr.*, Frankfurt 1962.

Πηγή του κειμένου: Valerius Maximus 6,4,2 (με ορισμένες αλλαγές).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ

1. (α) Η δοτική *alteri* είναι προσωπική στην απρόσωπη έκφραση *est satis*. (β) Το *iudīco* συντάσσεται εδώ με δύο αιτιατι-

κές που η μία (magistram) είναι κατηγορούμενο της άλλης (inopiam, avaritiam) (βλ. τις συμπληρωματικές παρατηρήσεις στο μάθ. IX. (γ) Η αφαιρετική (quā) sententiā είναι υποκείμενο του dictā (απόλυτη αφαιρετική).

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Τότε που οι ύπατοι Σέρβιος Σουλπίκιος Γάλβας και Αυρήλιος Κόττας αντιδικούσαν στη Σύγκλητο για το ποιος θα πήγαινε¹ στην Ισπανία να αντιμετωπίσει το Βιριάθο², υπήρχε μεγάλη διάσταση απόψεων ανάμεσα στους Συγκλητικούς, καθώς άλλοι υποστήριζαν τον Γάλβα κι άλλοι τον Κόττα. Ο μόνος που διαφώνησε με ολόκληρη τη Σύγκλητο ήταν ο Πόπλιος Σκιπίωνας ο Αιμιλιανός. «Κατά την κρίση μου»³, είπε, «δεν πρέπει να σταλεί κανένας από τους δύο, γιατί ο ένας είναι φτωχός και ο άλλος άπληστος». Ο Σκιπίωνας ο Αιμιλιανός δηλαδή θεωρούσε το ίδιο κακούς συμβούλους της εξουσίας και τη φτώχεια και την απληστία. Την πρότασή του αυτήν ο Σκιπίωνας την έκανε⁴ με σοβαρότητα και χωρίς καμιά κακία⁵ κι (έτσι) πέτυχε να μη σταλεί στην επαρχία (αυτή) κανένας από τους δύο.

1. θα στελνόταν 2. εναντίον του Βιριάθου 3. κρίνω πως 4. τη γνώμη του... είπε (μάθ. XL) 5. κακοβουλία

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

- I. uter: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην ονομαστ. του ενικού.
aliis: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην αφαιρ. του πληθυντικού.
solus: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην ονομαστ. του ενικού.
toto: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην αφαιρ. του ενικού.
neutrum: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην αιτιατ. του ενικού
alter: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην ονομαστ. του ενικού.
alteri: αντων. επίθ. αρσ. γένους στη δοτική του ενικού.
ullā: αντων. επίθ. θηλ. γένους στην αφαιρ. του ενικού.
neuter: αντων. επίθ. αρσ. γένους στην ονομαστ. του ενικού.
- II. Nullus servus venerat.
Nulla civitas melior est.
Nullus amicus ei erat.
Nullis locis hostes aderant.
- III. a. uter... mitterētur: πλάγια ερώτηση, αντικείμενο του ρήματος contenderent· εισάγεται με το αντωνυμικό επίθετο uter και εκφέρεται με την υποτακτική, όπως όλες οι πλάγιες ερωτήσεις· ο

χρόνος είναι παρατατικός (*mitterētur*), επειδή η πρόταση εξαρτάται από ρήμα ιστορικού χρόνου και δηλώνεται κάτι το σύγχρονο σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης (*contenderent*).

β. *quia... habet*: δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση· εισάγεται με τον αιτιολ. σύνδεσμο *quia* και εκφέρεται με την οριστική (*habet*), επειδή εκφράζει πραγματική αιτιολογία· ο ενεστώς της οριστικής εκφράζει κάτι το σύγχρονο σε σχέση με το ρήμα της κύριας πρότασης (*placet*).

γ. *ut... mitterētur*: ουσιαστική συμπερασματική πρόταση, αντικείμενο του ρήματος *obtinuit*: εισάγεται με το σύνδεσμο *ut*: εκφέρεται με την υποτακτική (= έγκλιση των συμπερασματικών προτάσεων)· σε χρόνο παρατατικό, επειδή η πρόταση εξαρτάται από ιστορικό χρόνο (*obtinuit*).

IV. *Neuter est amicus meus.*

Sine ullā spe pignant.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ XLV-L

I. Να μετατραπούν οι παρακάτω κύριες προτάσεις σε βουλευτικές με εξάρτηση από το ρήμα που είναι μέσα στην παρένθεση:

α. *Cives Rōmāni legibus parent* (*Cicero monet + αιτιατ.*).

β. *Iulia canos secrēte non legit* (*Augustus persuasit + δοτ.*).

γ. *Servus tacet* (*Sertōrius monuit + αιτιατ.*).

δ. *Porcia certissimum indicium amōris sui erga Brutum dat* (*Porcia constituit = ενεστ.*).

ε. *Neuter consulum in provinciam missus est* (*Scipio persuāsit patribus*).

[I] α. *Cicero monet cives Rōmānos ut legibus pareant.*

β. *Augustus persuāsit Iuliae ne canos secrēte legeret.*

γ. *Sertōrius monuit servum ut taceret.*

δ. *Porcia constituit ut certissimum indicium amōris sui erga Brutum det.*

ε. *Scipio persuāsit patribus ut neuter consulum in provinciam mitterētur.*

II. Να μετατραπούν οι παρακάτω κύριες προτάσεις σε ουσιαστικές συμπερασματικές με εξάρτηση από το ρήμα που είναι μέσα στην παρένθεση:

- α. Gallus tragulam intra castra abicit (Gallus effēcit).
 β. Miles quidam tragulam conspexit (Accēdit παρακ.).
 γ. Servus cervam in cubiculum Sertōri(i) emittit (Tempus est).
 δ. Vituperandus est proditor patriae (Sequitur).
 ε. Victōres victis imperant (Ius est belli).
 ζ. Vir bonus patriam non prodit (Sequitur).
- [II] α. Gallus effēcit ut tragulam intra castra abiceret.
 β. Accēdit ut miles quidam tragulam conspiceret.
 γ. Tempus est ut servus cervam in cubiculum Sertōri(i) emittat.
 δ. Sequitur ut vituperandus sit proditor patriae.
 ε. Ius est belli ut victōres victis imperent.
 ζ. Sequitur ut vir bonus patriam non prodat.
- III. Να μετατραπούν σε ενδοιαστικές προτάσεις ή προτάσεις του quominus και του quin οι παρακάτω κύριες προτάσεις (το ρήμα της εξάρτησης υπάρχει στην παρένθεση):
 α. Epistula intercipitur (Caesar timēbat nē).
 β. Gallus epistulam ad Cicerōnem defert (Gallus non recūsāt quin).
 γ. Epistula ab hostibus non intercepta est (Per Gallum stetit quominus).
 δ. Iulia secrēte canos suos legēbat (Augustus Iuliam impedīvit nē ή quominus).
 ε. Vituperandus est proditor patriae (Nemo dubitat quin).
 ζ. Cerva cum Sertōrio conloquebātur (Milites non dubitābant quin).
 η. Porcia se ipsam interficit (Brutus timuit nē).
- [III] α. Caesar timēbat nē epistula interciperētur.
 β. Gallus non recūsāt quin epistulam ad Cicerōnem deferat.
 γ. Per Gallum stetit quominus epistula ab hostibus interciperētur.
 δ. Augustus Iuliam impedīvit nē (quominus) ea secrēte canos suos legeret.
 ε. Nemo dubitat quin vituperandus sit proditor patriae.
 ζ. Milites non dubitābant quin cerva cum Sertōrio conloquerētur.
 η. Brutus timuit nē Porcia se ipsam interficeret.
- IV. Να προσδιοριστεί το είδος των παρακάτω προτάσεων που εισάγονται με το σύνδεσμο ut:
 T. Manlius edixit ut milites pugnā abstinērent. [βουλευτική]
 Arria milites orābat ut simul imponerētur. [βουλευτική]
 Tam prope a muris habēmus hostem, ut patria in periculo sit. [επιρρ. συμπερασματική]
 Ut Licinus Athēnas vēnit, ibi pro libero fuit [χρονική]
 Corvum sutor Octaviāno attulit, ut eum magni venderet. [τελική]

- Restat ut Caesar libidines comprimat. [ουσ. συμπερασματική]
 Regulus timuit ut rus suum a mercenario curarētur. [ενδοιαστική]
 Ut sapiens pauper sit, paupertas eum non prohibet. [παραχωρητική]
 Caecilia sic fēcit, ut sorōris (suae) filia rogāvit. [παραβολική]
- V. Να προσδιοριστεί το είδος του συνδέσμου cum στις παρακάτω προτάσεις:
- Cum Cicero epistulam perlegisset, milites adhortātus est ut salūtem sperārent. [ιστορικός-διηγηματικός]
 Cum Gallus ad castra Cicerōnis vēnit, epistulam ad amentum tragulae adligāvit. [χρονικός]
 Cum Sertōrius aliquid durius militibus imperaverat, a cerva sese monitum esse praedicābat. [επαναληπτικός]
 Vix Porcia cultello elapso se vulneraverat, cum clamor ancillārum ortus est. [αντίστροφος]
 Cum cerva perisse credita esset, in cubiculum Sertōri repente intro-rūpit. [εναντιωματικός]
 Cum unusquisque nostrum mundi pars sit, commūnis utilitas nostrae antependa est. [αιτιολογικός]
- VI. Να μετατραπεί ο ευθύς λόγος σε πλάγιο (το ρήμα της εξάρτησης βρίσκεται στην παρένθεση).
- α. Caesar cum legionibus adveniet. (Legātus dixit).
 β. Ad Cicerōnem epistulam defer! (Caesar Gallo imperat).
 γ. Mundus regitur numine deōrum (Philosophi censēbant).
 δ. Laudandus est, qui pro re publicā cecidit (Cicero dixit).
 ε. Ego, pater, cana esse malo (Iulia respondit).
 ζ. Hodie magna dissensio inter patres conscriptos fuit (Narrant).
 η. Neutrum mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil est satis (Scipio in senātu dixit).
 θ. Neuter in provinciam mittātur! (Scipio censet ut).
 ι. Cur tonsōris officium praeripuisti? (Brutus Porciam rogāvit).
- [VI] α. Legātus dixit Caesarem cum legionibus adventūrum esse.
 β. Caesar Gallo imperat ut epistulam ad Cicerōnem deferat.
 γ. Philosophi censēbant mundum regi numine deōrum.
 δ. Cicero dixit laudandum esse eum, qui pro re publicā cecidisset.
 ε. Iulia respondit patri se canam esse malle.
 ζ. Narrant illo die magnam dissensiōnem inter patres conscriptos fuisse.
 η. Scipio in senātu dixit neminem sibi placēre mitti, quia alter nihil

habēret, alteri nihil esset satis.

θ. Scipio censet ut neuter in provinciam mittātur.

ι. Brutus Porciam rogāvit cur tonsōris officium praeripuisset.

VII. Να μεταφραστεί στα λατινικά με όλους τους δυνατούς τρόπους η πρόταση «έστειλαν κατάσκοπο, για να μάθει το σχέδιό μας»:

[VII] Speculatōrem misērunt, ut consilium nostrum cognosceret.

Speculatōrem misērunt, qui consilium nostrum cognoscendum.

Speculatōrem misērunt ad consilium nostrum cognoscendum.

Speculatōrem misērunt consili nostri cognoscendi causā (gratiā).

Speculatōrem misērunt consilium nostrum cognitum.

VIII. Στα παρακάτω παραδείγματα να προστεθεί στο γερούνδιο το αντικείμενο που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση και να γίνει η γερουνδιακή έλεξη· να διευκρινιστεί αν η έλεξη είναι υποχρεωτική ή όχι:

α. Cives alacres sunt ad imitandum (exempla).

β. Cives alacres sunt ad intuendum (imagines).

γ. Cicero cupidus administrandi (rem publicam) erat.

δ. Colendo (homines excellentes) animum suum conformābat.

ε. Cicero expetendo (laudem) se in tot dimicatiōnes pro salūte civium obicere potuit.

[VIII] α. Cives alacres sunt ad imitanda exempla (υποχρεωτική).

β. Cives alacres sunt ad intuendas imagines (υποχρεωτική).

γ. Cicero cupidus administrandae rei publicae erat (όχι υποχρεωτική).

δ. Hominibus excellentibus colendis animum suum conformābat (όχι υποχρεωτική).

ε. Cicero laude expetendā se in tot dimicatiōnes pro salūte civium obicere potuit (όχι υποχρεωτική).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I Προλεγόμενα στο βιβλίο του καθηγητή	5
II Οδηγίες ειδικής διδακτικής για το βιβλίο «Λατινικά Λυκείου»	7
III Ελληνόγλωσσα βοηθήματα	11
IV Ξενόγλωσσα βοηθήματα	12

ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Lectio prima	15
Lectio secunda	16
Lectio tertia	18
Lectio quarta	20
Lectio quinta	22
Lectio sexta	25
Lectio septima	27
Lectio octava	29
Lectio nona	31
Lectio decima	33
Lectio undecima	37
Lectio duodecima	40
Lectio tertia decima	42
Lectio quarta decima	44
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XI - XIV	47
Lectio quinta decima	48

Lectio sexta decima	50
Lectio septima decima	51
Lectio duodevicesima.....	53
Lectio undevicesima.....	56
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XV - XIX	57
Lectio visesima.....	59
Lectio prima et vicesima	61
Lectio altera et vicesima	63
Lectio tertia et vicesima	65
Lectio quarta et vicesima	68
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XX - XXIV.....	70
Lectio quinta et vicesima.....	72
Lectio sexta et vicesima.....	74
Lectio septima et vicesima.....	77
Lectio duodetricesima	80
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XXV - XXVIII.....	82
Lectio undetricesima	84
Lectio tricesima	86
Lectio prima et tricesima	88
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XXIX - XXXI.....	91
Lectio altera et tricesima	94
Lectio tertia et tricesima.....	96
Lectio quarta et tricesima.....	99
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XXXII - XXXIV	102
Lectio quinta et tricesima	103
Lectio sexta et tricesima	106
Lectio septima et tricesima	109
Lectio duodequadragesima	112
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XXXV - XXXVIII.....	114

Lectio undequadragesima	117
Lectio quadragesima	119
Lectio prima et quadragesima.....	121
Lectio altera et quadragesima.....	124
Lectio tertia et quadragesima.....	126
Lectio quarta et quadragesima.....	129
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XXXIX - XLIV.....	131
Lectio quinta et quadragesima	135
Lectio sexta et quadragesima	138
Lectio septima et quadragesima	140
Lectio duodequingagesima	144
Lectio undequinquagesima.....	148
Lectio quinquagesima.....	150
Επαναληπτικές ασκήσεις. Μαθήματα XLV - L.....	152

